KAZIMIERZ KIERKOWSKI.

PRZEWODNIK PO WŁOSZECH

ZE SZCZEGÓLNEM UWZGLĘDNIENIEM

RZYMU

(Z ILUSTRACJAMI I MAPĄ KOLEJOWĄ WŁOCH).

WARSZAWA 1925 ROK.
NAKŁADEM BOLESŁAWA GRABOWSKIEGO MINISTRA S.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNIACH M. ARCTA.

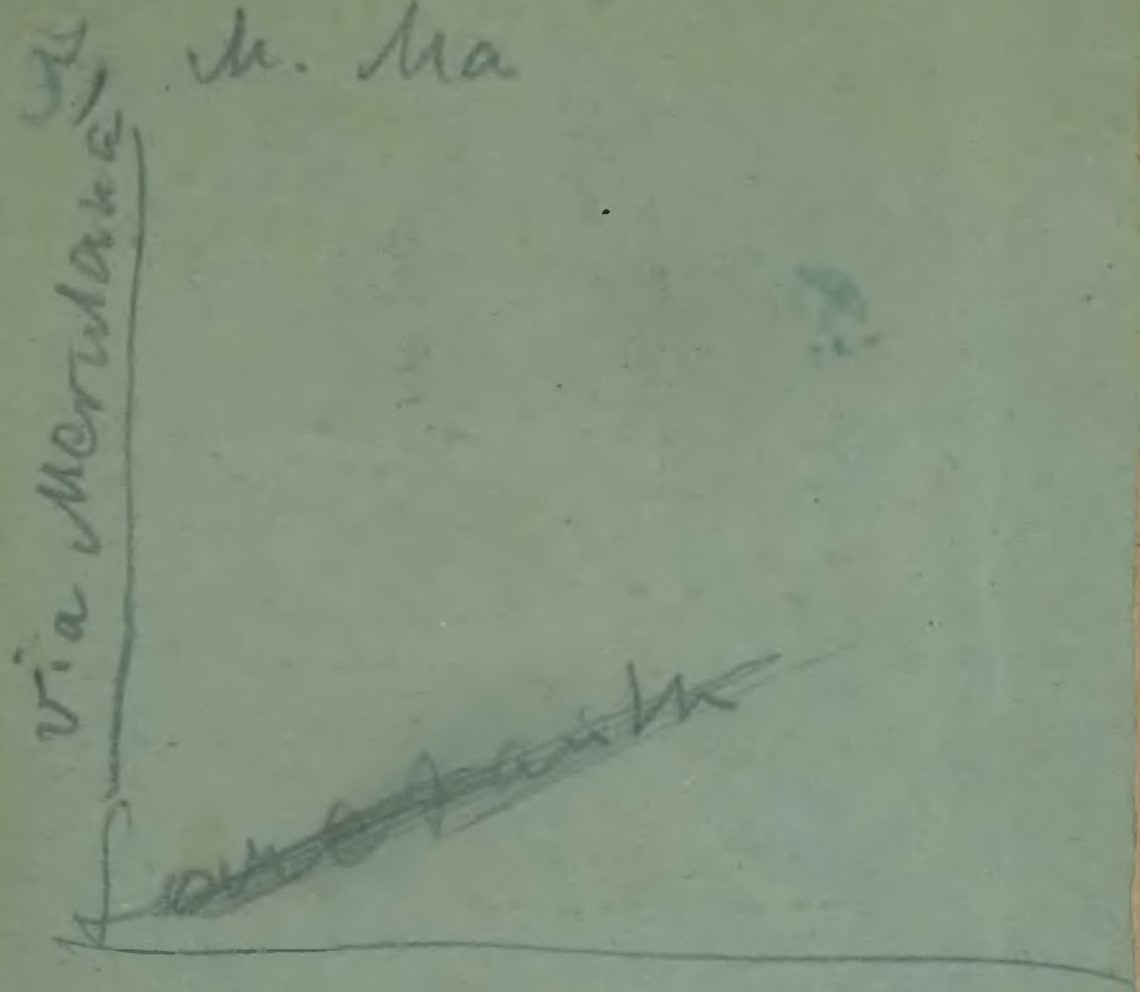

Vicolo di S. Nicola
da Tolentino 31

gdzie - dove
dove

KAZIMIERZ KIERKOWSKI.

Brat Pijat Czerkes
Kapelmajster Pozdrowia

PRZEWODNIK PO WŁOSZECH

ZE SZCZEGÓLNEM UWZGLĘDNIENIEM

RZYMU

(Z ILUSTRACJAMI i MAPĄ KOLEJOWĄ WŁOCH)

Do Watykanu
Corso Vittorio Emanuele

Corso Umberto
Piazza del Popolo
Via Flaminia

1.50 L

WARSZAWA, 1925 ROK
NAKŁADEM BOLESŁAWA GRABOWSKIEGO
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNIACH M. ARCTA.

Wino „Falleti

Laboran Barylka
II wiek

Fontanna Tycha zbudowana przez papieża Klemensa XII

P. Jakobini
VEY

Florole

BIBLIOTEKA GŁÓWNA UNIWERSYTET ŁÓDZKI
BG209.383

Zakłady Drukarskie BOLESŁAWA GRABOWSKIEGO i S-ki Sp. Kom., w Warszawie, plac Krasińskich 6, telef. 44-04, 219-61.

Nie pożycza się K-68/84/20

przego - przyję

Antoniny
Kościół św. Fabiany
Willa Kow. Chołtańskich

PRZEDMOWA.

Wysoka wartość złotego i złagodzenie trudności paszportowych wpłynęły nader dodatnio na ożywienie ruchu handlowego i turystycznego z zagranicą.

Szczególnie rok bieżący — jako „Rok Święty“ — pociągnie do Rzymu, — do Włoch rzesze Polaków.

Brak w języku ojczystym przewodników zwięzłych, a zarazem w dostatecznym stopniu uwzględniających wskazówki praktyczne dla podróżującego w dobie najświeższej, daje się dotkliwie odczuwać. By temu brakowi choć częściowo zaradzić, opracowałem „Przewodnik po Włoszech“, który, mam nadzieję, pozwoli podróżującemu na pewną niezależność i swobodę.

W książce tej starałem się uwzględnić wszystkie zmiany, jakie zaszły w Italji powojennej.

K. K.

Warszawa,—1925 r.

Tre prosciutto

ADRESY.

Komisarjat Rządu st. m. Warszawy — Plac Teatralny.

Konsulat Czecho-Słowacki — Warszawa, Złota 4.

„ Austrjacki — Warszawa, Koszykowa 11.

„ Włoski — Warszawa, Plac Dąbrowskiego 6.

Konsulat Królestwa Serbów, Kroatów i Słoweńców — Warszawa, Smolna 9.

Biuro Towarz. Międzynarod. Wagonów Sypialnych — Warszawa, Krak. Przedm. 42 Hotel „Bristol".

„Orbis" — Warszawa, ul. Widok 8.

Rzym. Poselstwo Polskie — Roma, piazza di Spagna 20.

Rzym. Poseł przy Watykanie — Roma, via Baullari 4.

Konsulaty polskie we Włoszech.

Turyn, via Milano 20; Medjolan, via Caiazzo 33; Florencja, Lung'Arno da Tempio 22a; Triest, piazza della Borsa 4; Neajol, via dei Mille 47; Palermo, piazza Marina 18.

Biura „Enit".

Rzym, piazza Colonna 1; Florencja, via Speziali 2; Wenecja, piazza San Marco 49; Medjolan, via S. Margherita 16; Neapol, via Chiatamone 5; Genua, via XX Settembre 237 rosso; Palermo, via Roma 98.

Muzeum Watykańskie
Fiszka Hr. Dzieduszyck

NAJPOTRZEBNIEJSZE WIADOMOŚCI JĘZYKOWE.

Wymowa:

C przed **e, i** jak **cz** (w innych wypadkach jak **k**),
g przed **e, i** jak **dż** (w innych wypadkach jak **g**),
z jak **c**,
gn jak **ń**,
cca, cco, ccu jak **ka, ko, ku**,
cce, cci, cia jak **cze, czi, czja**,
gga, ggo, ggu jak **ga, go, gu**,
gge, ggi, ggia jak **ddże, ddżi, ddżja**,
cche, chi, cchi, chia, cchia jak **ke, ki, ki, kja, kja**,
ghe, ghi, ghia, gghia, ghie, gghie jak **ge, gi, gja, gja, gje, gje**,
glia, glie, gli, glio, gliu jak **lja, lje, lji, ljo, lju**,
gna, gne, gni, gno, gnu jak **nja, nje, nji, njo, nju**,
gua, gue, gui jak **gwa, gwe, gwi**,
qua, cqua, que, cque, qui, cqui jak **kua, kua, kue, kue, kui, kui**,
quo, cquo jak **kuo, kuo**,
sca, sco, scu, sche, schi, schia jak **ska, sko, sku, ske, ski, skja**,
schie, schio, schiu jak **skje, skjo, skju**,
sce, sci, scia, scie, scio sciu jak **sze, szi, szja, szje, szjo, szju**.

1 — uno
2 — due
3 — tre
4 — quattro
5 — cinque
6 — sei
7 — sette
8 — otto
9 — nove
10 — dieci
11 — undici
12 — dodici
13 — tredici
14 — quattordici
15 — quindici
16 — sedici
17 — diciasette
18 — diciotto
19 — diciannove
20 — venti
21 — ventuno
22 — ventidue
30 — trenta
40 — quaranta
50 — cinquanta
60 — sessanta
70 — settanta
71 — settanta uno
72 — settanta due
80 — ottanta
90 — novanta
91 — novanta uno
100 — cento
101 — cento uno
1000 — mille
¼ — quarto
⅓ — terzo
½ — mezzo
pierwszy, a — primo, a,
drugi, a — secondo, a,
trzeci — terzo,
jedna lira — una lira,
50 czentezimów — cinquanta centesimi.

ile kosztuje? — quanto costa?

W podróży.

Bagaż — bagaglio,
bagażowy kwit — la ricevuta del bagaglio,
bilet — biglietto,
bilet tam i z powrotem — biglietto d'andata e ritorno,
cło — il dazio,
do (do w znaczeniu dokąd) — per,
dworzec — stazione,
granica — la frontiera,
jak długo stoi tu pociąg? — quanto tempo sta qui il treno?
klasa — classe,

komora celna — dogana,
który pociąg do — qual è il treno per?
oto mój paszport — ecco il mio passaporto,
panie konduktorze, czy mam się przesiadać? — signore conduttore, bisogna cambiare treno?
parostatek — il vapore,
pociąg zwykły — treno ordinario,
pociąg pośpieszny — treno diretto,
przesiadanie — cambia convoglio
skład — deposito,
tor — binario,
tragarz — facchino,
wejście — ingresso,
wyjście — uscita,
z (w znaczeniu, skąd) di,

Hotel.

Czy jest wolny pokój? — C'è una camera libera?
Pokój o 2-ch łóżkach — camera di due letto,
atrament — inchiostro,
cudzoziemiec — forestiero
dziś — oggi,
hotel — albergo,
jutro — domani,
łóżko — il letto,
marka pocztowa — francobollo,
mieszkam — abito,
ołówek — il lapis,
pocztówka — cartolina postale,
pokój — la camera,
pokój kosztuje 10 lir dziennie — la camera costa diec. lire al giorno,
pościel — la biancheria,
proszę mnie obudzić — prego risvegliarmi,

rachunek — conto,
sługa w hotelu — il cameriere, la cameriera
wspaniały widok — una vista magnifica,
wyjeżdżam — io parto.

Restaurácja-kawiarnia.

Befsztyk — una bistecca,
brzoskwinia — pesche (peske),
chleb — il pane,
cukier — zucchero,
daktyle — I datteri,
figa — il fico,
gorący, a — caldo, a,
jajko — uovo,
jajecznica — una frittata,
jeść — mangiare,
korkociąg — cavaturracci,
karta restauracyjna — la lista,
kawa biała — caffè latte,
lody — gelato,
makaron — maccharoni,
masło — burro,
kawa czarna — caffè nero.
kolacja — la cena,
kotlet — castoletta,
lepszy — migliore,
mleko — il latte,
nakrycie — coperto,
na maśle — all burro,
obiad — il pranzo (prandzo),
owoce — frutti,
parmezan — parmigiano,
pieczeń wołow . — arrosto di bue,
pieczeń cielęca — arrosto di vitello,
pieczeń wieprzowa — arrosto di porco,

piwo — birra,
podatek, stempel — bollo,
pomidory — pomodoro,
restauracja — ristorante,
rosół — brodo,
ryba — pesce (pesze),
ryż — risotto,
sardynki na oliwie — delle sardine all'olio,
ser — il formaggio,
śniadanie — la colazione,
sól — sale,
szklanka — il bicchiere,
więcej — piu,
wędlina — presciutto,
wino czerwone — vino rosso,
wino białe — vino bianco,
winogrona — il uva,
woda — acqua,
zimny, a — freddo, a,
zupa — il minestra.

Różne.

Jestem polak — io sono polacco.
Polska — Polonia,
Warszawa — Varsavia,
wiosna — primavera,
lato — estate,
jesień — autumno,
zima — inverno,
poniedziałek — lunedi,
wtorek — martedi,
środa — mercoledi,
czwartek — giovedi,
piątek — venerdi,
sobota — sabbato,

niedziela — domenica,
święto — festa (dzień świąteczny — giorno di festa).
rano — mattino,
wieczór — sera,
południe — mezzogiorno,
Apteka — la farmacia,
bez — senza,
cmentarz — cimitero, campo santo,
drogo — caro,
dajcie mi — datemi,
dosyć — basta,
do widzenia — a rivederci,
doktór — il dottore,
fryzjer — il barbiere,
góra — il monte,
gdzie — dove?
jak? — come?
jak się to nazywa? — come si chiama?
jeszcze — ancora,
konsulat polski — consolato polacco,
kościół — chiesa,
która godzina? — che ora è?
kupić — comprare,
list — la lettera,
mój, moja — mio, mia,
most — ponte,
na lewo — a mano sinistra,
na prawo — a mano destra,
naprzód — avanti,
nie — non,
nie rozumiem — non capisco,
nic — niente,
ogród publiczny — giardino publico,
otwarte — aperto,
pałac — palazzo,
pan — signor

pani — signora,
panna — signorina,
plac — piazza,
placyk — piazzetta,
proszę — prego,
przynieście mi — portate,
ratusz — palazzo municipale,
rzeka — fiume,
słownik — dizionario,
szewc — calzolaio,
tak — si,
tanio — buon mercato, tanio
ulica — via, strada,
zamknięto — chiuso,
zadrogo — e troppo caro
z (czem) — con,
zmienić — cambiare,
żona — la moglie.

SKOROWIDZ.

Abazzia, 14.
Acireale, 1, 135.
Acqui, 2.
Alassio, 1.
Albano, 14.
Albenga, 15, 124.
Aleksandrja, 15.
Amalfi, 15.
Anacapri, 15, 142.
Ancona, 15.
Anzio, 1.
Aosta, 15.
Arco, 16.
Arona, 16, 128.
Assyż, 16.
Baia, 16
Bardonecchia, 1
Bari, 16.
Bassano, 16.
Baveno, 17, 128.
Bellagio, 17, 127.
Bergamo, 17.
Bolonja, 17.
Bolzano, 18.
Bordighera, 19, 124.
Boromee, 19.
Boscotrecase, 53.
Brennero, 19.
Brescia, 19.
Bressanone (Brixen), 20.
Brindisi, 20.
Brunico (Bruneck), 20.
Burano, 117.
Cadenabbia, 20, 127.
Cagliari, 20, 139.
Caltanissetta, 20, 133.
Capri, 20, 141.
Castrogiovanni, 129, 133.
Casamicciola, 21, 142.
Catania, 20, 134.
Cattolica, 1.
Cefalu, 20, 133.
Chiavari, 21, 122.
Cernobbio, 20, 127.
Certosa (pod Florencją), 36.
Certosa di Pavia, 46.
Cesenatico, 1.
Como (miasto), 20.
Cortina d'Ampezzo, 1.
Desenzano, 21, 128.
Etna, 21, 135.
Falconara, 1.
Fano, 1.
Ferrara, 21.
Fiesole, 36.
Finale Marina, 22.
Fiume (Rjeka), 21.
Florencja, 22.
Frascati, 36.
Garda (miasto), 37, 128.
Gargnano, 37, 128.
Genua, 37.
Girgenti, 39, 133.
Grado, 1.
Gries, 39.

Gossensass (Colle Isarco), 39.
Herculanum, 54.
Intra, 127.
Kapua (Capua), 39.
Karrara (Carrara), 39.
Kastellamare (Castellamare), 40.
Kazerta (Caserta), 40.
Kiodzia (Chioggia), 40.
Kremona (Cremona), 40.
Lazise, 41, 128.
Lerici, 41, 123.
Levanto, 41, 122.
Levico, 2.
Lido, 117.
Limone, 41, 128.
Livorno, 41.
Lovrana, 1.
Luino, 42, 127.
Lukka (Lucca), 41.
Madesimo, 1.
Malcesine, 42, 128.
Mantua, 42.
Matrei, 43.
Medjolan, 43.
Melide, 46, 127.
Menaggio, 46, 127.
Meran (Merano), 47.
Messina, 47, 137.
Modena, 47.
Mondello, 1.
Monreale, 48, 131.
Montecatini, 48.
Mottarone, 1.
Murano, 116.
Neapol, 48.
Nervi, 55, 121.
Noli, 55, 123.
Novara, 55.
Ospedaletti, 1.
Ottaviano, 55.
Padwa, 55.
Paestum, 65.
Palermo, 57, 129.
Pallanza, 57, 127.
Parma, 57.
Pawja, 57.
Pegli, 58, 123.
Perugia, 58.
Pesaro, 59.
Peschiera, 58, 128.
Piacenza, 59.
Pisa, 59.
Pistoia, 60.
Pola, 61.
Pompeja, 61.
Ponte — Tresa, 65, 127.
Porlezza, 65, 127.
Porto Maurizio, 65, 124.
Porto Torres, 65, 140.
Portorose, 1.
Porto Venere, 65, 123.
Possagno, 16.
Postumia, 65.
Pozzuoli, 65.
Pugliano, 53.
Rapallo, 65, 122.
Ravenna, 65.
Reggaro, 2.
Reggio di Calabria, 66.
Resina, 54.
Riccione, 1.
Rimini, 67.
Riva, 67.
Roncegno, 2.
Rovereto, 68.
Rzym, 69.
Accademia Francia, 81.
Amfiteatr Castrensa, 77.
Apartamenty Borgiów, 90.
Arka Dolabella, 76.
„ Janusa Quadrifronte, 83.
Arka Konstantyna, 75.
Arka Septyma Sewera, 74.
Arka Tytusa, 75.
Baptysterjum Św. Jana, 77.

Banca d'Italia, 92.
Bazylika Julia, 75.
Bazylika Konstantyna, 75.
Biblioteka Watykańska, 90
Borgo, 91.
Campo Verano (cmentarz), 77.
Casa Tarpeia, 74.
Cloaca Maxima, 83.
Collegio Romano, 83.
Colosseum, 75.
Cyrk Maximus, 83.
Cyrk Romulusa, 85.
Dom Liwji, 75.
Fontanna Felice, 79.
Fontanna Trevi, 80.
Foro Traiano, 78.
Forum Romanum, 74.
Galerja Doria. 83.
Galerja Kobierców. 90.
Gmach Parlamentu, 73.
Grobowiec Cecylji Metelli, 85.
Grobowiec Św. Stanisława Kostki, 91.
Kapitol. 73.
Kapliczka (Quo Vadis), 84.
Kaplica Sykstyńska, 89.
Katakumby Św. Agnieszki, 80.
Katakumby Św. Kaliksta, 84.
Klasztor S. Andrea al Quirinale, 91.
Kolumna Immaculata, 81.
Kolumna Marka Aureljusza, 72.
Kolumna Phocasa, 75.
Kościół Gesu, 73.
Kościół Giovanni Laterano, 76.
Kościół Jezusa i Marji, 72.
Kościół Św. Agnieszki, 80.
Kościół S. Agnese al circo Agonale, 83.
Kościół S. Agostino, 82.
Kościół S. Apollinare, 82.
Kościół Św. Apostołów, 79.
Kościół S. Carlo al Corso, 72.
Kościół S. Cecilia in Trastevere, 93.
Kościół S. Clemente, 76.
Kościół S. Croce in Gerusaleme, 77..
Kościół S. Francesca Romana, 75.
Kościół S. Gioacchino, 91.
Kościół S. Giovanni e Paolo, 76.
Kościół Św. Grzegorza, 76.
Kościół S. Ignazio, 83.
Kościół Św. Jakóba, 72.
Kościół S. Lorenzo, 77.
Kościół S. Lorenzo in Damaso, 78.
Kościół S. Lorenzo in Lucina, 72.
Kościół S. Luigi dei Francesi, 82.
Kościół S. Marcello, 73.
Kościół S. Marco, 73.
Kościół S. Maria Anima, 83.
Kościół S. Maria Conzezione, 80.
Kościół S. Maria degli Angeli, 80.
Kościół S. Maria dei Miracoli, 72.
Kościół S. Maria del Popolo, 72.
Kościół S. Maria della Pace, 83.
Kościół S. Maria di Monte Santo, 72.
Kościół S. Maria in Cosmedin, 93.

Kościół S. Maria in Domnica, 76.
Kościół S. Maria in Trastevere, 93,
Kościół S. Maria in Via Lata, 73.
Kościół S. Maria Maggiore, 77.
Kościół S. Maria Minerva, 82.
Kościół S. Nicola in Carcere, 92.
Kościół S. Onofrio, 93.
Kościół Św. Pawła, 93.
Kościół S. Pietro in Vincoli, 78.
Kościół Św. Piotra (S. Pietro al Vaticano), 85.
Kościół S. Sebastiano, 85.
Kościół Św. Stanisława („dei Polacchi"), 92.
Kościół S. Stefano Rotondo, 76.
Kościół Trinita dei Monti, 81.
Loggie Rafaela, 88.
Łuk Druzusa, 84.
Mauzoleum Augusta, 72.
Monte Pincio, 81.
Muzeum Borghese, 81.
„ Chiaramonti, 90.
„ Egipskie, 90.
„ Etruskie, 90.
Muzeum Kapitolińskie, 74.
Muzeum Narodowe, 79.
Muzeum Pio Clementino, 89.
Opactwo Tre Fontane, 94.
Palatyn, 75.
Palazzo Esposiz. di Belle Arti, 32.
Palazzo Quirinale 79.
Pałac Barberini, 80.
„ Borghese, 72.
„ Colonna, 79.
„ Corsini, 93.
„ degli Sciarra, 73.
„ Doria, 83.
„ Farnese, 93.
„ Konserwatorów, 74.
„ Laterański, 77.
„ Madama, 82.
„ Rospigliosi, 79.
„ Ruspoli, 72.
„ Sprawiedliwości, 91.
Pałac Wenecki, 73.
Panteon (S. Maria ad Martyres), 81.
Piazza Navone (Circo Agonale), 82.
Pinacoteca (Watykan), 90.
Plac Hiszpański (Piazza di Spagna), 81.
Pomnik Alberta, 92.
Pomnik Cavoura, 91.
Pomnik Marka Aureljusza, 73.
Pomnik Wiktora Emanuela II, 73.
Porta del Popolo, 71.
Porta Maggiore, 77.
Porta S. Giovanni, 77.
Porta S. Lorenzo, 77.
Porta San Sebastiano, 84.
Sagre Grotte Vaticane, 88.
Senat Starorzymski, 74.
Schronisko Polskie, 92.
Stanze Rafaela, 88.
Świątynia Antonina i Faustyny, 75.
Świątynia i Atrium Vesty, 75.
Świątynia Castora i Polluxa, 75.
Świątynia Fortune Virile (Mater Matuta), 92.

Świątynia Minerva Medica, 77.
Świątynia Neptuna, 72.
Świątynia Nerva, 78.
Świątynia Portunusa (zw. Westy), 92.
Świątynia Romulusa i Remusa, 75.
Świątynia Saturna, 75.
Świątynia Wenery i Rzymu, 75.
Świątynia Wespazjana, 75.
Święte Schody, 77.
Teatr Costanzi, 80.
Teatr Marcellusa, 92.
Termy Caracalli, 83.
Termy Dioklecjana, 79.
Termy Tytusa, 78.
Torre delle Milizie, 92.
Uniwersytet (Sapienza), 82.
Watykan, 88.
Via Appia, 84.
Więzienie Mamertyńskie, 74.
Viila Albani (Torlonia), 80.
Villa Farnesina, 93.
Villa Medici, 81.
Villa Umberto I (v. Borghese), 81.
Zamek Św. Anioła, 90.
Salerno, 94.
Salo, 94, 128.
Salsomaggiore, 2.
San Gennaro, 35.
San Remo, 94, 124.
Santa Margherita, 94, 121.
Sarno. 55.
Sassari 140.
Savona, 94, 123.
Segesta, 94, 132.
Selinunte, 94, 132.
Sestri Levante, 94, 122.
S. Giuseppe, 55.
Siena, 94.
Solunto, 95, 132.
Sorrento, 95.
Spezia, 96, 122.
Stabia (patrz Castellamare).
Sterzing, 1.
Stresa, 96, 128.
Superga, 100.
Syrakuzy, 96, 136.
Taormina, 96, 137.
Termini, 96, 132.
Tivoli, 96.
Torcello, 117.
Torre Annunziata, 54
Torre del Greco, 54.
Toscolano, 96, 128.
Trapani, 96, 132.
Tremosine, 97, 128.
Trento, 96.
Treviso, 97.
Triest, 97.
Turyn, 98.
Udine, 100.
Urbino, 100.
Varazze, 1.
Venezia (Wenecja). 101.
Ventimiglia, 117, 125.
Verona (Werona), 117.
Vetriolo, 2.
Wesuwjusz, 53, 119.
Viareggio. 119.
Vicenza, 119.
Vipiteno, 119.
Viterbo, 120.

+) Nawiązałem na Lido –

Praktyczne wskazówki.

Jechać do Włoch można zawsze, ale najlepszą porą jest dla Włoch północnych: kwiecień, maj, wrzesień, październik (dla Meranu i zima); dla zwiedzania Rzymu i okolic czas od marca do połowy maja, latem dokucza tu upał i grozi malarja, najniebezpieczniejsze pod tym względem są okolice Rzymu (kampanja).

Neapol i Sycylję najlepiej zwiedzać w marcu, kwietniu, maju, październiku i listopadzie. Dla kąpieli morskich najlepszy czas to lipiec i sierpień.

Wykaz miejscowości, w których kąpiele morskie cieszą się największem powodzeniem: nad morzem Śródziemnem: Alassio, Sestri Levante, Varazze, Viareggio, Anzio, Mondello (Palermo); nad morzem Adrjatyckiem: Rimini, Lido, Grado, Abazzia, Portorose, Riccione, Cesenatico, Cattolica, Falconara, Fano. W porze zimowej najwięcej są ożywione: Rywjera (Bordighera, Ospedaletti, San Remo, Nervi, Rapallo, Santa Margherita), Abazzia, Lovrana.

Meran, Bolzano i Gries znane są jeszcze z czasów austrjackich jako wysokiej wartości stacje klimatyczne (z świetnie urządzonemi hotelami) i środowiska sportu zimowego (obok Sterzing, Cortina d'Ampezzo, Gossensass i t. d.). W Piemoncie i Lombardji miejscowości Madesimo, Mottarone i Bardonecchia są odwiedzane licznie przez zwolenników sportu zimowego.

Zdrojowiska: Salsomaggiore (na reumatyzm, artretyzm, choroby kobiece), Montecatini (choroby żołądka i kiszek), Levico, Roncegno, Vetriolo, Recoaro (choroby skórne i anemja).

Albano i Acqui — błotne kąpiele, wskazane na bóle reumatyczne i artretyczne.

Paszporty zagraniczne wydaje Komisarjat Rządu i Województwa*). Paszport kosztuje 100 złotych — zezwolenie na ponowny wyjazd 100 złotych; p. zaś wielokrotny 250 złotych.

P. ulgowy — a) na wyjazd w celach handlowych i przemysłowych — 25 złotych, b) na wyjazd w celach kuracyjnych, sprawach społecznych i naukowych — 20 złotych.

Po otrzymaniu paszportu trzeba się zaopatrzyć w wizy. Np. jadąc do Włoch przez Czecho-Słowację i Austrję — przedewszystkiem należy zacząć od Konsulatu Włoskiego (wiza pobytowa kosztuje 10 złotych polskich), następnie bierzemy wizę austrjacką (tranzytowa kosztuje 3 złote polskie) na koniec wizujemy paszport w konsulacie czecho-słowackim (wiza tranzytowa 2 złote). Jeśli w powrotnej drodze z Włoch chcemy jechać na Triest — wizę jugosłowiańską dostać można w pociągu.

Pieniądze wziąć najlepiej w złotych polskich, lub dolarach i lirach. Najwyżej wolno z sobą wywieźć zagranicę do 1000 złotych na osobę w polskiej, lub obcej

---

*) Na czas jubileuszu wprowadzone zostało udogodnienie: ulgowe paszporty mogą wystawiać urzędy administracyjne 1-szej instancji. Należy wykazać się legitymacją z pieczęcią komitetu pielgrzymki (Przemyśl, ks. dr. W. Tomaka).

walucie. Wywóz monet srebrnych dozwolony jest w ilości do 100 złotych.

Każdy wyjeżdżający ma prawo wywieźć z sobą za granicę Rzeczypospolitej Polskiej następujące przedmioty złote lub srebrne do własnego użytku: jeden zegarek kieszonkowy z dewizką względnie z bransoletką, cztery pierścionki (włączając w to i obrączki ślubne), jedną bransoletkę (prócz bransoletki przy zegarku), kolczyki, jedną broszkę, medaljon z łańcuszkiem na szyję, jedną papierośnicę, lornetkę, 3 pary spinek, dwie szpilki do krawatu, nóż, łyżkę i widelec. Do drogi zaopatrzyć się w ubranie jaśniejszego koloru, laskę, buty wygodne i ciepłą bieliznę (przeciw nagłym zmianom temperatury). Paniom, mającym zamiar odbywać piesze wycieczki polecam obuwie z niskiemi obcasami. Słabowzroczni winni wziąć z sobą ciemne konserwy (od słońca). Unikać dużego bagażu, bo z nim kłopot w drodze. Już w kraju ustalić sobie należy marszrutę. Bilet w Warszawie*) kupić w „Międzynarodowem Towarzystwie Wagonów Sypialnych".

We Włoszech bilety kupować w biurach podróżniczo-turystycznych „E. N. I. T." lub — Coocka; istnieją specjalne bilety dla turystów: bilety okrężne (circolari) i powrotne (andata e ritorno) z określonym terminem ważności. Są one bardzo wygodne i tańsze. Korzy-

---

*) Na konferencji kol. w Bernie Szwajc. ustalone zostały zasady bezpośred. komunikacji osobowej i bagażowej z Włochami. Gdy to piszemy, szczegóły nie są jeszcze przez M. K. Ż. do publ. wiadomości podane. Jest jednak pewne, że od 1 maja r. b. będzie można nabywać bezpośrednie bilety, oraz bezpośrednio nadawć bagaż do stacyj. Wenecja, Florencja, Medjolan, Rzym, Montecatini, Neapol, Brindisi i Palermo.

Niezależnie od tego w r. b. jako roku jubileuszowym — odejdzie 7 pociągów specjalnych (kwiecień — maj). Pociągi te zatrzymują się około 7 godz. w Wiedniu, 24 g. w Wenecji i 7 g. w Padwie.

stając z tego rodzaju biletów, trzeba pamiętać o stemplowaniu każdej przerwy w jeździe (przyjazd i wyjazd) Rewizje graniczne wszędzie odbywają się bez wysiadania: w pociągu.

Przy wjeździe do Włoch celnicy włoscy szukają papierosów, tytuniu i czekolady; duże cło; bez cła można przewieźć tylko jednodniową rację. I wewnątrz Włoch odbywają się rewizje przy wjeździe do miasta (t. zw. octroi), jednak dotyczą one głównie miejscowej ludności.

Pociągów używać tylko pospiesznych, bo podróż osobowemi w praktyce jest droższą, a przecież bardzo męczącą. W ostateczności, gdy chodzi nam o oszczędność, używać pociągów osobowych ze zwiększoną szybkością (accelerati), w których są wagony III klasy. Nie palącym radzę zajmować miejsca w przedziałach z napisem: „é vietato fumare". Przed odejściem pociągu na peron wjeżdża wózek z poduszkami; za taką poduszeczkę (cuscino) płaci się na nasze pieniądze 30 groszy; jednak po przyjeździe na stację krańcową zostawić ją trzeba w wagonie: była to tylko pożyczka bez zastawu. Należy zaopatrzyć się w rozkład jazdy, który jest bardzo tani i stąd popularny (Orario Ufficiale delle Ferrovie Italiane delle Stato: 2½ liry).

Bufety i restauracje stacyjne naogół dobre; cenniki olbrzymie wiszą na ścianach. Do pociągu podjeżdżają eleganckie wózki — bufety z winem, owocami, czekoladą i butersznitami. Półlitrowa butelka wina czerwonego „Chianti" kosztuje 2 liry. Sprzedają i gotowe torebki z pożywieniem; w każdej takiej torebce (za 4 — 5 lir) znajduje się: ćwierć litra wina, kieliszek papierowy, owoce, kawałek świeżej pieczeni lub wędliny, bułka, sól.

Przy wyjściu z peronu widać uszeregowanych przedstawicieli różnych hoteli i pensjonatów; hotele większe przysyłają na stacje własne samochody. Jeśli

nie przyjeżdżamy późnym pociągiem — to lepiej bagaż dać na przechowanie (deposito) udać się do miasta i poszukać hotelu na własną rękę. Wynajmując pokój zażądać ogólnej zań ceny łącznie z opłatą za: służbę (servizio), podatek („tassa di lusso" — „tassa soggiorno"), pościel, światło; jeśli się nie zastrzec, rachunek przy opuszczaniu hotelu bywa wygórowany.

Nie od rzeczy będzie wspomnieć, że we Włoszech wszędzie i zawsze prawie trzeba się targować i nikt się tem nie krępuje. Rachunki w hotelu najlepiej regulować każdego dnia.

Stołować się nie radzę w hotelu: daleko wygodniej jadać w mieście; zwiedzając miasto częstokroć jest się daleko od hotelu. Ostatecznie, można korzystać z hotelowych śniadań. Pokój wymawiać na 24 godziny wcześniej. Odjeżdżając daje się słudze 2 — 3 liry za 4 — 6 dni. Jadać tylko w najlepszych zakładach (taniej i zdrowiej); potrawy w mniejszych restauracjach są nieapetyczne. Śniadanie złożone z 2-ch filiżanek kawy białej, masła i 3 bułeczek kosztuje niecały złoty.

Obiad z winem i owocami kosztuje przeciętnie 1 zł. 50 groszy — 3 złote. Kto nie znosi potraw na oliwie, może zażądać smażenia na maśle (al burro). Zachować ostrożność w jedzeniu ryb morskich i ostryg we Włoszech połudn. Zwyczajem włoskim za nakrycie t. zw. „coperto" płaci się 2 liry. Kelner otrzymuje 10% od ogólnego rachunku za spożyte potrawy i nakrycie. Za parmezan nic się nie dopłaca. Po każdem śniadaniu, obiedzie czy kolacji — żądać na kartce rachunku (conto).

Udającemu się w drogę do Włoch, a nie znającemu języka miejscowego, radzę nauczyć się przynajmniej liczb po włosku: będzie to wielka ulga i oszczędność. Co do języka, to trzeba znać albo francuski, albo niemiecki — o ile się nie zna włoskiego. W dużych hotelach służba jest wielojęzyczna, w większych kawiar-

niach i restauracjach — także. Najniezbędniejsze słówka i zdania włoskie podane są w niniejszej książce.

Listy można odbierać z kraju we Włoszech na „poste restante".

Jeśli się spodziewamy listu, a musimy wyjechać wcześniej wypełniamy odpowiedni blankiet na poczcie (marka za 60 cent.) i korespondencja idzie pod nowym adresem. Wysyłając listy należy uważać, by ich nie wrzucić do skrzynki z napisem „per le Stampe". Skrzynka w ten sposób oznaczona znajduje się zawsze obok listowej i jest przeznaczona dla gazet. Znaczek pocztowy na kartkę otwartą do Polski kosztuje 60 centesimów. Gazety i pisma ilustrowane włoskie są bardzo tanie. Polskie dzienniki (warszawskie) można dostać w każdem większem mieście w księgarni lub kiosku.

Po przyjeździe do miasta zaopatrzyć się w dobry plan (i we Włoszech — podobnie jak w Warszawie — pozmieniano nazwy ulic, placów i t. d.). Żaden przewodnik nie poda realnego rozkładu zwiedzania; najlepiej wybrać sobie te ważniejsze objekty, na których obejrzeniu najwięcej nam zależy.

Nie można się przeładowywać wrażeniami, gdyż to wyczerpuje i psuje nastrój. Uwaga ta dotyczy w pierwszym rzędzie tych, którzy po raz pierwszy odbywają podróż zagraniczną.

Muzea włoskie otwarte są w różnych godzinach (najczęściej od 9 do 16-ej), koszt wstępu do nich (ingresso) waha się od 1 do 6 lir (ceny w obecnych lirach ze stycznia 1925 r.). W niedziele i święta wszystkie muzea można zwiedzać bezpłatnie, ale wtedy krócej są otwarte. Nie dawać dostępu do siebie przygodnym informatorom, którzy za każde słowo każą sobie płacić; taki „cicerone" jest wielce natrętny i trzeba się go czasem w sposób energiczny pozbyć, bo przeszkadza. Za przechowywanie w szatniach muzealnych okrycia, kapelusza lasek nie płaci się

Kościoły włoskie przedstawiają wielką wartość artystyczną; traktować je można wprost jako muzea i galerje. Nie zrażać się tem, że kościół czasem nazewnątrz jest ubogi — bo wewnątrz może zawierać wielkie skarby artystyczne (np. kościół Św. Wawrzyńca we Florencji). Kościoły najlepiej zwiedzać rano: jest widno i nic nie kosztuje wstęp; — otwarte są zazwyczaj do południa i od godziny 16-ej do zmierzchu. W świątyniach włoskich częstokroć cenniejsze obrazy są przechowywane w zakrystjach i kaplicach zamykanych.

Unikać wymiany walut obcych na liry na stacjach i — w drobniejszych kantorach: tranzakcje pieniężne załatwiać tylko w poważnych bankach.

OGÓLNE WIADOMOŚCI
o Królestwie Włoskiem.

Włochy zajmują półwysep Apeniński, szereg wysp, z których największemi są Sycylja i Sardynja, oraz kolonje w Afryce. Półwysep przecięty wzdłuż pasmem gór Apenińskich — oblany jest wodami pięknych mórz Śródziemnego i Adrjatyckiego. Na lądzie graniczą Włochy z Francją, Szwajcarją, Austrją i Jugosławją.

Królestwo Włoskie dzieli się na okręgi.

Włochy Północne: Piemont, Ligurja (z Genuą), Lombardja (z Medjolanem), Wenecja właściwa (Veneta), Wenecja Trydencka, Wenecja Juljańska, w skład tej ostatniej wchodzą terytorja położone na półn.-wschodzie, a odebrane Austrji, Triest, Emilja. Włochy środkowe: Toskanja, Lacjum, Umbrja, Markja. Włochy południowe: Abruzza, Kampanja, Apulja, Bazylikata, Kalabrja i wyspy.

W Alpach najwyższe szczyty: Monte Bianco (Mont Blanc) (4807 m.), Monte Rosa, Monte Paradiso, Monte Bernina, Monte Viso, Monte Adamello; — w Apeninach — Gran Sasso Italia (w pobliżu Aquila).

Wulkany: Etna (na Sycylji), Wezuwjusz pod Neapolem i Stromboli.

Najważniejsze przełęcze w Alpach: Mont—Cenis, San Bernard i — Simplońska.

Wielkie jeziora: Lago Maggiore, Lugano, Lago di Como, Lago di Garda.

Rzeki: Po, Adyga, Tybr, Adda, Tanaro, Arno, Ticino, Piawe, Reno, Volturno, Brenta, Tagliamento, Ombrone, Dora Baltea, Pescara, Isonzo i Tronto.

Zaludnienie: Według danych statystycznych z 1911 roku ludność Włoch (w większości — katolicka) wynosiła 37.270.493, co wraz z przyłączonemi terenami da koło 39 miljonów.

Włosi są przeważnie średniego wzrostu, dobrej postawy, cery śniadej, a na południu nawet — brunatnej. Naogół Włoch jest żywszy, zwinniejszy i swobodniejszy w obcowaniu od mieszkańców kraju północnego.

Dzięki pięknej naturze, z którą obcują mają dużo zmysłu artystycznego i dobry słuch muzyczny. Są inteligentni, żywego umysłu, wielkiej fantazji i poczucia estetycznego; przytem — przebiegli, mściwi i namiętni. Kobiety przystojne, ale przedwcześnie tracą swą piękność.

Ustrój państwowy: Włochy są monarchją konstytucyjną. Obecnie panuje król Wiktor Emanuel III; Senat — 390 senatorów; izba deputowanych 508 posłów. Armja na stopie pokojowej 260.000 ż. — poza wojskiem istnieje wojskowo zorganizowana żandarmerja t. zw. „carabinieri“ w sile 75.000, oraz straż skarbowa, stanowiąca integralną część siły zbrojnej państwa; prócz tego stworzono w ostatnich czasach milicję faszystowską (milizia nazionale), która liczebnie przewyższa armję.

Flota wojenna składa się z 7 okrętów linjowych, 12 krążowników, 142 torpedowców i 39 łodzi podwodnych.

Przemysł bardzo rozwnięty: wyroby włókiennicze, maszyny, samoloty, wagony, samochody, motory, aparaty kinematograficzne.

Handel szkłem, mozaiką, winem, owocami, oliwą, cukrem, jedwabiem, zapałkami, kapeluszami.

Bogate kopalnie ołowiu, siarki, marmuru.

SZTUKI PIĘKNE.

Sztuka włoska bierze swój początek w epoce powstawania Chrześcijaństwa, wiążąc się wspomnieniami ze sztuką starożytną.

Ślady sztuki chrześcijańskiej widzimy już wyraźnie w katakumbach czyli podziemnych cmentarzach pierwszych chrześcijan rzymskich. Po edykcie Medjolańskim Konstantyna w 313 r. religja chrześcijańska nie podlegała już prześladowaniom i służba Boża wychodzi nazewnątrz katakumb. Powstają bazyliki chrześcijańskie z pięknemi mozaikami (np. Ś-ty Paweł za murami w Rzymie). Mozaika rozwija się potężnie (głównie Rawenna w VI wieku).

Sztuka romańska obok Francji i Niemiec kwitnie we Włoszech. Styl romański w charakterystycznej formie występuje w Baptisterium, katedrze i wieży pochyłej w Pizie. Styl gotycki (nazwa gothique powstała jako równoznaczna ze słowem „barbare"), zapoczątkowany we Francji w XII stuleciu dzięki Cystersom, przyjął się i we Włoszech (katedra w Medjolanie), chociaż gotyk ten łączony był z motywami bizantyjskiemi np. katedra w Padwie.

Cimabue i Giotto („trecento") kładą fundamenty pod nową sztukę Odrodzenia. Dzieła Giotta, malowane przeważnie „al fresco", wzbudzają podziw z racji wielkiego poczucia natury („Żywot św. Franciszka" — Assyż; „Żywot Chrystusa i Panny Marji" — Padwa).

Malarstwo włoskie w XV w. nabiera coraz większego rozmachu. Średniowiecze ustępuje miejsca ostatecznie humanizmowi: Masaccio, Ucello, Orcagna, Fra Angelico, Filippo Lippi, Gozzoli, Sandro Botticelli i Ghirlandaio to pionierzy Odrodzenia (Quattrocento).

Złoty wiek Odrodzenia wysuwa trzech genjuszów:

Leonardo da Vinci ur. w 1452 r. Pierwsze kroki artystyczne stawia pod kierunkiem Andrzeja Verocchio. Prócz malarstwa studjuje we Florencji: rzeźbę, archi-

tekturę, matematykę i fizykę, później osiada w Medjolanie i rozpoczyna swą wielką karjerę artystyczną. Tu powstała jego słynna „Ostatnia Wieczerza“, znajdująca się w klasztorze S. Maria delle Grazie. Zmarł w 1519 roku we Francji.

Michał Anioł Buonarotti najpotężniejszy artysta wszech czasów, genjalny rzeźbiarz, architekt i malarz, inżynier i poeta urodził się w 1475 r. Pracuje pod kierownictwem Ghirlandaja. Na młodego chłopca zwraca uwagę Wawrzyniec Medyceusz i wychowuje go wraz ze swym synem. M. A. we Florencji tworzy piękną rzeźbę „Dawida“. W 1503 roku wzywa go papież Juljusz II w celu wzniesienia mauzoleum. Projekt ten nie doszedł do skutku (w tym czasie powstał słynny „Mojżesz“ w kościele S. Pietro in Vincoli). W 1508 roku Michał Anioł maluje plafon w kaplicy Sykstyńskiej; wraca do Florencji i na zamówienie pap. Leona X stwarza tu w kościele św. Wawrzyńca statuy grobowcowe (Noc, Dzień, Jutrzenka, Zmrok). W 1532 roku obrazem „Sąd Ostateczny“ kończy swą pracę w kaplicy Sykstyńskiej. Zmarł w 1564 roku w Rzymie i potajemnie przewieziony do Florencji, gdzie pochowany został (w kościele S. Croce).

Rafael Santi ur. w 1483 r. w Urbino, uczeń Perugina. Wezwany przez papieża Juljusza II do Rzymu stwarza w Watykanie arcydzieła (Stanze i Loggie). W 1514 roku papież Leon X mianował go głównym kierownikiem budowy bazyliki Św. Piotra. Z tego czasu pochodzi jego „Madonna Sykstyńska“. Obraz ten zakupiony przez króla polskiego i Kurfirsta saskiego został przez niego pomieszczony w faworyzowanym Dreźnie, gdzie się też dotąd znajduje.

Rafael zmarł w 1520 r. przeżywszy lat 37; pochowany został w rzymskim Panteonie.

Za Rafaelem idą jego współcześni: Corregio (wsławił się przepysznemi światłocieniami), Tycjan i Pal-

na Starszy w Wenecji, Fra Bartolomeo i Andrea del Sarto we Florencji. Wśród uczniów Rafaela przoduje Giulio Romano.

W drugiej połowie XVI wieku malarstwo we Włoszech chyli się ku upadkowi. Trzyma się jeszcze szkoła wenecka: Tintoretto i Veronese. Caracciowie zakładają szkołę w Bolonji, z której wychodzą jeszcze takie talenty, jak: Domenichino, Guido Reni, Guercino. Zasłynął prócz nich Caravaggio (1569—1607), naturalista. Od połowy XVII do połowy XVIII wieku sztuka włoska gasła. Godnymi uwagi z tych czasów są: Salvator Rosa, L. Giordano, Battoni, Tiepolo, Canaletto.

Architektura. We wczesnym renesansie cieszył się powodzeniem porządek koryncki. Wszędzie stosuje się motywy klasyczne. Florencja w całości pod względem architektury przedstawia jedno olbrzymie muzeum: tu powstaje katedra z kopułą Brunelleschiego. Wenecki styl, to oryginalne pomieszanie wpływu Wschodu z południowo-włoskim, gotyckim i bizantyjskim. W końcu XV i początku XVI wieku zabłysła bogata twórczość Bramantego; według jego to planu rozpoczęto budowę bazyliki św. Piotra. Mniej więcej po Andrzeju Palladio pojawia się „barocco" (wiek XVII).

Rzeźba rozwija się w XIII w. (głównie w Toskanji).

Mikołaj Pisano (Baptisterium) pierwszy tworzył pod wpływem rzeźby klasycznej greckiej. Andreo Pisano daje prawdę i życie swym postaciom: jego portal florentyńskiego baptysterjum mógł być długo uważany za dzieło niezrównane.

Studja nad przyrodą dawały wielkie rezultaty: na tym podkładzie w wieku XV zasłynęło wiele potężnych talentów, jak Ghiberti, Donatello, Verrocchio, Andrzej Sansovino. Na początku XVI wieku wchodzi na arenę Michał Anioł. Ten artysta w swych rzeźbach oddał najwspanialsze wyczucie ciała ludzkiego w całej jego pięk-

ności i sile. Piękne marmurowe jego dzieło „La Pieta“ w bazylice św. Piotra w Rzymie charakteryzuje złotą epokę. Współczesny Michała Anioła, Jakób Sansovino, tworzy gigantyczne postacie Marsa i Neptuna dla schodów w pałacu Dożów w Wenecji. We Florencji zasłynął uczeń Michała Anioła, Benvenuto Cellini, rzeźbiarz i złotnik. W XVII wieku przoduje Lor. Bernini, a w stuleciu XVIII rzeźba włoska kończy się na Canovie, wenecjaninie, klasycznym reformatorze.

ABAZZIA.

Hotele: Stephani, Palace, Bellevue, Excelsior, Bristol i w. in.

Pensjonaty: Quisisana, Savoy, Royal, Zawojski. Kurhaus dra Mahlera: kuracja tuczna i odtłuszczająca.

Kawiarnie: Quarnero, Wagner, Lockey.

Poczta i Telegraf na via Garibaldi.

Kąpiele morskie: Angiolina, Slatina, Tomasevaz, Cernicovizza.

Teatry: Verdi i Fenice.

Statki: do Fiume, Cherso, Lussin, Pola, Wenecji i Ankony.

Abazzia, stacja klimatyczna (zimowa i letnia) nad zatoką adrjatycką Quarnero; kąpiele morskie (bez plaży). Średnia temperatura zimą + 10° C., latem + 25° C.

ACI REALE — patrz „Sycylja".

ALBANO 10 tys. mieszkańców, 29 klm. od Rzymu (połączenie kolejowe).

Miasteczko starsze od Rzymu, przy drodze via Appia. Piękne i zdrowe położenie. Utrzymało się wiele murów staro-rzymskich. Za miastem **grobowiec Pompejusza.** W pobliżu — jeziora: **Albano i Nemi** (kiedyś kratery wulkaniczne).

Hotele: Europa, Alhambra,

ALBENGA — patrz „Riviera".

ALEKSANDRJA (Alessandria), 78.000 mieszk. Miasto istnieje od 1168 r. i nazwę swoją zawdzięcza papieżowi Aleksandrowi III. Warownia. Ulice szerokie. **Katedra** (statua św. Józefa przez Parodi), **pałac królewski,** zbudowany przez Alfieri. Aleks. jest węzłem kolejowym.

Hotele: Europa, Londra.

AMALFI (w Kampanji), 4000 mieszkańców.

Hotele: Cappucini (klasztor), S. Caterina, della Luna. Miasteczko w pięknem położeniu (wśród malowniczych skał) nad zatoką Salerno. **Katedra** S. Andreo z XI w. **Klasztor Kapucynów** z 1212 r. (obecnie hotel). Śliczna droga do Sorrento i przez Vietri do Salerno.

ANACAPRI — patrz „Kapri".

ANCONA, założona w 400 roku przed Nar. Chr.

Hotele: Roma e Pace, San Marco, Picchio.

Poczta i telelegraf: piazza di Roma.

Teatry: Delle Muse, Goldoni, Iris.

Miasto nadmorskie, zbudowane amfiteatralnie, liczy przeszło 60 tysięcy mieszkańców. Ważny port: komunikacja z Trjestem, Wenecją i Brindisi. W czasie ostatniej wojny Ancona bardzo ucierpiała od floty austrjackiej.

Kościół św. Dominika z obrazami Tycjana, Crivelli i Guerchino. **Duomo** (S. Ciriaco) katedra romańsko-bizantyjska z piękną fasadą. **Łuk Trajana** z białego marmuru (115 r. naszej ery) i **Łuk Klemensa XII** z XVIII w. **Muzeum.** Pałace: **Loggia dei Mercanti** i Palazzo **del Commune.**

AOSTA (Aoste) Włochy Północne. Miasto u podnóża Alp z 10 tysiącami mieszkańców. Tuż sławna przełęcz św. Bernarda.

Hotele: Couronne, Bianco i in.

Poczta i telegraf: piazza Carlo Alberto.

Godne uwagi: **Łuk triumfalny Augusta. Most starorzymski. Ruiny amfiteatru. Katedra gotycka.**

ARCO (Półn. Włochy), 4000 mieszkańców; stacja klimatyczna światowej sławy; miejsce urodzenia wielkiego malarza Jana Segantini. Piękna **katedra.** Duża ilość hoteli, pensjonatów.

ARONA — patrz „Jeziora Włoskie".

ASSYŻ (Assisi) w Umbrji z 20 tysiącami mieszkańców; zbudowany na wzniesieniu; smutne, ciche, klasztorne miasteczko zachowało dużo pamiątek z pierwotnej sztuki włoskiej.

Hotele: Subasio, Windsor.

Poczta i telegraf: na piazza Vittorio Emanuele.

Bazylika św. Franciszka składa się z 2-ch kościołów: Kościół dolny z XIII wieku, wewnątrz freski przez Cimabue i Giotto. Kościół górny z tegoż stulecia, wewnątrz znajdują się również piękne dzieła Cimabue i Giotto.

Przetrwały ruiny teatru rzymskiego. W pobliżu miasta znajduje się bazylika **S. Maria degli Angeli** z XVI wieku; w kaplicy św. Franciszka (miejsce, gdzie umarł święty) statua przez L. Della Robia.

BAIA (w okolicy Neapolu), w starożytności znane jako wspaniałe miejsce kąpielowe. O Baji wzmiankuje Horacy. W pobliżu **Stufe di Nerone,** kąpiele Nerona.

BARI (dawne Barium), piękne miasto i port nad Adrjatykiem, 109000 ludności.

Hotele: Risorgimento, Adria.

Katedra z obrazami Tintoretto i Veronese. **Kościół św. Mikołaja** z XI stulecia; wewnątrz przechowują się relikwie św. Mikołaja.

BASSANO (w Wenecji Trydenckiej). Miasto nad rzeką Brentą z 20 tysiącami ludności.

Hotele: Mondo, S. Antonio.

Kościół św. Franciszka (romańsko-gotycki).

Muzeum miejskie (posiada obrazy Bassana i rzeźby Canovy). W okolicy jest **Possagno,** miejsce urodze-

nia Canovy, gdzie się znajduje cenna kolekcja gipsów tego artysty.

BAVENO — patrz „Jeziora Włoskie".

BELLAGIO — patrz „Jeziora Włoskie".

BERGAMO, miasto w Lombardji, amfiteatralnie położone na wzgórzach między Brembo i Serio; 63 tysiące mieszkańców. Składa się z miasta górnego t. zw. Citta i dolnego: Borgo lub S. Leonardo. W dzielnicy starej należy zwiedzić: **Palazzo Vecchio, Akademję Carrara** (Obrazy: Giorgione, Moroni, Guardi, Palma starszy, Mantegna), **katedrę** (bogata wewnątrz), **kościół S. Maria Maggiore** (zbudowany z dwukolorowego marmuru), wewnątrz grobowiec kompozytora Donizettiego; bogata kaplica Colleoni przez Amadeo.

Bergamo, to rodzinne miasto garibaldczyka pułkownika Franc. Nullo, który w r. 1863, walcząc o wolność Polski, zginął pod Krzykawką. W armji polskiej jeden z pułków (50) nosi miano tego bohatera.

Hotele: Moderne, Concordia, Belvedere.

Teatry: Donizetti (opera), Teatro Nuovo.

BOLONJA (Bologna, rzymska Bononia), 200.000 ludności.

Hotele: Grand Hotel Baglioni, Grand Hotel Brun, Grand Hotel Savoia, Stella d'Italia, Roma, San Marco.

Restauracje: Grande Italia, Garganelli.

Kawiarnie: San Pietro, Medica.

Teatry: „Communale", „del Corso", „Duse", „Verdi".

Miasto, położone na żyznej równinie i opasane murami z 12 bramami; ulice proste, domy ładne, stylowe. Wiele ulic posiada kryte chodniki (pod arkadami) Bolonja jako miasto uniwersyteckie, promieniejące myślą na całe Włochy, posiada piękną kartę w XIII wieku. Studja tam odbywała młodzież z całej Europy. Najwięcej ożywione punkty miasta: piazza Vittorio Emanuele,

piazza Nettuno i via Indipendenza. Najważniejsze objekty do zwiedzenia: **kościół św. Dominika** z freskami Guido Reni, pracami z lat młodzieńczych M. Anioła, grobowcem Tartagni'ego przez Ferucci.

Katedra św. Piotra ze „Zwiastowaniem N .M. P." Carracci. Bazylika (niedokończona) **S. Petronio,** rozpoczęta w 1390 r.; drzwi środkowe przez Quercia, statua św. Antoniego przez Sansovino. **Bazylika S. Stefano** składa się z 7 różnych kościołów. **Akademja Sztuk Pięknych** (A. di belle Arti) z Pinakoteką („S. Cecylja" Rafaela, obrazy Giotto, B. i A. Vivarini, Domenichino, Guido Reni). **Uniwersytet** (Archiginnasio) założony w roku 1119, w nim bogate muzeum i bibljoteka. Przed tym gmachem **pomnik Galvaniego. Fontanna del Nettuno** przez Lauretti. **Pałac Podesta, pałac Comunale, pałac Bevilacqua.** Bardzo ciekawe są dwie pochyłe wieże: **Torre degli Asinelli** z XII wieku wysokości 89 m. i **Torre Garisenda** (czytaj Dante Alighieri „Piekło" XXXI). **Muzeum miejskie** bardzo bogate. Dom Rossiniego na via Mazzini Nr. 26. W pobliżu dworca kolejowego, — ogród publiczny **Montagnola** (przepiękna panorama), wejście ślimakowate: schody marmurowe z fontanną. Pomnik „8 Agosto", wcale dobry.

BOLZANO (Bozen) — Włochy Północne, 25.000 mieszkańców. Miejscowość podgórska, położona w czarującej okolicy, przy złączeniu się dwóch rzek: Talfer i Isarco. W wiekach średnich Bolzano było ważnym punktem dla handlu Wenecji z Północą. Stacja klimatyczna: w okresie zimowym zjeżdża tu wiele piersiowo i nerwowo chorych. Z mostu na rzece Talfer wspaniały widok na okolice. Latem panują wielkie upały.

Gotycki kościół z piękną wieżą. **Izba Handlowa:** pałac barokowy z XVIII wieku. Niedaleko piękne miejsca spacerów: **„Wassermauer Promenade"** i **„Promenade S. Osvaldo".** Na przeciwnym brzegu rzeki Talfer leży

Gries. Przez Bolzano idzie droga żelazna Trente — Verone.

Hotele: Koenig Laurin (widok na dolomity), Bristol i wiele innych.

Poczta i telegraf: obok kościoła parafjalnego.

Tramwaj elektryczny łączy Bolzano z **Gries** (nad rzeką Talfer); miejscowość lecznicza o klimacie łagodnym; piękne panoramy.

Sanatorja: Grieserhoff, Malfer.

Hotele: Austria, Sonnenhoff i in.

Pensjonaty: Bellevue, Erika, Quisisana i wiele innych.

Kościół barokowy **S. Augustyna.** Stałe wycieczki w okolice.

BOROMEE — (Isola Madre, Isola Bella) — wyspy — patrz „Jeziora włoskie".

BORDIGHERA, patrz „Riviera".

BRENNERO w Północnych Włoszech, urocza miejscowość na wzgórzu skalistem.

W pobliżu — **Terme dei Brennero** (Brennerbad).

Zakład hydropatyczny, dobrze prowadzony. Tuż granica Austrji.

BRESCIA, w Lombardji — 90000 mieszk.

Hotele: Italia, Gallo, Brescia, Gambero.

Restauracja Caino.

Teatry: Grande, Sociale.

Brescia (rzymska Brixia), miasto u podnóża Alp. Z epizodów historycznych ważniejszych, które miasto przeżyło to oblężenie w 1512 roku, podczas którego raniony został Bayard i oblężenie w 1848 r. przez generała austrjackiego Heynau. Do zwiedzenia:

La Loggia, piękny pałac municypalny z XV w. Starożytna katedra **(Duomo vecchi)** z XII w. **Duomo nuovo** — wspaniała świątynia z 1604 r., z wysoką kopułą. **Kościół S. Maria Miracoli,** śliczne dzieło epoki

Odrodzenia (w formie krzyża greckiego). **Kościół św. Afry** (1580): obrazy Bassano, Tintoretto, Veronese, Palma młodszy.

Muzeum Romana z cennemi zbiorami starożytności rzymskich. **Muzeum miejskie** średniowieczne. **Pinacoteca Tosio;** jest tam Rafeal, Moretto, Canova, Thorwaldsen. Z Brescji częste wycieczki do Salo na jeziorze Garda.

BRESSANONE (Brixen), Włochy Północne — miasteczko położone przy zbiegu rzek Eisack i Rienz (7 tysięcy ludności). **Katedra z XV w.** i kilka innych kościołów z 18 wieku. **Pałac biskupi.**

Hotele: Tirol, Elefante i wiele pensjonatów. Sanatorjum hydropatyczne D-ra Guttenberga.

BRINDISI (staroż. Brundusium), nad morzem Adrjatyckiem, 30000 mieszkańców. Wielka i dogodna przystań. Miejscowość malaryczna. Handel oliwą i winem (dobre). Miasto brudne, pełne zakamarków W Brindisi zmarł Wirgiljusz. Ulice o wyglądzie europejskiem, to Corso Umberto i Corso Garibaldi.

Katedra z XI w. ze starożytną posadzką mozaikową.

Baptysterjum S. Giovanni (XI stulecie), dziś Muzeum: napisy greckie, — rzymskie, mozaiki i t. d. **Zamek** z XIII w.

Hotele: Internazionale, Europa, Ferrovia.

BRUNICO (Bruneck) w Północnych Włoszech z 4 tysiącami mieszkańców. Miasteczko pięknie położone. Bardzo ciekawe i oryginalne wycieczki w okolice.

COMO (Lago), patrz „Jeziora Włoskie". **COMO** miasto, patrz „Jeziora Włoskie). **CADENABBIA** — patrz „Jeziora Włoskie". **CALTANISSETTA** — patrz „Sycylja". **CERNOBBIO** — patrz „Jeziora Włoskie". **CEFALU** — patrz „Sycylja". **CATANIA** — patrz „Sycylja". **CAGLIARI** — patrz „Sardynja". **CAPRI** —

patrz „Capri". **CHIAVARI** — patrz „Riviera". **CASAMICCIOLA** — patrz „Ischia". **DESENZANO** — patrz „Jeziora Włoskie". **ETNA** — patrz „Sycylja".

FERRARA — 107 tys. mieszk. — Spokojne poważne miasto nad rz. Po (między Padwą, a Bolonją), położone na błotnistej niezdrowej równinie.

Ferrara pamięta dobre swe dni za czasów książąt d'Este, dziś zostały tylko wspomnienia po dawnej świetności: miasto wyludnia się, — zamiera. Ulice długie, proste i szerokie: jedne z ładniejszych, to Corso della Giovecca i Corso Vittorio Emanuele.

Hotele: Europa Palace, Grand H. Ferrara, Moderno.

Poczta i Telegraf na corso della Giovecca.

Teatry: Comunale i Verdi.

Zwiedzić: Plac Ariosta, **Pomnik Ariosta** i dom tego poety, w którym — umarł (1533). **Pałac Estense**, gmach kwadratowy z wieżami dokoła (XIV — XVI stul.). **Katedra** z XII — XVIII w.: wewnątrz malowidła B. Tizio (Gardafo), Guerchino, Lombardi, Bestianino i inni. **Pałac Schifanoia** z XIV w., z freskami z czasów odrodzenia. **Uniwersytet:** posiada cenną bibljotekę (rękopisy Ariosta, Guarini'ego, kopja Torq. Tasso „Jerozolimy oswobodzonej" z poprawkami autora, krzesło kałamarz Ariosta). **Szpital św. Anny;** w jednej z cel więziony był Torq Tasso (1579 — 1586); na ścianach celi słowa napisane przez Byrona, Lamartina i in. **Pałac dei Diamanti** z XVI w. — mieści się w nim Pinacoteca, wewnątrz dzieła szkoły ferrarskiej.

FIUME (Rjeka) — 50000 mieszk., miasto portowe na Adrjatyku.

Hotele: Excelsior, Citta di Fiume, Imperial, Europa, Royal i in.

Poczta i Telegraf Corso Vit. Emanuele III.

Teatry: Comunale, La Fenice.

Miasto składa się z nowej i starej dzielnicy. Piękny ogród, muzeum, akademja morska. Istnieją jeszcze resztki murów rzymskich.

Arka triumfalna. Główna ulica to Corso Vit. Eman.; jeden z najładniejszych placów to piazza Dante. **Katedra** w stylu romańskim, lecz z późniejszemi przeróbkami (**dzwonnica** z 1377 r.). **Kościół S. Vito**, naśladownictwo weneckiej „Salute".

FINALE MARINA — patrz „Riviera".

FLORENCJA *) (Firenze) — 254 tys. ludności — była stolica Toskanji, położona ślicznie wśród wzgórz malowniczych. Rzeka Arno (latem uboga w wodę, czasami gwałtownie wylewa) przecyna miasto na dwie części: część północna jest nowsza i większa. Piękne panoramy ze wzgórz uroczo pokrytych bogatą roślinnością (cyprysy, wawrzyny, platany, oliwki); eleganckie bulwary t. zw. „Lungarno"; wspaniałe wille zamiejskie cudzoziemców z bajkowemi wprost ogrodami; artystyczny wygląd świątyń, pałaców i domów (renesans), wszystko to świadczy, że Florencja słusznie zwać się może: „La Bella".

Tu, jak nigdzie, rozwielmożniła się sztuka, myśl, nauka i literatura. Imiona takich mężów jak Dante, Bocaccio, Macchiaveli, Savonarola, a także — Rafael, Michał Anioł, Leonardo da Vinci i Benvenuto Cellini — są ściśle związane ze sławą i świetnością tego grodu. Złoty okres przeżywała Florencja pod rządami sławnych Medyceuszów: Kuźmy, — ojca ojczyzny („Pater Patriae) i Wawrzyńca Wspaniałego; oni wysunęli to miasto na pierwszy plan (dziś jednak palmę pierwszeństwa dzierży Rzym).

---

*) Bil. kol. z Warszawy kosztuje w złotych: I kl. — 178; kl. II — 116; kl. III — 65.

Savonarola spalony na pla

Na wielu starych gmachach tkwią tabliczki z białego marmuru; na nich wersety z „Boskiej Komedji“: Dante w swym wiekopomnym dziele uwiecznił niektóre budowle.

Wszędzie występuje jako motyw dekoracyjny lilja (herb Medyceuszów — lilja czerwona podobna do — Burbońskiej — na białem polu). Utrzymała się tradycja bicia w dzwony kościelne w południe.

Na zwiedzenie miasta trzeba poświecić 4 — 5 dni. Pożyteczną by było rzeczą przeczytać Klaczki „Wieczory Florenckie“ i prace K. Chłędowskiego.

Dworzec Centralny na piazza Stazione.

Konsulat polski — Lungarno da Tempio 22 a.

Hotele: Baglioni, Savoia, Minerva, Helvetia, Roma, Cavour, d'Italie, Royal Grande, Bretagne, Nazionale, Rebechino, Gioconda.

Restauracje: Comparini (Stella d'Italia) na via Corso 16, Melini — via Calzaioli 13.

We Florencji jest słynne piwo z browaru polaka florenckiego (Birra Paszkowski).

Kawiarnie: Savoia, Gambrinus i Giubbe Rosse: wszystkie na piazza Vittorio Emanuele; — „Bottegone“ — na piazza del Duomo.

Poczta Główna i Telegraf w Uffizi.

Teatry: Politeama Fiorentino, della Pergola, Niccolini, Verdi, Politeama Nazionale, Alfieri, Goldoni i Teatro Nazionale.

Na piazza del Duomo (łączy się z piazza S. Giovanni) piękna **Katedra S. Maria del Fiore (Duomo),** zaczęta w r. 1296 przez A. di Cambio; w XV stuleciu dostała wspaniałą kopułę (arch. Bruneleschi), o której Michał Anioł powiedział: „trudno jest wykonać taką równie dobrze, a niepodobna lepiej“. Świątynia nazewnątrz wyłożona jest biało-czerwono-zielonym marmurem. Wnętrze: freski w kopule przez Vasari i Zuccheri.

W tyle za ołtarzem wielkim **Pieta** Michała Anioła (grupa marmurowa: rzecz niedokończona); ponadto są tu dzieła Luki della Robbia, Ghiberti, Ferrucci, Castagno, Donatello i in. **Dzwonnica** z XIV w., świetne dzieło Giotta, Pisano i Talenti: styl włosko-gotycki, nazewnątrz, podobnie jak katedra, wyłożona jest kolorowym marmurem. Cenne płaskorzeźby i posągi. Z góry — interesujący widok na miasto i okolice. Na placu S. Giovanni widzimy **Baptysterium** (Chrzcielnica S. Jana), budynek ośmioboczny z IV — XIII wieku (nazewnątrz wyłoż. marmurem biało zieonym). Zwrócić uwagę na drzwi (3) bronzowe, które są niesłychanej wartości artystycznej: d. południowe przez A. Pisano; — północne przez L. Ghiberti (artysta nad niemi pracował 20 lat); drzwi od strony wschodniej też są dziełem L. Ghiberti'ego: Michał Anioł nazwał je „wrotami do raju". Wewnątrz mozaiki Andrea Taffi, Cimabue, Apollonio, Fra Jacopo i Ghirlandaio. O Baptysterium wspomina Dante w „Boskiej Komedji" („Piekło": mój piękny S. Giovanni"). Naprzeciw katedry **Museo del Opera del Duomo:** dzieła Luki della Robbia, Donatello, Verrocchio i in. Na jednym z domów obok muzeum czytamy na tabliczce: „Sasso di Dante", oznacza miejsce, gdzie poeta wieczorami odpoczywał.

Przez via Calzaiuoli dostajemy się do kościoła **Or S. Michele** z XIV w.; początkowo był to skład zboża; — dopiero po pożarze, Gaddi przebudował go na świątynię. Na zewnątrz w niszach umieszczone są statuy świętych, wykonane przez wielkich artystów: L. Della Robbia, Ghiberti, Verrocchio, Giov. da Bologna, Donatello, Nanni di Banco i Baccio da Montelupo. Wewnątrz freski z XIV i XV w.; w nawie bocznej wspaniałe dzieło A. Orcagna z XIV w. — tabernaculum gotyckie. Idąc dalej ulicą Calzaiuoli, wchodzimy na malowniczy **Plac della Signoria** (Forum florenckie), gdzie zwiedzić należy: Loggię dei Lanzi, Palazzo Vecchio (del

Spalony Savonarola 1498

la Signoria), **Fontannę Neptuna** (przez Ammannati) i **Pomnik Kuźmy I,** dzieło Jana z Bolonji. Na placu tym pokazują miejsce (tarcza z bronzu), gdzie był spalony Savonarola (1498). **Loggia dei Lanzi** zbudowana

Florencja. Palazzo Vecchio (della Signoria).

w XIV w. przez Orcagna, jest to portyk, kiedyś odwach landsknechtów Kuźmy I Medyceusza. Wewnątrz loży piękne rzeźby: „Porwanie Sabinek“ Jana Bolończyka, „Perseusz“ przez Benv. Cellini, „Perseusz i An-

dromode", „Herkules i Centaur", „Ajax i Patrokles", „Porwanie Polixeny". W loży, w czasie uroczystości narodowych, grywa orkiestra. **Palazzo Vecchio** (della Signoria) z XIII w., piękny ten gmach był niegdyś siedzibą rządców Rzeczypospolitej, później — Kuźmy (za czasów tego ostat. został powiększony i upiększony przez Vasari'ego). U wejścia rzeźby cenne (kopja „Dawida" Michała Anioła). Wytworny dziedziniec, na kolumnach i sklepieniach ma arabeski przez Michelozzo-Michelozzi. Fontanna ze statuą jest dziełem Verrocchia. Wnętrze pałacu pokryte świetnemi mozaikami (Vasari, Ghirlandaio); rzeźby G. da Maiano i Michała Anioła (tego ost. grupa „Zwycięstwo"). Z wieży mamy widok na miasto i okolice. W czasie świąt narodowych pałac (i wieża) jest rzęsiście oświetlony lampkami: moc mrużących światełek zda się kołysze szacowną budowlą.

Opuszczając plac w kierunku na rz. Arno (między pałacem, a Loggia) wchodzimy na wązki a długi dziedziniec (piazza degli Uffizi), z trzech stron otoczony szlachetnym pałacem rządowym **(Uffizi).** Pałac ten pochodzi z XVI w., zaczęty był przez Vasari'ego. Od dziedzińca gmach ozdobiony portykami; w niszach stoi 28 posągów sławnych Toskańczyków. Z pałacu Uffizi jest przejście (ponad mostem Vecchio) do pałacu Pitti. Wewnątrz znajdują pomieszczenie: **Bibljoteka Narodowa,** jedna z najbogatszych w świecie: rękopisy T. Tasso, Macchiavelli, Galileusz i inne. **Archiwum Państwowe** i **Galerja degli Uffizi,** najważniejsza kolekcja obrazów we Włoszech i wogóle jeden z najbogatszych zbiorów sztuki w świecie. (Otwarta od 10 do 16 g. — wejście koszt. 4 Liry). Westibule i korytarze wypełnione rzeźbami antycznemi (greckiemi i rzymskiemi).

Sala I — Szkoła florencka z XIV w.: Cimabue, A. i J. Orcagna, Giotto. Sala II zawiera dzieła mistrzów szkoły Sienenskiej z XV w. Sala III — IV — szkoła

florencka XV w.: Masaccio, F. Lippi, D. Ghirlandaio, B. Gozzoli. Sala V: Botticelli, L. da Vinci, L. di Credi i in. Sala VI: Botticelli: „Narodziny Wenus", „Primarera" i inne, oraz obrazy Fil. Lippi. Sala VII — szkoła florencka z XVI w.: R. Ghirlandaio, A. del Sarto („Madonna z harpjami"), Fra Bartolomeo, L. di Credi („Wenus"). Sala VIII — Szkoła Umbryjska i Sienenska z XV w.: Perugino, Signorelli, Fabriano, Vecchieta. Sala IX — plafon przez Zaccari, „Święty Jan" przez Melozzo da Forli. Sala X — zawiera Szkołę Umbr. i sien. z XV — XVI w. Sala XI — szkoła florencka z XVI w.: Vasari, Bronzino; w tej sali, wśród kilku cennych rzeźb starożytnych, znajduje się słynna „Venus Medycejska" Praksytelesa. Sala XII: Fil. Lippi, L. di Credi („zwiastowanie"). Sala XIII: dzieła Rafaela („ś. Jan na puszczy"), oraz Michała Anioła obraz okrągły: „Święta Rodzina". Sala XIV — (Lombardja i Emilja): Sodoma, Corregio, Luini, Parmigianino. Sala XV — szkoła ferr. i bolon.: Guido Reni, A. Carraci, Guerchino, Franzia, Dosso Dossi, L. Costa. Sala XVI — szkoły włoskie z XVII — XVIII w.: Spagnoletto, B. Strozzi, L. Giordano, Salvator Rosa, Caravagio („Głowa Meduzy"), Sassoferrato, Albani.

Gabinet giemm: mała sala z preciozami wysokiej wartości artystycznej (śliczne giemmy, kameje i t. p.).

Przechodzimy poprzeczny (południowy) korytarz z rzeźbami. W jednej z pierwszych sal tego skrzydła pałacu są dwa potężne obrazy Tiziana: „Wenus z pieskiem" i „Wenus z amorkiem".

Sala XVII — szkoła flamandzka i niemiecka: H. Van der Goes, H. Memling, Roger van der Weyden; jest tam i obraz G. Dawida. Sala XVIII (t. zw. „Rubensa"): Jordaens, G. Honthorst, Van Dyck („Karol V"), P. Rubens („Wjazd triumf. Henryka IV do Paryża"), Van Lys, Fr. Snyders, Sustermans. Sala francuska: Cl. Lorrain, A. Watteau, Fabre. Sala flamandz-

ka i niemiecka: dzieła Dürera, Breughel, H. Holbein, Cranach. W I i II sali flamandzk.-holenderskiej: Ruisdael, H. Seghers, Steen, Metsu. W jednej z końcowych sal znajduje się grupa „Niobe i jej dzieci“ (kopja rzymska z oryginału Scopasa).

Z placu Signiora idziemy przez via de Gondi, piazza di S. Firenze, — na via del Proconsolo.

Pałac del Podesta zbud. w r. 1256, później restaurowany kilkakrotnie. Wielka sala służyła do zgromadzeń rady miejskiej, na dole znajdowały się więzienia i izba tortur. Obecnie w pałacu tym mieści się **Muzeum Narodowe** (Museo Nazionale), bardzo bogate i interesujące (sztuka włoska: średniowieczna, renesansowa i — współczesna). Obok Opactwo S. Benedykta t. zw. **Badia,** kościół z XIII w. przebud. w XVII w. Płaskorzeźby przez Mino da Fiesole i Luca Della Robia; piękne grobowce; obraz Filipina Lippi „Madonna objawiająca się S. Bernardowi“. Ulica Dante Alighieri. — Plac S. Marcina: pod Nr. 2 dom, gdzie przyszedł na świat Dante (dom ten jest gruntownie przebudowany). Plac S. Croce: z placem tym wiąże się dużo wspomnień historycznych, a w ciągu XVI — XIX stulecia odbywały się tam słynne zabawy ludowe. **Pomnik Dantego** przez H. Pazzi, wzniesiony został 14 maja 1865 r. z racji 600-letniej rocznicy urodzin poety. **Fontanna** z XVII w. przez Baldi: warta obejrzenia. **Kościół S. Croce,** zwany Panteonem florenckim, zbud. w r. 1294 — w stylu gotyckim; fasada biała, inkrustowana kolorowemi marmurami pochodzi z r. 1865. Świątynia wielkich rozmiarów, poważna, za ciemna może, jest jedną z najpiękniejszych w mieście. Wewnątrz wiele grobowców wybitnych osobistości włoskich. W posadzce 276 kamieni grobowcowych: niektóre z nich są b. ciekawe (od starości mocno wytarte). Pomnik Michała Anioła przez Vasari (biust M. Anioła i posąg Malarstwa przez B. Lorenzi). Pomnik Danta przez Ricci (1829); gro-

bowiec poety Alfieri'go przez Canowę. Grobowiec M. Machiavelli przez Spinazzi (1787); grobowiec Galileusza, Bruni i kompozytora Rossini. Freski **Giotta**, T. Gaddi, Orcagna i Cimabue.

Są tu i dzieła: Luki della Robia, Vasari'ego („Wieczerza Pańska").

Z pomników polskich godne obejrzenia: grob. Zofji z Czartoryskich Zamojskiej (w marmurze białym — postać leżąca, okryta ciężką draperją) przez Bartolini'ego. Dwa nagrobki dłuta Canovy: księcia Ogińskiego i Michała Skotnickiego (napis z błędami). Tablica marmurowa z płaskorzeźbą T. Lenartowicza ku pamięci włocha Bechi, który w powstaniu styczniowym bił się po stronie polskiej i został przez moskali stracony. Tablica ta miała być przewiezioną do Polski. Przy kościele jest **Muzeum** (wejście od 9 do 12 i — 14 — 17); dzieła Donatella, Vasari'ego, T. Gaddi, Luca della Robbia i in. W pobliżu, na via Ghibellina — **Dom Michała Anioła** (Casa Buonarotti): dzieła z lat młodzieńczych artysty, rysunki i przedmioty do M. Anioła należące, jak szpada, stół, pantofle. **Kościół S. Ambrożego** w stylu roman.-gotyckim z XIV w. Wewnątrz godne uwagi: tabernaculum przez Mino da Fiesole i „Zwiastowanie" przez Filippino Lippi. Przez via Pietrapiana i via S. Egidio idziemy na plac S. Maria Nuova. **Ospedale S. Maria Nuova** (szpital), gmach ten ufundował Folco Portinari, ojciec Beatryczy Dantego. Wewnątrz prace Luki della Robia i ciekawe freski. Przy via Pergola, dom Benvenuta Cellini. Przy piazza della S. S. Annunziata **Spedale degli Innocenti** (przytułek dla podrzutków), budynek z XV w. przez Bruneleschi — posiada ładny portyk i prace A. della Robbia. W Pinacotece: dzieła D. Ghirlandaio, Luki d. Robbia; obraz „Madonna z Dzieciątkiem Jezus" przypisyw. Fil. Lippi. Także wśród wielu cennych ksiąg i rękopisów

znajduje się tu fragment rękopisu Dantego („Boskiej komedji").

Na tym samym placu **kościół Santissima Annunziata** z XIII w. Atrium zawiera piękne freski: „Wniebowzięcie" przez Rosso, „Narodzenie N. M. Panny" przez A. del Sarto (tego ost. są i inne cenne freski). Wewnątrz: Pieta (rzeźba) przez B. Bandinelli. Kaplica N. M. Panny del Soccorso wedł. rys. Jana Bolończyka zasługuje na uwagę (jest tam grobowiec tego artysty); w kościele ponadto są cenne dzieła Bronzina i Perugina („Wniebowzięcie"). **W klasztorze Zwiastowania** znajduje się słynny fresk Andrea del Sarto „Madonna dell Sacco". Na via dell Colonna w pałacu della Crocetta mieści się bardzo bogate **Muzeum Archeologiczne** (działy: egipski, etruski, grecko-rzymski; gabinet numizmatyczny i muzeum topograficzne Etrurji). Na ul. Ricasoli (pod Nr. 52) znajduje się **Accademia di Belle Arte** (w galerji dzieła B. Daddi, Giov. da Milano i A. Orcagna; tutaj jest potężny twór Michaał Anioła „Dawid"). **Kościół i klasztor św. Marka** (na piazza S. Marco): malowidła przez Passignano, Empoli, Fra Bartolomeo; w klasztorze w sali kapituły fresk Fra Angelico (tegoż artysty prace na górnym korytarzu i w celach). W refektarzu „Ostatnia Wieczerza" przez D. Ghirlandaio. Obok **Muzeum** Florencji starożytnej (zwiedzić, jeśli czas starczy). Na via Cavour zwiedzić **b. klasztor dello Scalzo;** dziedziniec otoczony pięknym portykiem; freski Andrzeja del Sarto (uszkodzone). Na via 27 Aprile wstąpić do **Cenacolo** (sala jadalna), gdzie jest „Ostatnia Wieczerza", fresk przez A. del Castagno (i inne prace tego artysty).

Pałac Medici albo **Riccardi** (na via Cavour) zbud. przez Michelozzo w 1430 — 1440 r., freski Giordana, B. Gozzoli; cenny obraz „Madonna z Dzieciątkiem Jezus" przez Filippo Lippi. Udajemy się na plac S. Lorenzo, na którym widzimy **kościół S. Wawrzyńca:** fasada zwyczajna (nawet obszarpana) z cegły nie zachęca do wej-

ścia wewnątrz, jednakże jest to jedna z najbardziej cennych świątyń florenckich i wogóle włoskich. Bazylika ta (Bruneleschi — XV w.) posiada dużo prac Michała Anioła. Wnętrze dzieli się na 3 nawy (piękne kolumny

Florencja (S. Lorenzo). Pomnik Wawrzyńca Medyceusza; dzieło Michała Anioła.

korynckie); **w Starej zakrystji** Brunneleschi'ego grobowiec Jana Medyceusza przez Donatello; mauzoleum Jana i Piotra Medyc. przez Verrocchio; ambona przez

Donatello, fresk A. Bronzino („Męczeństwo św. Wawrzyńca"). (Dla zwiedzenia nowej zakrystji i kaplicy Medyceuszów trzeba na miejscu kupić bilet wstępu: kosztuje 3 liry). **Nowa zakrystja,** zbudowana z woli papieża Leona X przez Michała Anioła (1520 r.): jest to skarbnica sztuki włoskiej renesansowej. Pomnik Wawrzyńca II Medyc. (statua jego „w rozmyślaniu") z figurami — alegorjami: „Jutrzenka", „Zmierzch" i pomnik Juliana II Med. z alegor.: „Noc", „Dzień". Oba te wspaniałe arcydzieła są wykonane przez Michała Anioła. Tamże grupa N. Marji Panny i kandelabry przez Michała Anioła. **Kaplica Medyceuszów,** rozpocz. w 1604 r., — olbrzymia, ośmiokątna, pełna przepychu, wybudowana dla pomieszczenia w niej grobowców Medyceuszów. Ściany wyłożone są twardemi barwnemi kamieniami i wyszukanemi marmurami (inkrustacje). Posadzka także bogata. Freski z XIX w. Benvenuti'ego; grobowiec i statua Kuźmy II z bronzu złoconego, przez Jana Bolończyka; podobna statua Ferdynanda I przez Tacca. Będąc u San Lorenza zwiedzić należy **Bibliotekę „Laurenziana"** (dzieło Michała Anioła z r. 1524): wielki zbiór książek, rękopisów, zapiski Leonarda da Vinci.

Na via Tornabuoni **Pałac Strozzi** (1489) słusznie uważany za najpiękniejszy typ budowli florenckich; szczególnie piękno pałacu wyraża się od strony placu Strozzich. Zwrócić uwagę na wielki gzyms, wykonany przez Cronaca.

Przez va Strozzi dostajemy się na Plac Wiktora Emanuela: pośrodku duży pomnik konny tego króla; naokoło tego placu mieszczą się liczne kawiarnie. Tam zbierają się licznie florentczycy i cudzoziemcy.

W pobliżu dworca kolejowego, między piazza dell Unita Italiana (pomnik żołnierzy poległych w walce o niepodległość Włoch), a piazza S. Maria Novella — widzimy **kościół S. Maria Novella** z XIII — XIV w. Budową przypomina kościół S. Croce. Podobno Michał

Anioł zwał tę świątynię swoją „oblubienicą“; piękna fasada, od niej na prawo, w murze, szereg grobowców znanych rodzin florenckich; za murem cmentarz stary. Wnętrze kościoła: freski Masaccia („Chrystus na krzyżu“, „N. Mar. Panna“, „św. Jan Chrzciciel“) — A. Gaddi. W kaplicy Rucelli: słynna „Madonna“ przez Cimabue (w swoim czasie lud tryumfalnie przewiózł ten obraz do kościoła z pracowni artysty); w kaplicy Fil. Strozzi: freski przez Filippino Lippi i grobowiec Strozzi przez B. da Maiano.

Chór: płyta grobowcowa z bronzu L. Dati przez Ghiberti; freski D. Ghirlandaio i krucyfiks Jana Bolończyka.

W kaplicy Gondi znajduje się słynny krucyfiks Bruneleschi'ego. W kaplicy Strozzi malowidła Andrea del Orcagna i resztki fresków Giotta. W zakrystji „Nawrócenie św. Pawła“ przez P. Veronese i umywalnia przez G. della Robbia. **W klasztorze** (Chiostro Verde), na lewo od kościoła: freski przez Paulo Uccello; tamże wielka kaplica hiszpańska: świetne malowidła przez Tad. Gaddi i S. Menimi. Na placu Manina **kościół Ognissanti** z XIII w., restaurowany w 1627 r. Wewnątrz freski D. Ghirlandaio, fresk „S. Augustyn“ przez Botticelli; w zakrystji „Chrystus na krzyżu“ fresk szkoły Giotta. Przez piazza Goldoni (pomnik Goldoniego) idziemy na Lungarno Corsini, gdzie jest piękny **Pałac Corsini** z XVII w. w stylu barokowym; w pałacu tym jest **Galerja Corsini,** najbogatsza z prywatnych zbiorów sztuki we Florencji. Nieco dalej **kościół S. Trinita** z XIII w. odbudow. w XVI w., styl barokowy. Wewnątrz: świetne freski D. Ghirlandaio; grobowiec B. Federighi przez Luca della Robbia. Na placu Trynitarzy stoi **kolumna Sprawiedliwości,** monolit z granitu wschodniego, przywiez. z rzymskich Termów Caracalla. Przez Lungo Acciaioli kierujemy się na **Ponte Vecchio,** most najstarszy w mieście; przebudowany w r. 1345 przez Neri

608

di Fioravante; pośrodku mostu na podstawie, popiersie Benvenuta Cellini, który tutaj miał swoją pracownię złotniczą. Most jest cały zabudowany sklepami. Po przejściu mostu idziemy przez Borgo S. Jacopo, via S. Spirito, przecinamy via dei Serragli (główną ulicę lewo-brzeżną Florencji) i z borgo S. Frediano dostajemy się na piazza del Carmine: **kościół** i klasztor Karmelitów. **Il Carmine,** zbud. w XIII w. w stylu rom.-gotyc., po pożarze w 1771 odbudowany przez Ruggeri. W kaplicy **Brancacci** freski przez Massolino da Panicale i Masaccio (ukończone przez Fillipino Lippi): na tych freskach kształcili się Perugino, Rafael, Leonardo da Vinci i Michał Anioł. Freski te szczęśliwym trafem ocalały przy pożarze w 1771 r. i w sztuce mają wielką sławę. Przez via S. Monaca, przecinając znów via Serragli i przez plac S. Agostino wkraczamy na piazza S. Spirito. **Kościół San Spirito,** rozpoczęty przez Bruneleschi'ego w XV w. Wewnątrz wiele dzieł sztuki: Filip Lippi, Lorenzo di Credi, Botticini, C. Rosselli, Michał Anioł (tego artysty krzyż w drzewie); sarkofag Neri Capponi przez B. Rossellino; kaplica marmurowa i przedsionek (12 kolumn korynckich) przez Andrea Sansovino. U zbiegu via Romana (u wylotu **Porta Romana** z 1326 r.) i — Mazzetta **kościół S. Felice** z XV w. przez Michelezzo: piękny portal, wewnątrz „Krucyfiks" Giotta.

Niedaleko stąd **Muzeum fizyczne i historji naturalnej** (w pobliżu pałacu Pitti): cenny zbiór minerałów; mównica Galileusza z jego posągiem; pokazują tu pomoce naukowe, któremi posługiwał się Galileusz.

PAŁAC PITTI przez Bruneleschi'ego. Zbudowany w XV w. dla kupca Lucci Pitti. W XVI w. przeszedł na własność Medyceuszów. Kuźma I Medyc., dla zapewnienia sobie ucieczki w razie powstania, — połączył swój pałac z tym. Budowla poważnie wygląda od piazza Pitti: ogrom murów i piękność architektoniczna dają temu pałacowi wysoce poważny charakter.

Z lewego skrzydła pałacu wchodzimy do **Galerji Pitti.** Bogate to muzeum zawiera przeszło półtysiąca obrazów pierwszorzędnej wartości (otwarte od 10 do 16). Podaję tu choć kilka arcydzieł tej galerji: Rafaela „Madonna della Seggiola“ i „Widzenie Ezechiela“; Rubensa „Pochód na wojnę“, Van Dyck'a „Karol I“ i „Henrietta francuska“; dzieła A. del Sarto, P. Veronese, Tintoretto, Tiziana, Corregia, Guido Reni, Giulio Romano, Michała Anioła, Murilla, Rembrandta i innych. W sali sreber piękne wyroby Benvenuta Cellini. Przy via Guicciardini, w domu 16 mieszkał i umarł Machiaveli. W tyle za pałacem Pitti (wejście z lewego skrzydła) **Ogród Boboli,** jeden z najpiękniejszych we Włoszech. Założony w r. 1550 (dzieło Tribolo). W grocie posągi naszkicowane przez Michała Anioła. „Porwanie Heleny“ przez Rossi, „Wenera“ przez Jana Bolończyka. Za pałacem amfiteatr (pośrodku basen artystyczny i obelisk egipski). Ponad grobem — wysoko — Belweder (fort). Tramwajem Nr. 13 (z piazza del Duomo) pojechać na **Viale del Colli,** najwspanialszą promenadę nie tylko w okolicy, ale i — całych Włoch. **Plac (taras) Michała Anioła** z pięknym pomnikiem tego artysty i kopją „Dawida“. Stąd prześliczny widok na miasto i okolice. Niedaleko od placu Michała Anioła na wzgórzu **Bazylika S. Miniato al Monte,** w stylu grecko-roman. z 1013 r.; fasada inkrustowana biało-zielonym marmurem w XIII w. Nad pięknym oknem cenna mozaika z XIII stulecia; w nawie bocznej (na prawo) resztki fresków z XIII—XV w.; kopuła ozdobiona płaskorzeźbami Łukasza della Robbia. Zwraca uwagę ambona marmurowa, wykonana przez nieznanego artystę.

Pod kaplicą Krucyfiksu (przez Michelozzo) krypta wsparta na 38 kolumnach: pośrodku grobowiec S. Miniato. Koło bazyliki Cimitero Monumentale, śliczny cmentarzyk, cały w marmurach (założ. w 1839 r.). Tramwajem Nr. 17 (z piazza del Duomo) dojedziemy do

Cascine: ogrody, place, piękne aleje. Cascine dla Florencji są tem, czem Lasek Buloński dla Paryża.

Również w tej stronie (za Porta Prato) jest słynna z piękności **Villa San Donato** własność Demidowa. Tamże zbiór cenny obrazów.

Wycieczki.

Tramwajem z piazza del Mercato Nuovo (lub autobusem z via Maso Finiguerra) pojechać do **Certosa,** klasztoru położonego na wzgórzu uroczem, wśród gajów oliwkowych i cyprysów.

Tramwajem Nr. 7 z piazza del Duomo dojeżdżamy do starożytnego, etruskiego miasta **Fiesole** (na tę wycieczkę potrzeba 6—8 godzin).

Zwiedzić: na piazza di S. Domenico (śliczna panorama) — **kościół S. Domenico di Fiesole** z XV w., wewnątrz: „Chrzest Jez. Chryst." przez Lorenzo di Credi i „Krucyfiks", fresk Fra Angelico. **Badia Fiesolana,** kościół z 1028 r., wnętrze w stylu Bruneleschi'ego z XV w. **Katedra (Duomo)** w stylu romanskim z 1028 r. (restaurowana w XIX w.), wewnątrz grobowiec biskupa Salutati z XV w. przez Mino da Fiesole. **Teatr rzymski,** budowla bardzo ciekawa, stosunkowo dobrze zachowana.

FRASCATI (10 tysięcy mieszkańców), miejscowość podmiejska Rzymu. Miasteczko ładnie położone, na jednej z wyniosłości góry Albano; założone w XIII wieku po zniszczeniu sąsiedniego Tusculum. Znane z dobrego powietrza i licznych pięknych willi. Willa Aldobrandini przez G. della Porta. **Willa Falconieri,** zbud. w XVI w. — w XVII stul. przerobił ją architekt Baroncini. Wewnątrz obrazy Feriego i karykatury Chezziego. W końcu XIX w. nabył ją bankier Mendelsoni i ofiarował Wilhelmowi II. Po konferencji pary-

skiej stracił ją eks-kaiser Wilhelm. W r. 1925 rząd włoski podarował tę willę Gabrjelowi d'Annunzio.

Hotele: Frascati, Grand.

Połączenie kolejowe z Rzymem (20 km.).

W pobliżu **GROTTA FERRATA,** dawniej letnie mieszkanie papieży.

GARDA (Lago), patrz „Jeziora włoskie".

GARDA, miasto: patrz „Jeziora włoskie".

GARGNANO, patrz „Jeziora włoskie".

GENUA*) (Genova zwana La Superba) w Ligurji, 300 tysięcy ludności, miasto położone malowniczo, amfiteatralnie nad zatoką genueńską, punkt środkowy wybrzeża, zwanego Riwierą włoską; niegdyś stolica potężnej rzeczypospolitej, rywalki — Wenecji. W nowszych czasach zasłynęła z wyprawy Garibaldiego, kiedy wódz ten (5 maja 1860 r.) z tysiącem najwierniejszych opanował 2 statki i popłynął na Sycylję. Prześliczny widok na miasto od strony morza, jak również z wysokich wzgórz ponadmiejskich na zatokę. Port genueński jest bardzo ruchliwy.

Hotele: de Gênes, Eden Palace, Bristol, Savoy Majestic, Britannia, Excelsior i wiele innych.

Restauracje: del Teatro Carlo Felice, Ligure, Europa, Cairo.

Kawiarnie: Giardino d'Italia, Belloni, Centrale.

Kąpiele morskie: Lido d'Albaro (szczególnie ożywione w okresie zimowym).

Poczta i Telegraf: piazza Ferrari.

Teatry: Carlo Felice, Politeama Genovese, Paganini.

---

*) Bilet kol. z Warszawy kosztuje w złotych: kl. I — 186; kl. II — 121; kl. III — 68.

Pałac Durazzo Pallavicini; w galerji obrazy Rubensa, L. de Leyde'a, Tycjana, Guido Reni'ego, Veronesa, Tintoretta, Van Dycka, Dawida.

Pałac Królewski (Palazzo Reale); wewnątrz dzieła: Van Dycka, Ribery, G. Reni'ego, Tycjana, Domenichino, Palmy Starszego, Guerchina, Sassoferrato, Velasquez'a. **Pałac Bianco,** w którym między innemi znajduje się: „Magdalena" Canovy; dzieła: G. Dawida, Ruysdael'a, Van Dycka, Metsysa, Teniersa, Rubensa, Zurbarana, F. Lippi, B. Strozzi. **Pałac Rosso** z galerją obrazów Van Dycka, Strozzi, Dürera, G. Reni, Pitati, Veronese, Teniersa.

Pałac Municipale: biusty osób, które zginęły za Ojczyznę. **Palazzo Ducale,** na placu Umberta, wzniesiony w 1291 r. — uległ wielu przeróbkom; dawna rezydencja dożów — dziś trybunał; wewnątrz warto obejrzeć freski. **Muzeum Chiossone** (zbiory chińsko-japońskie: między innemi rzeczy Kiosai i Hokusai). Na placu Acquaverde pomnik Krzysztofa Kolumba, (sławny ten podróżnik był genueńczykiem) dzieło kilku artystów, wykonane w latach 1846—1862.

Kościół. S. Annunziata z XVI wieku przez G. della Porta. **Katedra S. Wawrzyńca,** świątynia romańska z naleciałościami gotyckiemi i renesansowemi. Fasada wykonana w pręgowatym (biało-czarnym) marmurze. Wnętrze: w trzecim ołtarzu na prawo między innemi „S. Sebastjan" Barocci; zasługują też na uwagę stalle z XVI wieku. Kaplica S. Jana Chrzciciela z XV wieku, bardzo ładna i bogata; do wnętrza kobietom wstęp wzbroniony.

Kościół S. Ambrożego, barokowy, wewnątrz: „Wniebowzięcie" Guido Reni i dwa obrazy Rubensa.

Bazylika S. Maria Carignano pochodzi z 16 stulecia, architektonicznie jednolita. **Kościół S. Maria di Castello,** świątynia w stylu romańskim z XI w., restau-

rowana w XV. **Uniwersytet** przez B. Bianco, zbudowany w XVIII w.

Akademja Sztuk Pięknych (zwiedzić galerję obrazów i cenną bibliotekę). **Loggia dei Banchi** (obecnie giełda) pochodzi z XVI wieku — fasada z 1825 r. Ogród **Acquasole** z wodospadem, pięknemi dębami, platanami. W okolicach bliskich Genui wiele pociągających spacerów i willi wspaniałych. Cmentarz di Staglieno **(Campo Santo)**, (tramwaje: 21, 31, 32 i 33) jest najpiękniejszym cmentarzem w świecie; to „miasto zmarłych", położone malowniczo, zajmuje olbrzymią przestrzeń; — zapomina się o tem, że jesteśmy wśród nieboszczyków: niezliczona ilość rzeźb i to dużej wartości. Pośrodku cmentarza wznosi się kościół, przypominający Panteon rzymski.

GIRGENTI, patrz „Sycylja".

GOSSENSASS (Colle Isarco), koło Brennero. Stacja klimatyczna i ośrodek sportu zimowego.

Hotele: Palace Wielandhoff, Gröbner.

GRIES, patrz „Bolzano".

ISCHIA, patrz „wyspa Ischia".

KAPUA (Capua), miasto na drodze Rzym — Neapol, nad rzeką Volturno z przeszło 12 tysiącami ludności. Założona w IX w., zburzona i spalona została przez Cesara Borgia w 1501 r. Tutaj Garibaldi witał Wiktora Emanuela jako „Króla Włoch".

Hotele: Albergo della Posta.

Kawiarnia — restauracja: Costanza.

Zwiedzić katedrę starożytną.

W okolicy znajduje się **Santa Maria di Capua Vetere**, miasto (21 tys. mieszk.) powstałe na miejscu dawnej Capui znanej z pobytu Hannibala. **Amfiteatr**, wzniesiony przez Augusta, jest jednym z najstarszych i największych we Włoszech.

KARRARA (Carrara) 50000 mieszk., miasto we Włoszech Środkowych, znane z kopalni białego marmu-

ru. Zwiedzić: ,**Duomo** w stylu romańsko-gotyckim, **Akademję Sztuk Pięknych.** W mieście rzesze rzeźbiarzy i snycerzy.

Hotele: Grand Hotel Carrara i Garibaldi.

KASTELLAMARE. (Castellamare, starożytna Stabia, zniszczona przez Wezuwjusz w 79 roku), 27 tys. mieszkańców. Miasto prześlicznie położone nad zatoką Neapolitańską u podnóża otaczających ją gór. Tutaj zginął Plinjusz Starszy (479 r. w czasie wybuchu Wezuwjusza). Fabryki makaronu. Wody mineralne gorące i zimne chlorowe, żelazne, siarczane. **Willa Quisisana, Klasztor** Monte Pozzano, góra **San Angelo.**

Wycieczki: do Pompei, Salerno, Amalfi, Pestum.

Hotele: Stabia, Quisisana.

KAZERTA (Caserta), na drodze Rzym — Neapol — w pobliżu Kapui; 20 tysięcy mieszkańców. Miasto czyste i ładnie zbudowane. Zwiedzić: **Pałac królewski** (Karola III Bourbona) z XVI stulecia, kaplicę wewnątrz pałacu i ogród typu francuskiego z wielu ładnemi rzeźbami, kaskadami i t. p.

Hotele: Victoria, Centrale.

KIODZIA (Chioggia) w okolicach Wenecji miasto rybackie, liczące 36 tysięcy mieszkańców, (kursuje statek do Wenecji). Zwiedzić kościoły: **S. Domenico** (wewnątrz obrazy Tintoretto, Carpaccio i **S. Giacomo Apostolo.**

Hotele: Luna, Italiana.

KREMONA (Cremona) w Lombardji, 60000 ludności; leży nad rzeką Po; miasto przemysłowe — ma liczne fabryki instrumentów muzycznych rżniętych (słynne skrzypce Amati, Guarnorio i Stradivari).

Hotele: Roma, S. Giorgio, Pesce d'Oro.

Teatry: Ponchielli, Politeama Verdi.

Ulice i place Cremony są bardzo stare i ciekawe. Zwiedzić trzeba: **Katedrę** (XII — XV w.) z bogatą fasadą (biało-czerwony marmur), wewnątrz freski z XVI

w. przez Pordenone, B. Gatti, Boccacino i in., **Wieżę Torazzo** najwyższą we Włoszech (111 mtr.) z XIII stulecia. **Kościół S. Agostino** romańsko-gotycki z XIV wieku (obrazy Perugino). **Baptysterjum** z XII w. **Pałac Municipio** z XIII wieku.

LAZISE, patrz „Jeziora Włoskie".

LERICI, patrz „Riviera".

LEVANTO, patrz „Riviera".

LIMONE, patrz „Jeziora Włoskie".

LIVORNO — 115 tysięcy mieszkańców; miasto handlowe w Toskanji, ojczyzna kompozytora Mascagni; port nad morzem Tyrreńskim; wielkie składy towarów wymienianych między Europą, a Wschodem. Stosunkowo duży procent żydów.

Hotele: w mieście Campari, Giaponne, Palace Hotel.

Kawiarnie: Chiolero, La Posta.

Kąpiele morskie: Acquavita, Pancaldi Trotta, Lido, Roma.

Teatry: Goldoni, Politeama Livornese, Lirico Avvolorati.

Poczta i Telegraf na placu Carlo Alberto, Livorno nie posiada wiele artystycznych objektów, jednak naogół jest ładnie zabudowane. Od przystani prowadzi Via Vit. Emanuele, główna ulica miasta. Na placu Carlo Alberto dwa pomniki, Ferdynanda III i Leopolda II; pomnik Wiktora Emanuela (rzecz nowa) i Ferdynanda I (przez Bandini, rok 1609). Zwiedzić cmentarz żydowski. Wycieczki do **Montenero** i na Sardynję (dla kąpieli).

LUKKA (Lucca) z 73 tysiącami ludności, malownicze miasto w Emilji, otoczone pięknemi wzgórzami (22 kilometry od morza). Handel jedwabiem i wełną; wiele pięknych pałaców i około 50 kościołów.

Hotele: Reale Universo, La Tosca, Aquila.

Teatr Comunale del Giglio.

Katedra S. Martino (Duomo) z dziełami Ghirlandaio. **Pałac Książęcy** (Ducale) posiada choć niewielką, ale cenną galerję obrazów (między innemi „M. Boska Bolesna“ przez Fra Bartolomeo). W okolicy (oddalon. o 23 kilom.) są t. zw. kąpiele Lukki **(Bagni di Lucca)** bardzo uczęszczane: wody ciepłe siarczano-wapienne (sezon od 1 maja do połowy września). Trzęsienie ziemi, które nawiedziło tę okolicę w 1920 r., wyrządziło duże szkody, dziś jeszcze widoczne.

Hotele: Victoria, Suisse, Moderne, Corona Savoia.

LUGANO (Lago), patrz „Jeziora Włoskie“.

LUINO, patrz „Jeziora Włoskie“.

MAGGIORE (Lago), patrz „Jeziora Włoskie“.

MANTUA (Mantova) w Lombardji, 36 tysięcy ludności; bardzo stare miasto (35 km. od Werony), dawna stolica księstwa.

Hotele: Aquila d'Oro, Nazionale, della Stazione.

Restauracja: del Teatro Sociale.

Teatry: Sociale, Andreani. Via Sogliari i plac Erbe, to najwięcej ożywione punkty miasta.

Kościół S. Andrea przez Alberti (wewnątrz między innemi dwa grobowce, wedle rysunku Giulio Romano. **Katedra Św. Piotra** z wnętrzem według planu Giulio Romano. Plac Wirgiljusza wraz z posągiem poety, urodzonego w pobliżu Mantui. Wytworny **Kościół Ś. Barbary** z obrazem „Męczeństwo Ś. Barbary“ przez Brussasorci. Na placu Dantego **Accademia Virgiliana** z muzeum starożytności. **Museo Civico** (muzeum rzeźb starożytnych). **Pałac del Te** (przy bramie Pusterla) wzniesiony w XVI stuleciu — tu Giulio Romano stworzył w śmiałych rzutach obrazy o pełni życia; najsławniejsze z nich: „Olbrzymy“ i „Psyche“.

MALCESINE, patrz „Jeziora Włoskie“.

MATREI koło Brennero, miasteczko ślicznie położone w górach. Zamek Trautson ks. Auersperga (bogate zbiory starożytności rzymskich).

MEDJOLAN (Milano) w Lombardji, miasto pierwsze pod względem przemysłu. Odgrywa też dużą rolę w życiu społecznem i politycznem Włoch. I w kierunku artystycznym ruchliwy i uprzemysłowiony Medjolan akcentuje wielkie zamiłowanie: ściąga artystów z całego świata, nie mówiąc już o śpiewakach operowych, którzy w grodzie nad Olona mają t. zw. „Giełdę śpiewaczą". Klimatyczne warunki miasta są mniej świetne: latem wielkie upały, a zima surowa. Medjolan składa się z dwóch części, pierwsza to Stare miasto z kanałem Naviglio Grande, druga zawarta jest między Naviglio, a murami, wzniesionemi na dawnych przedmieściach. Najwięcej ożywione miejsca to Corso Vittorio Emanuele, ciągnące się od placu Katedralnego do Porta Orientale i Galerja Vittorio Emanuele: ta ostatnia jest pasażem krytym jednym z największych i najpiękniejszych w świecie; w pasażu wiele pierwszorzędnych sklepów, restauracji i kawiarni. Wieczorem przebywa tam cała elita medjolańska i cudzoziemcy (Galerję w 1925 roku zniszczył pożar).

Hotele: du Nord, Palace, Concordia, Terminus Locarno, Gottardo, Cavour, Manin, Roma, Continental, Milano, Metropole, Rebechino, Bella Venezia, Diana.

Restauracje: Cova, Biffi, Campari, Casanova.

Kawiarnie: Campari, Cova, Grande Italia, Biffi; w ostatniej rendez-vous artystów.

Teatry: alla **Scala**, Manzoni, Lirico Internazionale, dal Verme, Carcano, Filodrammatici, Olympia i Arena Municipale.

Konsulat polski — via Caiazzo 33.

Katedra (Duomo) w stylu gotyckim, wykonana z białego marmuru jest klejnotem Medjolanu, a nawet i świata całego. Budowli tej kamień węgielny położył w 1386 r. Jan Galeas Visconti. Fasada barokowa pochodzi z XIX wieku; świątynia nieskończenie doskonała, piękna, elegancka jakby wycyzelowane cacko; mnóstwo koronkowych delikatnie rzeźbionych ozdób. Strzela w górę moc ostrołukowych wieżyczek, a na ich

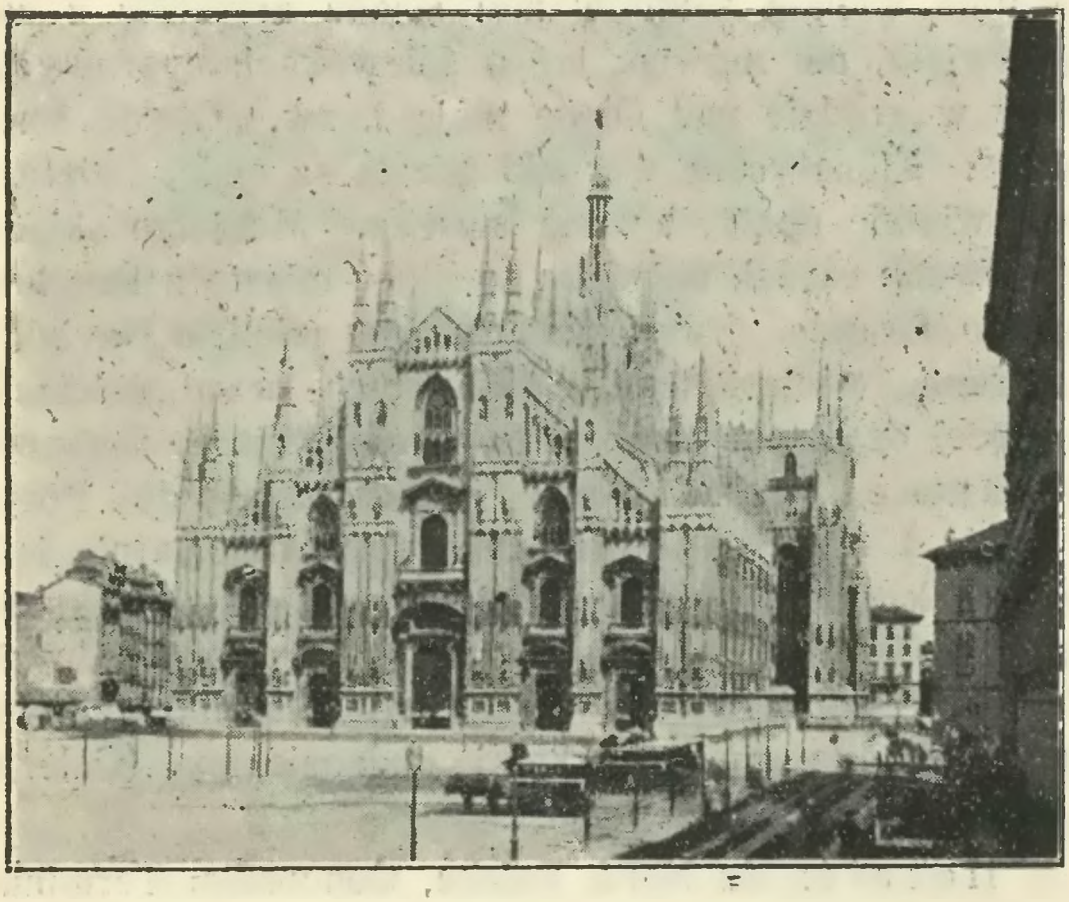

Katedra w Medjolanie.

wierzchołkach zastępy aniołów i świętych pnie się ku niebu z wielkim wdziękiem (1923 figur): najciekawsze z nich to Adam i Ewa, wykonane z rysunku Michała Anioła. Wnętrze: 52 słupy z niszami, w których stoją statuy; dwa chóry ze złoconego bronzu podtrzymują karjatydy; krypta z ciałem Św. Karola Boromeusza: trumna ze srebra i kryształu; piękne olbrzymie witraże

przykuwają oko do siebie. Podłoga z mozaiki marmurowej. Kandelabr znakomity, zwany drzewem N. M. Panny. Z wieży maluje się prześliczny widok na równinę i pasmo Alp. Na placu katedralnym stoi konny **pomnik Wik. Emanuela II** przez Rosa, a na placu della Scala **pomnik Leonarda da Vinci** przez Magni; oba z XIX wieku.

Przy ulicy Brera — **pałac Brera** z XVII stulecia; na dziedzińcu posąg Napoleona przez Canovę. W pałacu mieści się: **Akademja Sztuk Pięknych, Obserwatorjum** astronomiczne, Gabinet numizmatyczny i Pinacoteca (z górą 800 dzieł); w tej ostatniej między innemi widzimy: „Le Spozalizio" Rafaela, „Św. Hieronim" Tycjana, „Św. Paweł" Salvatora Rosy, oraz dzieła Crivelli, Bellini, Corregio, Palmy Starszego, Bassano, Tintoretto, Veronese, Ribera, Rembrandt'a, Jordaensa, Van Dycka, Rubensa. **Bibljoteka Ambrozjańska** (Ambrosiana); posiada wielki zbiór książek i rękopisów (kopja Wirgiljusza z przypiskami Petrarki; rękopis L. da Vinci). W Pinacotece obrazy: Breughel'a, Botticelli, Veronesa, Tycjana, karton Rafaela do „Szkoły Ateńskiej", rysunki L. da Vinci. **S. Maria delle Grazie,** klasztor, z XV stulecia, zewnątrz b. piękny; w refektarzu znajduje się słynna „Wieczerza" (La Cena), malowana olejno na ścianie. Mistrzowskie to dzieło (piękne ugrupowanie postaci) bardzo ucierpiało od wilgoci; fresk pośrodku u dołu zniszczony (przez wycięcie w ścianie drzwi). **Bazylika S. Ambrożego** założona w IV w. przez Św. Ambrożego jest jednym z ciekawszych objektów Medjolanu. Świątynia była później kilkakrotnie przebudowywana; plafon przez Tiepolo, drzwi cyprysowe z IX wieku i chór z XII warte obejrzenia. W krypcie przechowują się zwłoki świętych: Ambrożego, Gerwazego i Protazego. Tu św. Ambroży chrzcił Ś. Augustyna 387 r., a także w świątyni

tej koronowali się królowie lombardzcy i cesarzowie niemieccy koroną żelazną.

Kościół S. Carlo z XIX wieku przez C. Amati: kopja Panteonu. **Kościół Santa Maria di San Celso** — to jedna z najpiękniejszych świątyń w mieście — wewnątrz obrazy Ferrari, Moretto i in. **Arco della Pace,** łuk triumfalny wzniesiony w 1807 r. ku chwale Napoleona. Cesarz austrjacki Franciszek I kazał go przezwać „Łukiem Pokoju". **Muzeum Poldi — Polzoli,** posiada bogatą kollekcję dzieł sztuki (Botticelli, Palma Starszy, G. Bellini, B. Montagna, Solari). **Ospedale Maggiore,** (wielki szpital), zbudowany w 1456 roku przez Filarete z rozkazu Fr. Sforza księcia Medjolanu, rozszerzony w 1610 r. **Castello Sforzesco** (zamek) wzniesiony w r. 1450; zwiedzić Muzeum Archeologiczne, Artystyczne i Muzeum Risorgimento („risorgimento" — zmartwychwstanie, tak włosi nazywają dzieje oswobodzenia swej ojczyzny). Za miastem znajduje się słynny **Cmentarz Medjolański** (Cimitero Monumentale); istotnie — to całe muzeum włoskiej rzeźby; jednakże Campo Santo w Genui o wiele piękniejsze. Medjolan wyposażony jest w prześliczne ogrody publiczne (Giardini Publici). Wycieczki: do jeziora Maggiore, — Como i Lugano. W odległości 28 kilometrów od Medjolanu znajduje się **Certosa** (Certosa di Pavia) klasztor kartuzów pod Pawją, jeden z najświetniejszych w świecie; założony został przez Visconti; fasada ozdobiona robotami snycerskiemi wyjątkowej delikatności. Wewnątrz bogate mozaiki, płaskorzeźby i malowidła przez Luino, Crespio. Mauzoleum Jana Visconti. W starej zakrystji słynny tryptyk z kości słoniowej. W zakrystji nowej obraz Andrea Solari.

MELIDE, patrz „Jeziora włoskie".

MENAGGIO, patrz „Jeziora włoskie",

MERAN (Merano) we Włoszech Północnych przeszło 20 tysięcy mieszkańców. Stacja klimatyczna zimowa jedna z najświetniejszych w Europie; tłumnie także odwiedzane na wiosnę i w jesieni przez chorych. We wrześniu największe przepełnienie. Sport zimowy. Latem wielkie upały.

Hotele: Grand Hotel, Palast, Bristol, Savoy, Bellevue i wiele innych. Wiele również pensjonatów.

Sanatorja: Hungaria, Mendelhof, Martinsbrunn, Stephanie, Wartburg.

Teatr (Teatro di Cura), dający w sezonie opery operetki, komedje.

Poczta i telegraf: Greutendamm 1. Z mostu, przerzuconego przez Passirio (odnoga Adygi) wspaniały widok na zamki okoliczne (niektóre w ruinach). Na górze Küchelberg **zamek Tyrol** z pięknym dookoła widokiem. Liczne wycieczki w okolice, przedewszystkiem do Sterzing.

W mieście bardzo cenny **kościół parafjalny** z XIV wieku (gotyk), odnowiony w 1845 roku (obrazy Knollera), wewnątrz piękne ołtarze i artystyczne witraże. Zwiedzić **Muzeum.**

MESSINA, patrz „Sycylja".

MODENA (w Emilji) leży niedaleko od Florencji; z górą 80 tysięcy mieszkańców; niegdyś stolica księstwa.

Hotele: San Marco, Reale, Italie.

Teatry: Municipale i Storchi.

Katedra (Duomo) pyszny gmach w stylu romańskim (XI — XII w.); **dzwonnica** zwana Ghirlandina (XIV), obok posąg poety Tassoniego. Wspaniały **Pałac Królewski** z XVII w., obecnie szkoła wojskowa; — dotyka doń świetne Corso Vit Emanuele. **Kościół S. Pietro** z XV wieku posiada renesansową fasadę: wewnątrz „Pieta", grupa w terrakocie, dzieło dużej wartości przez Begarelli. Modena posiada cenną Galerję obrazów, gdzie między innemi znajdują się dzieła Veronese,

J. Bassano, Carracci, G. Reni, Velasquez. Ulice Modeny są w większości szerokie.

Ogród książęcy wart obejrzenia.

MONTECCATINI (Bagni) kąpiele licznie odwiedzane (w Emilji); wody ciepłe i zimne solankowe, znane na cały świat.

Hotele: Grand Hotel, Locanda Maggiore, Salus, Moderne, Select, Corona d'Italia, Roma, Nettuno, Europa, Gabrielli, Internazionale, Firenze.

Pensjonaty: Donnini, Morelli, Commercio, Posta, Jolanda.

Kąpiele: Terme Leopoldine, Excelsior (hydroterapja, radjoterapja) Salute, Redi.

Teatry: Casino, Palace, Olimpia.

MONREALE, patrz „Sycylja".

NEAPOL*) (Napoli) z górą 600 tysięcy ludności, dawna stolica królestwa Neapolu, — położona półkolem malowniczo nad zatoką. Port. Błękit wody w zatoce, dymiący zdala Wezuwjusz, malownicze wzgórza, okolice i bogata roślinność — wszystko to łączy się w harmonijną całość. Stare przysłowie „Vedi Napoli e poi muori" („zobacz Neapol, a potem umieraj") znajduje tu potwierdzenie. Jednak — jeśli chodzi o wnętrze miasta, przysłowie powyższe wydaje się mocno przesadzone: piękność Neapolu — to raczej jego okolice. Neapol jest niejako bazą do wycieczek: na Wezuwjusz, Capri. Ischię — do Pompei, Sorrento.

Hotele: Bertolini Palace Hotel, Bristol, Excelsior, Victoria, Continental, Riviera, Patria, Nuovo Rebecchino, Cavour i wiele innych.

Pensjonaty: Bourbone Quisissana i in.

---

*) Bilet kol. z Warszawy kosztuje w złot. pol.: kl. I — 195; kl. II — 142; kl. III — 75.

Restauracje: *) Giardini di Torino, via Roma 292; — Ferrari, Galleria Umberto 61 — 62; Umberto I (Calzona) w Galerji Umberta; Regina d'Italia — na via Roma.

Tramwaje elektryczne, auta z taksą; motorowe i zwykłe łodzie dla jazdy po zatoce.

Poczta i Telegraf na Monteoliveto.

NEAPOL.

Kąpiele morskie (plaży w Neapolu niema): Bagno Eldorado, Lucia.

Teatry: S. Carlo (jeden z największych w Europie), Mercadante, S. Ferdinando, Nuovo, Bellini, Rossini, Sannazaro, Politeama Giacosa, Fiorentini i Partenope.

Konsulat polski — via dei Mille 47.

---

*) W Neapolu za usługę płaci się 20% od rachunku.

Via Roma inaczej via Toledo (powstała za panowania hiszpańskiego — założył ją vice król don Pedro z Toledo) jest główną ulicą Neapolu: miejsce spotkań i spacerów zarówno neapolitańczyków, jak i — cudzoziemców. **Galerja Umberta** (z licznemi kawiarniami, restauracjami i sklepami) zawsze jest przepełnioną i w ostatnich czasach zbiera się tam — obok wykwintnej publiczności i — „giełda czarna"... Położona za dzielnicą Santa Lucia, — **Riviera di Chiaia** (schludna i spokojna) zamieszkiwaną jest przeważnie przez cudzoziemców. Od piazza Vittoria do piazza Principe di Napoli ciągnie się park malowniczy (nad morzem) t. zw. **Villa Nazionale:** zwiedzić tam akwarjum (b. ciekawe).

Idąc od pl. Ferdynanda przez całą długość ulicy Toledo — osiągamy Muzeum Narodowe **(Museo Nazionale)** jedno z najbogatszych w świecie: rzeźby, galerja obrazów, bronzy, wykopaliska z Pompei, — Herkulanum i — Stabji. Wejście kosztuje 3 liry. W muzeum znajdują się między innemi: Venus Kapuańska, Herkules Farnezyjski, Agrypina opłakująca śmierć Germanika. W dziale bronzów: Satyr tańczący (z Pompei). Muzeum Narodowe posiada w swych zbiorach niezliczoną ilość przedmiotów sztuki, odkopanych w Pompei, Herkulanum i Stabji: malowidła ścienne wysokiej wartości dekoracyjnej, mozaiki (np. „Bitwa pod Issus"), naczynia przeróżne artystycznie wykonane, świadczące o wysokiej kulturze nieszczęśliwych mieszkańców miast zalanych lawą. Część wykopalisk pompejańskich (malowidła, rzeźby, naczynia) — ze względu na ich mocno erotyczny charakter — umieszczono w sali sekretnej t. zw. „Gabineto pornografico". W galerji obrazów **(Pinacoteca)** oglądamy dzieła Correggia, Tiziana, Palmy starszego, Rafaela, Giulia Romano, Sebastjana del Piombo, Botticelli, Lorenza di Credi, Masaccia; sztukę obcą reprezentują świetnie: Ribera, Velasquez, Cl. Lorrain, Van Dyck, Rembrandt, Breughel, L. Cranach, Conr. Witz.

W bibliotece, prócz bogatego zbioru książek, nader cenne rękopisy (egipskie, — Tassa, Tomasza z Akwinu i in.). Ponad miastem dominuje wzgórze z zamkiem z XIV w.: **Castello S. Elmo,** dziś więzienie wojskowe. Nieco niżej, obok — Opactwo z XIV w. **Certosa S. Martino:** są tam dzieła Ribera, plafon przez Luca Giordano; przy klasztorze znane **Muzeum S. Martino** (warto zwiedzić). Z Belwederu przepyszny widok na miasto, zatokę, Wezuwjusz i Apeniny. Na piazza del Plebiscito **Pałac Królewski** (Palazzo Reale), zbud. w r. 1600 wedł. planu Dom. Fontany; fasada upiększona Kolumnami doryckiemi, jońskiemi, korynckiemi. We wnękach nazewnątrz pałacu 8 posągów: Rogera Normandzkiego, Fryderyka II Hohenstaufena, Karola I d'Anjou, Alfonsa I, Karola V, Karola III Bourbona, Joachima Murata i Wiktora Emanuela II. Wewnątrz dzieła Rafaela (Madonna), Rembrandta, Velasqueza, Holbeina, Tycjana, Ribera, Van Dycka i in. Cenny zbiór porcelany. **Teatr S. Carlo,** jeden z największych w Europie; zbud. przez Carasale w r. 1737; w teatrze tym kompozytorzy Rossini, Bellini i Donizetti wystawiali swe nowe opery. Naprzeciw pałacu królewskiego stoi piękny **kościół Św. Franciszka â Paulo** z 1817 r. przez P. Bianchi. Kościół jest naśladownictwem Panteonu rzymskiego; portyk składa się z sześciu kolumn i dwóch pilastrów jońskich; po bokach kolumnada. Wewnątrz 32 kolumny marmurowe korynckie; bogaty ołtarz wielki z jaspisu i lapis — lazuli. Przed kościołem na placu dwa pomniki konne: Karola III-go i Ferdynanda I-go (konie i postać Karola III przez Canove, — postać Ferdynanda przez A. Cali). Na pl. del. Municipio: pomnik konny króla Wiktora Emanuela II i **Municipio** (ratusz) wzniesiony na pocz. XIX w. W pobliżu — **Castel Nuovo** zbud. w XIII w.; piękna arka tryumfalna z XV w. Zwiedzić także Castel dell Ovo zbud. przez wicę króla z Toledo (na

półwyspie, połączony mostem z ulicą nadbrzeżną Partenope), stąd odchodzą statki na Capri.

Z 258 kościołów wybierzemy sobie kilka: **Katedra S. Gennaro** (Duomo) na strada del Duomo — wzniesiona w XIII w. w stylu franc. gotyckim — w 456 r zniszczona trzęsieniem ziemi, a 17 — 18 stul. odrestaurowana, w kaplicy S. Gennaro przechowują się relikwie krwi tego świętego męczennika. **Bazylika Monte Oliveto** zaczęta w r. 1411 przez Origlia ulubieńca króla Władysława (wczesny renesans); godne uwagi rzeźby. Kościół jezuitów **Gesu Nuove** z XVI w. ma piękny portal renesansowy. Kościół **S. Domenico Maggiore** z XIII w., w XIX stuleciu przebudowany; grobowce rodziny Św. Tomasza z Akwinu i obok kościoła — Klasztor, w którym w r. 1272 zamieszkiwał św. Tomasz. Kościół **S. Chiara** z XIV w. to Panteon neapolitański; odnowiony niefortunnie; wewnątrz dużo ładnych grobowców. **Kościół S. Maria del Carmine,** ze statuą Konradyna ost. Hohenstaufena (rysunku Thorwaldsena). Kościół **Santa Restituta,** dawna katedra, posiada prace Domenichina i Lanfranc'a. Kościół **S. Giovanni a Carbonara** z XIV w. posiada dobre rzeźby.

Kościół **S. Filipo Neri** to jeden z najpiękniejszych w mieście (malowidła Pomerancia, Giordana). Przez via Giovanni a Carbonare idziemy do **Porta Capuano,** pięknej bramy w stylu odrodzenia (przez Giuliano da Maiano). Z placu Dantego przez strada S. Teresa dostajemy się do **Katakumb S.** Maria della Sanita; nieco dalej — Katakumby S. Gennaro (b. interesujące).

Wycieczki z Neapolu (bliższe):

POSILIPO (przez wybrzeże Chiaia i via Piedigrotta) — bardzo ciekawe groty i **Grób Wirgiljusza:** rosło tam drzewo laurowe, jak mówią, sadzone ręką Petrarki. **CAMALDOLI,** klasztor Kamedułów z XVI w.: ze wzgórza jeden z najwięcej malowniczych widoków.

Wycieczki dalsze:

Puzzuoli, Kapri, Ischia, Castellamare di Stabia, Sorrento, Pestum i Pompeja (szczegóły odnoszące się tych miejscowości — w tekście niniejszej książki).

Wycieczka na Wezuwjusz.

Na ten cel trzeba poświęcić cały dzień (praktykują turyści zwiedzanie tego samego dnia i Pompei, ale taka wycieczka jest b. forsowna); wybrać dzień cichy i pogodny, także warto wyczekać takiego dnia kiedy Wezuwjusz „pracuje" (dowiedzieć się o tem można w Neapolu). Na W. można się dostać różnie: a) „funiculaire'em" Coock'a (łatwa droga ale stosunkowo kosztowna), b) konno - wierzchem (ostatnie ½ godziny pieszo), c) pieszo.

ad a): decydując się na ten rodzaj wycieczki trzeba w wilję wyjazdu kupić bilet w kasie T. Coock'a na dworcu kolejki „Circumvesuviana" (na corso Garibaldi), z której to stacji nazajutrz o 8.30 rano wyruszamy w drogę. Na st. **PUGLIANO** (obok Resina zbud. częściowo na zasypanem Herculanum) przesiadamy się do kolejki elektrycznej Coock'a; przebywając tereny lawowe, po drodze mamy **Obserwatorium** (zwiedzić);— ostatnie 750 m. jedziemy stromo*) pod górę „funiculaire'em" i stajemy na szczycie Wezuwjusza; do krateru idzie się pieszo (4 — 5 minut).

ad b): na dworcu kolejki „Circumvesuviana" kupujemy bilet (w kasie rządowej) do st. **Boscotrecase,** skąd można jechać przez **Casa Bianca** konno (ostatni kawałek drogi bardziej stromy przebywa się pieszo).

ad c): ze st. Boscotrecase iść pieszo przez Casa Bianca; droga stosunkowo wygodna (to znaczy, mniej

---

*) Tor finiculaire'a oświetlony wieczorem, widzialny jest w Neapolu: robi wrażenie ognistej drabiny podniebnej.

stroma: zygzakowate ścieżki w popiele). Można i innemi drogami dojść pieszo na Wezuwjusz (np. z Pugliano przez zwały skał, pola lawy i dzikie zarośla), ale są to drogi — ze względu na teren zużlowo-popielisty i strome zbocza — bardzo męczące. Wybierając się na Wezuwjusz trzeba wziąć mocne obuwie (z delikatniejszego — szczątki zostają), a także paniom radzę zabrać z sobą sweter, bo na szczycie jest zimno i wiatr. Przy kraterze można kupić kawałki czystej lawy („na pamiątkę").

Widok z Wezuwjusza jest naprawdę oszałamiająco śliczny: jak na dłoni morze, zatoka, skalista wyspa Capri, Pompeja, Torre Annunziata (miasteczka wydają się rozsypanym gęsto jasnym ziarnem).

O Wezuwjuszu (Vesevus) wspominają już Lukrecjusz i Wirgiljusz. Część północno-zachodnia tego potężnego wulkanu, odgrodzona głęboką doliną, zwie się **Somma.** Diametr Wezuwjusza wynosi 16 km. W r. 79 naszej ery, W. zasypał popiołem i lawą Pompeję, Herkulanum i Stabję (dziś Castellamare). W czasie tego wybuchu zaduszony został Plinjusz Starszy, który pospieszył nieszczęśliwej ludności na pomoc. Następne wybuchy Wezuwjusza wypadły: w r. 203, 471, 512, 685, 982, 1036 i 1139, poczem złośliwy wulkan nie przejawiał swej morderczej czynności aż do r. 1631, w którym to roku strumień lawy i powódź błotna (ta ostatnia powstaje z obfitości deszczów, które wytwarzają się z wielkiej ilości pary wyrzuconej przez wulkan: skroplona para płynąc potokami zabiera z sobą popiół wulkaniczny i tworzy „lawę wodną") zniszczyły wiele podgórskich miejscowości i **RESINĘ** (zbud. w części na teryt. dawn. **Herculanum):** zginęło wtedy przeszło 3000 osób. W 1794 r. Wezuwjusz zniszczył miasto Torre del Greco. Od tej pory wulkan wybucha z kilku, lub kilkunastoletniemi przerwami. W 1872 r. znów miał miejsce potężny wybuch; zginęło 300 osób. W 1906 r.

od potoków lawy ginie miasto Boscotrecase. Ucierpiały wtedy bardzo: Ottaviano, Sarno, San Gennaro, S. Giuseppe (tu pod gruzami kościoła ginie przeszło 100 osób). W roku tym wybuch zniszczył linową kolejkę Coock'a (dzisiejszy „funiculaire" zbudowany został po katastrofie).

NERVI, patrz „Riviera".

NOLI, patrz „Riviera".

NOVARA (56 tysięcy mieszkańców), węzeł dróg żelaznych na Turyn, Medjolan, Genuę, Alexandrję i Bellinzonę; w 1849 r. pod Novarą miała miejsce krwawa bitwa między wojskiem Radetzky'ego a Piemontczykami.

Hotele: Tre Re, d'Italia, Isola Bella.

Poczta i Telegraf na Corso Cavallotti.

Teatry: Coccia i Farggiana. Zwiedzić: **Katedrę** (Duomo) w stylu romańskim (piękne wnętrze). Kościół **S. Gaudenzio** z XVI w. przez Pellegrino Tibaldi. Pałace: Sprawiedliwości, Leonardi i Falcone.

PADWA (Padova) „La Dotta" (Uczona) przeszło 100 tysięcy ludności; położona w odległości 37 klm. od Wenecji. Ciche uniwersyteckie miasto otaczają mury starożytne. Miejsce rodzinne Tytusa Liwjusza. Przyjeżdżali tu kiedyś i z Polski młodzieńcy po naukę.

Hotele: Storione, Aquila Nera, Paradiso, Stazione, Speranza.

Kawiarnie: Pedrocchi (w ciekawym budynku), Moderno.

Poczta i Telegraf na Corso di Popolo.

Teatry: Verdi i Garibaldi.

Kościół Madonna dell Arena (wśród ruin amfiteatru rzymskiego) wewnątrz szereg fresków Giotta; te ostatnie należy oglądać przy świetle rannem; w zakrystji „Ukrzyżowanie" Giotto. **Kościół Eremitani**, gotyk z XIII stulecia. Najciekawszą jest kaplica Mantegni z wielu freskami tego artysty; jest tu i „Jan Chrzciciel"

Guido Reni'ego. **Uniwersytet** zwany „Il Bo" („pod wołem") z prześlicznemi arkadami Sansovina. Gabinet fizyczny, gdzie wykładał Galileusz. Obserwatorjum i Biblioteka bardzo bogata. W tutejszym uniwersytecie studjowali: Tasso, Ariosto, Wallenstein, Kopernik, Kochanowski, Stefan Batory, Sobieski. **Pałac della Ragione** lub Salone (1183 — 1219), wielka sala 80 metr. długa, 27 m. szeroka i 27 wysoka; sklepienie łukowate z XVIII wieku. Pokazują tu grób Tytusa Liwjusza; statuy egipskie. **Bazylika Św. Antoniego** Padewskiego (t. zw. Il Santo) z XIII — XIV w. w stylu romańsko-gotyckim mieści w sobie grobowiec S. Antoniego. Wnętrze: „Aniołowie" przez F. Lippi, „Św. Antoni", domniemane dzieło Giotta; ołtarz główny przez Donatello. Kaplica S. Antoniego, upiększona przez A. Brosco, Sansovino, Falconetto i in.; wspaniałe prace snycerskie. W kościele jest kilka grobów polskich. Przed kościołem — piękna statua konna kondotjera **Gattamelata** jest dziełem Donatello. **Museo Civico** (1889) zbiory bronzów, porcelany, szkła, minjatur; starożytności przedhistoryczne greckie i rzymskie; obrazy Tiepolo, Giorgione i in. **Orto Botanico** (ogród Botaniczny) jest najstarszym w Europie (1545 r.). Plac Vittorio Emanuele (niegdyś Prato della Valle) jest największym w Padwie, pośrodku promenada zadrzewiona i okolona kanałem; plac ozdobiony 78 statuami wsławionych Padwańczyków i innych wybitnych mężów, którzy w Padwie studjowali: między nimi jest Jan III Sobieski i Stefan Batory (miał się o to postarać król Stanisław August). Kościół **S. Giustina,** według planu Briosco (1502). Wnętrze: S. Benedykt przez Palmę młodszego, „Męczeństwo S. Justyny" przez Veroncse. Wspaniałe stalle. **Katedra** (Duomo) zbudowana w 1552 roku przez A. de Valle i A. Righetti — częściowo według rysunków Michała Anioła; w zakrystji rękopisy i rzadkie mszały; fasada nie dokończona. W Baptysterjum (XIII w.) godne uwagi

freski przez Giusto de Menabuci. **Pałac del Capitanio** na placu tej samej nazwy wart obejrzenia. **Loggia del Consiglio** — ładny gmach w stylu lombardzkim (XV — XVI w.). **Scuola del Carmine,** wewnątrz „Spotkanie S. Joachima z Św. Anną“ przez Tycjana.

PALLANZA, patrz „Jeziora Włoskie“.

PALERMO, patrz „Sycylja“.

PARMA — 58 tysięcy mieszkańców, niegdyś stolica księstwa Parmeńskiego, leży nad rzeką Parmą, która dzieli miasto na dwie części; miasto w kształcie koła otoczone jest murami.

Hotele: Croce Bianca, Italia.

Poczta i Telegraf na via Pisacane.

Teatry: Regio, Reinach.

Katedra (Duomo) z XI wieku — wewnątrz wielki fresk Corregia „Wniebowzięcie N. M. Panny“ (bardzo uszkodzony). Baptysterjum z XIII wieku, wykonane z czerwonego marmuru. **Pałac książęcy** (16 stulecie) z obszernym dawnym teatrem Farnese (dziś w ruinie), — bibljoteką bogatą, — muzeum i — galerją obrazów: Ta ostatnia posiada dużo płócien Corregia między innemi „S. Hieronim“. Za obraz ten artysta dostał dużą kwotę pieniędzy. Corregio, mieszkając w Parmie zostawił tam wiele swych arcydzieł. W Galerji prócz Corregia znajdują się obrazy Giulio Romano, Cima, Tiepolo, Van Dycka, Holbeina; posąg Marji Ludwiki przez Canowę. **Convento di San Paolo** z bardzo cennemi freskami Corregia (oglądać w słoneczne ranki). **Ogród publiczny** i pałac dell Giardino z freskami przez Caracci.

PAWJA (Pavia) w Lombardji nad rzeką Tessino (dawniejsza stolica Longobardów) przeszło 40 tysięcy mieszkańców; miasto ciche, jakby zamarłe. W 1525 r. Franciszek I bił się pod murami Pawji i został wzięty do niewoli.

Hotele: Croce Bianca, Moderno, Tre Re.

Zwiedzić: **Katedrę** (Duomo) z XV w. przez Rocchi, później przerobioną przez Bramante; wewnątrz kilka cennych obrazów; pomnik Garibaldiego. Kościół **S. Maria del Carmine,** gotyk z XIV w.; wewnątrz cenne freski. **Uniwersytet** (uczęszczany w swoim czasie przez polaków) jeden z najstarszych w Europie; posiada cenną bibljotekę. Kościół **S. Pietro in Cieldauro** z XII w. wspomina o nim Dante (Raj, X: Cieldauro) Arka S. Augustyna z XIV w. z 95 statuami i 50 płaskorzeźbami. **Museo Civico** z dziełami: Bergognone, A. da **Messina,** Crivelli i Corregio.

PEGLI, patrz „Riviera".

PESCHIERA, patrz „Jeziora Włoskie".

PERUGIA — 73 tysiące ludności — główne miasto Umbrji, jedno z piękniejszych miast włoskich, warte widzenia; niegdyś słynęło szkołą malarską.

Hotele: Grand, Palace, della Posta, Belle Arti.

Teatry: Morlacchi, Pavone.

Il Cambio (giełda) z XV w., wewnątrz freski Perugina. **Palazzo Comunale** z XVI w. z Pinacoteką Vannuci (obrazy B. Gozzoli, Pinturicchio, Perugino, Rafaela). Katedra S. Lorenzo z XV w. (gotyk) i przeszło 100 innych kościołów posiadają malowidła szkoły umbryjskiej. **Kościół Kamedułów** zwany San Severo posiada pierwszy fresk Rafaela (z 1505 roku). Kościół **S. Pietro dei Cassinensi** zbudowany w 1000 roku — świątynia bardzo ciekawa; posiada znaczną ilość obrazów. Pomnik Wiktora Emanuela na placu tej nazwy przez Tadolini (rzecz z naszych czasów); z tarasu śliczny widok na dolinę. Piękna **Fontanna Maggiore** z XIII wieku wykonana według rysunku Fra Bevignate; płaskorzeźby na niej Mikołaja i Jana Pisano, trzy nimfy przez A. di Cambio. **Łuk Augusta** i porta Marzia (resztki murów etrusko-rzymskich). **Uniwersytet,** założony w r. 1320, przy nim ogród Botaniczny i Muzeum etrusko-rzymskie. Poza Perugią w 1840 r. odnalezio-

no cmentarzysko etruskie; bardzo ciekawy jest grobowiec dei Vollumni.

PESARO — 30 tysięcy mieszkańców; miasteczko na wybrzeżu morza Adrjatyckiego.

Kąpiele morskie. W Pesaro urodził się kompozytor Rossini i ma tu swój pomnik.

Hotele: Zongo, Rossini.

Zwiedzić **Katedrę** (Duomo); wewnątrz obraz: „Koronacja N. M. Panny" Bellini'ego.

PIACENZA — 44 tysiące mieszkańców, starożytne miasto nad rzeką Po.

Hotele: S. Marco, Italia, Lombardo i in.

Teatry: Municipale i Politeama.

Zwiedzić: Katedrę (Duomo), piękny kościół w stylu lombardzko-romańskim, z dzwonnicą z roku 1333. Wewnątrz świątyni freski Guerchino. **Kościół San Sisto** posiadał dawniej słynny obraz Rafaela „Madonnę Sykstyńską" (obecnie obraz ten znajduje się w Dreźnie). Pałace: Municipale i Farnese.

PISA 68 tys. mieszk. położona nad rz. Arno, 10 km. od morza Tyrreńskiego. Pisa znaną jest w świecie ze swej „Pochyłej wieży". Piękne Baptysterjum i Campo Santo. Uniwersytet pizański w dawnych wiekach miał wielką sławę.

Hotele: Royal Victoria, Nettuno, Minerva, Washington.

Teatry: Verdi, Rossi, Politeama.

Piękna **katedra (Duomo)** z XII w., świetne dzieło architektury włoskiej, wzór dla tej ostatniej przez czas dłuższy. Piękna fasada. Drzwi z bronzu przez Bonanno da Pisa, malowidła Jana Pisano i Andr. dell Sarto. **Dzwonnica,** inaczej „Pochyła wieża" z XII w. zbud. przez Bonanno da Pisa i Wilh. z Insbruku — ma kształt walca i składa się z 6 pięter kolumn, nachylenie do poziomu wynosi 4 m. 265 mm. Z tej wieży czynił Galileusz doświadczenia nad prawem ciążenia. **Baptyster-**

jum z XII — XIV w., piękna ta budowla posiada silną i oryginalną akustykę. Wszystkie trzy powyższe budowle są w stylu romańskim. **Cmentarz** (Campo Santo) zaczęty w 1278 r. przez Jana Pisano, skończony w XV w.; jest to wspaniały gmach, mury którego pokrywają freski starowłoskie. Między innemi znajduje się tam „Triumf śmierci“ i „Sąd ostateczny“ przez Andr. Orcagna, dzieła Benozzo Gozzoli, della Robbia; wiele przepięknych sarkofagów starych (z — nowych: grobowiec Berlinghieri przez Thorwaldsena); rzeźby starożytne i nowoczesne. Ziemia pod Campo Santo ma pochodzić z Palestyny. **Uniwersytet** zw. „Sapienza“, bud. pochodzi z XV w.

Kościół S. Paolo a Ripa d'Arno z XI — XII w. posiada piękną fasadę z XIII stulecia. **Kościół S. Maria della Spina** z XIV w. jest małym wprawdzie, ale wytwornym; to klejnot architektury pizańskiej (gotyk).

Kościół S. Franciszka, gotyk z XIII w.; wewnątrz ołtarz główny (S. Franciszek) przez T. Gaddi. **Kościół S. Katarzyny** z XIII w., wewnątrz cenny obraz „S. Tomasz“ przez F. Traini. **Muzeum miejskie** (Museo Civico) posiada cenne dzieła starej sztuki toskańskiej: Jan Pisano, Masaccio, Sodoma i in.

Piękne wybrzeża (Lungarno) przypominają podobne we Florencji. Na pl. dei Cavalieri piękna fontanna i posąg Kuźmy I przez Francavilla.

PISTÒIA — 70 tysięcy mieszkańców miasto między Bolonją i Florencją (w Apeninach). Śliczne okolice.

Hotele: Globo, Appenino, Poste.

Katedra (Duomo) z XII w. ze srebrnym ołtarzem i płaskorzeźbami Andr. della Robbia.

Dzwonnica (Campanile) z XIII w. **Baptysterjum** przez Pisano. **Kościół S. Dominika** z 1250 r., restaur. przez Pisano. Wiele starożytnych pałaców (Pretorio, Comunale i t. d.).

POLA — 46 000 mieszkańców; do 1918 roku wielki port wojenny Austro-Węgier na Adrjatyku. Taką samą wartość dziś przedstawia dla Włoch. Leży nad zatoką Quarnero.

Hotele: Centrale, Miramar, Milano.

Połączenie kolejowe i okrętowe z Trjestem.

Muzeum miejskie. Ogród. Zachował się świetnie dotąd amfiteatr rzymski **(Arena).** Ruiny Świątyni Augusta. Starożytne arki i grobowce. **Bazylika** (Duomo), zbudowana na resztkach świątyni rzymskiej. **Dzwonnica** z XVIII wieku.

POMPEJA (Pompei) — wyjazd z Neapolu ze st. kol. „Circumvesuviana" (Corso Garibaldi); droga trwa przeszło godzinę. Miasto odgrzebane zwiedzać można od 8 rano do g. 17 — na zwiedzenie, choć pobieżne, trzeba 5 godzin. Wejście kosztuje 7 Lir — do Amfiteatru — 1 Lirę.

Hotele: Suisse, Gr. H. Pompei, Diomede, del Sole.

Restauracje: Suisse, du Vesuve.

Powozy do Boscotrecase, Casa Bianca w (kierunku na Wezuwjusz) i do Sorrento.

Pompeja (letnisko starożytnych rzymian) w r. 63 bardzo ucierpiała od trzęsienia ziemi. Miasto z trudem na nowo się odbudowało. W r. 79 Pompeja została zalana lawą i zasypana deszczem popiołu i kamieni; dachy zostały spalone, lub zawalone. W mieście zginąć miało około 2000 osób, — uciekło — 18.000. Tragedja Pompei poszła w zapomnienie i do XVIII w. nie przypuszczano nawet, że pod wzgórzem polami zielonemi pokrytem znajduje się starożytne miasto pełne skarbów sztuki. W r. 1592 arch. Fontana budując wodociągi z Sarno do Torre Annunziata — kopiąc pod b. Pompeją — nie wiedział co się kryje wewnątrz ziemi. W 1748 r. rozpoczęto roboty rozkopowe, ale kierownictwo mniemało, że odkopuje Stabję, która też w 79 r

przestała istnieć. Dopiero w 1756 r. zorjentowano się, że odkopywanem miastem jest nie Stabia, a — Pompeja.

Roboty do końca XVIII w. prowadzono chaotycznie: wyszukiwano tylko cennych rzeczy, a miejsce obdarte z rzeźb, bronzów i t. p. z powrotem zasypywano. W 1806 r. Józef Napoleon, a w 1808 Murat i żona jego królowa Marja Karolina rozpoczeli solidne roboty (duże wkłady pieniędzy na rozkopywanie: 600 ludzi pracowało). W r. 1860 archeolog G. Fiorelli objął kierownictwo robót i umiejętnie odkopywał miasto (jednocześnie chroniąc objekty od zniszczenia przez deszcz, słońce i t. p.). Fiorellemu zawdzięcza się szereg odlewów gipsowych ludzkich: do napotkanych pustych wnęk w ławie, powstałych po zagrzebanych ciałach, wlewał roztwór gipsowy i uzyskiwał kamienne postacie nieboszczyka; odbitki te są świetne: wyrażają nie tylko pozycję ciała, ale i wyraz twarzy (ból, lęk, rezygnacja) ginącego pompejańczyka.

Pompeja dziś jest już w $^3/_4$-ch odkopaną — roboty dalsze postępują (by zwiedzić miejsce odkopywane trzeba mieć specjalne zezwolenie od Dyrekcji robót w Neapolu). Po Pompei dziś chodzi się tak, jak po każdem innem mieście z tą różnicą, że miasto jest głuche, — jak cmentarz smutne. Ulice proste i wązkie wybrukowane dużemi kamieniami, w których wyżłobienia głębokie od ciężkich wozów; na skrzyżowaniach uliczek sterczą duże kamienie jako przejścia; studnie, kanalizacyjne przewodniki (z bronzu); domy z malowidłami i mozaikami; sklepy, piekarnie, teatry, świątynie, grobowce. Znaczna ilość domów świetnie się zachowała, dziś jeszcze podziwiać możemy te budowle z ostium, atrium, impluvium, tablinum, peristylium, triclinium. Większość malowideł, mozaik, rzeźb, naczyń i t. p. wywieziono z Pompei (Muzeum w Neapolu, Paryżu, Londynie). Wyliczymy tu ważniejsze objekty, którym należy bliżej się przyjrzeć. Wchodzimy do

Pompei przez **Porta Nolana** (tuż przy stacji Kolej. „Pompei"). Na rogu Vicolo di Mercurio i Vicolo del Fauno ebbro widzimy **Casa delle Nozze d'argento.** Dom **Amorini dorati** na Vicolo di Mercurio. Dom **del Vetti** (Vicolo di Mercurio) bogaty, — posiada wiele pięknych malowideł i rzeźb. Jeden z małych pokoi ze sprośnemi malowidłami i rzeźbą jest pod kluczem. **Brama Wezuwjusza,** niedaleko stąd grobowce (Vestorius Priscus i Septimia).

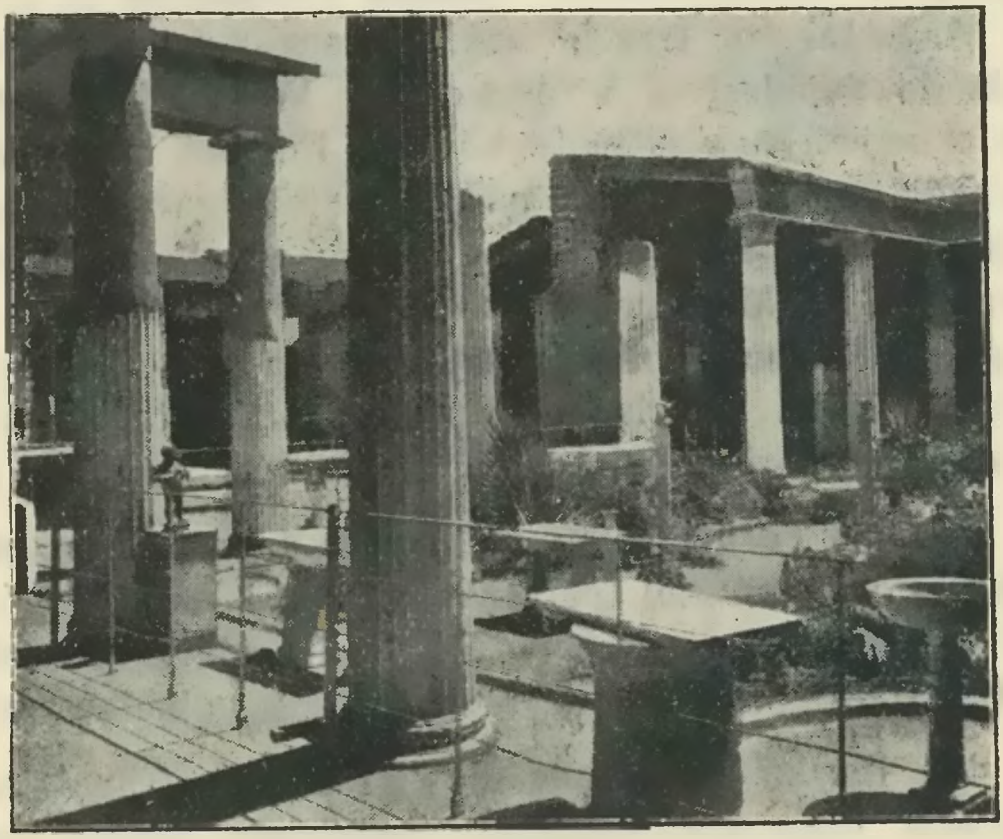

Pompeja. Casa dei Vettii.

Dom Fauna, na ulicy tej nazwy. Słynna „Bitwa pod Issus", znajd. się w Muzeum w Neapolu, pochodzi stąd. W domu tym znaleziono „Fauna tańczącego" (oryginał w M. N. w Neapolu — kopja tutaj). **Świątynia Fortuny** na strada del Foro — małe Muzeum (młyn ręczny, stęp do oliwy, wanna z rezerwuarem do wody zimnej i gorącej). **Termy** (Strada di Nola); naprzeciw

po drugiej stronie ulicy **Dom poety tragicznego,** jeden z najładniejszych w Pompei; u wejścia piękna mozaika, wyobrażająca psa na łańcuchu, rzucającego się zajadle; u dołu napis: „Cave Canem". Obok **Dom Pansa** jeden z największych w mieście. W tyle za domem poety — Dom **„Fullonica"** (z niego wiele rzeczy wywieziono do Neapolu). **Dom Meleagra. Dom Salustyjusza** (strade di Salluste) jeden z ładniejszych — obok piekarnia. **Dom Chirurga,** nazwa dana z racji znalezienia tam wielu narzędzi chirurgicznych. **Brama Ercolanese** (z czasów Augusta) o trzech arkach; nazewnątrz bramy **Strada de Sepolcri** z grobowcami. **Willa Diomedesa,** jeden z największych budynków w Pompei, a jedyny wzór willi starożytnej (trzy piętra na stoku góry); w domu tym zginęło 17 osób (jedna z nich w odlewie przechowuje się w Muzeum w Neapolu). **Porta Marina** — wstąpić do **Muzeum pompejańskiego** (wejście bezpłatne): gipsowe odbitki ciał ludzkich i psa; szkielety ludzkie i zwierząt, amfory, wazy, chleb, ziarna soczewicy i t. p.

Idąc na **Forum** po praw. stronie mamy **Świątynie Wenery Pompejańskiej** (patronki miasta) i **Bazylikę** (fasada od Forum); na przeciw Bazyliki **Świątynia Apollina** (po trzęsieniu ziemi w r. 63 została odbudowana).

Na Forum **Świątynia Jowisza,** łuki triumfalne, **marcellum** (hale z żywnością), **Świątynia Wespazjana** (pośrodku ołtarz). Przy strada dell Abbondanze wielki **gmach d'Eumachia;** przez Strade delle Scuole i Vicolo dei Teatri dostajemy się na **Foro triangolare,** gdzie **Świątynia dorico** poświęcona Minerwie. W pobliżu **Koszary gladjatorów** (w nich znaleziono 63 szkielety, dużo kosztowności i broni gladjatorów). **Teatr Wielki** (T. Scoperto) mieścił w sobie 5000 widzów. **Teatr mały** (T. Coperto) na 1500 osób. **Brama di Stabia** (za nią znów grobowce). Idąc przez Strada Stabiana osiągamy **Świątynię Eskulapa,** a za nią **Świątynie Isis**

(odbud. już po trzęsieniu ziemi w r. 63). **Termy Stabijskie.** bardzo ciekawe.

Z Vico del Lupanare dostajemy się do **Domu Siricusa.** Na Vico del Balcone **Lupanar** (malowidła sprośne i napisy na ścianach wyraźnie mówią o przeznaczeniu tego domu). **Amfiteatr** (wejście kosztuje 1 lirę) znajduje się między Porta di Sarno, a Porta di Nocera; budynek ten mógł pomieścić 20000 widzów (35 szeregów miejsc — 3 piętra).

PONTE — TRESA, patrz „Jeziora Włoskie".

POZZUOLI — 18 tys. mieszkańców. Miasteczko ciche, spokojne, leży nad zatoką neapolitańską; piękne położenie. W pobliżu wygasły wulkan **Solfatare** (z krateru wydobywają się t. zw. „fumarolle"). **Świątynia Serapisa.** Ruiny amfiteatru.

PAESTUM (Pesto) — (połączenie kolejowe z Neapolem) starożytne miasto nad m. Tyreńskiem, założone przez greków. Zwiedzić: **Świątynię Neptuna** jedną z najpiękniejszych budowli greckich. **„Bazylikę"** (niewiadomo — czemu tak zwana) — najstarszą świątynię w Paestum (potężne kolumny). **Świątynię Cerery** (albo — Westy). Amfiteatr rzymski i wiele innych sędziwych murów.

PORTO TORRES, patrz „Sardynja".

PORLEZZA, patrz „Jeziora Włoskie".

PORTO VENERE, patrz „Riviera".

PORTO MAURIZIO, patrz „Riviera".

POSTUMIA (Adelsberg) 80 km. od Triestu.

Hotele: Krone i National.

Miasteczko znane ze swych wspaniałych grot stalaktytowych. Są one oświetlone elektrycznością.

RAPALLO, patrz „Riviera".

RAVENNA — 72 tys. mieszk. — starożytne miasto w Emilji, położone 11 km. od morza Adrjatyckiego. Według podania Ravennę założył Św. Apollinary.

Miasto znane z bogactw pomników starej sztuki chrześcijańskiej. Mieszkał tam i umarł Dante (1321 r.).

Hotele: Royal H. San Marco, Capello, Centrale.
Teatry: Alighieri, Mariani, Rasi.

Katedra (Duomo) z V w., przebud. gruntownie w XVIII stul.; obok wieża starożytna z X w. **Baptysterjum** (S. Giovanni) kształtu ośmiobocznego z kopułą mozaikową. **Bazylika S. Vitale,** to wzór architektury bizantyjskiej z czasów Justynjana; wnętrze: bogactwo marmurów i świetne mozaiki z VI wieku. **Kaplica-grobowiec** Galla Placidia (cenne dzieło sztuki). Przed dworcem pomnik dyktatora Emilji, Fariniego. Na pl. Anita Garibaldi pomnik poległych za wolność. Na pl. Wiktora Emanuela dwie kolumny granitowe, wzniesione przez Wenecjan. Na pl. Byrona pomnik Garibaldi'ego. Obok **Kościół S. Franciszka** z V w. (przebud. w r. 1793, restaurow. w r. 1921). **Grobowiec Dantego** przez C. Morigia (Dante zmarł w Rawennie, na wygnaniu). **Kościół Sw. Agaty** pochodzi z V w. **Kościół S. Apollinare Nuovo** z VI w., posiada cenne mozaiki. Świątynia mocno ucierpiała od bomby austrjackiej w 1916 r. Zaraz za Porta Serrata, skręcając w prawo, po 10 min. stajemy przy **Mauzoleum Teodoryka Wielkiego** (to t. zw. „Rotonda").

Zwiedzić **Akademję Sztuk Pięknych** na via Bacciarini i **Muzeum** przy Bazylice S. Vitale.

Wycieczki: (koleją żelazną). **Kościół S. Apollinare in Classe fuori** z VI w., prawdziwy wzór bazyliki staro chrześcijańskiej; mozaiki z VI i VII stulecia; z wieży prześliczny widok na okolicę. Za miastem (zaraz) ciągnie się **Pineta di Classe,** piękny las opiewany przez poetów.

REGGIO DI CALABRIA (odróżniać od Reggio w Emilji), miasto jako punkt łączący Włochy południ. z Sycylją. Reggio po zniszczeniu w 1783 r. (trzęsienie

ziemi) — odbudowało się ładnie, ale w 1908 r. zostało zatopione; większość gmachów uniosło morze, pod ruinami zginęło z górą 5000 ludzi. Miasto nowe odbudowuje się wyżej — na północ. W stronie półn.—wschod. widać **Aspromonte** (Apeniny) ze szczytem Monte Alto (1958 m.).

Hotele: Centrale, Internationale.

RIMINI — 58 tys. mieszk., miasto w dolinie Marecchia ładnie zbudowane, blisko morza Adrjatyckiego (łączy się z nim kanałem). Miejscowość kąpielowa ze świetną plażą. Niedaleko od Rimini płynie rzeczka Rubikon.

Hotele: Palace, Acquila d'Oro, Grand, Palazzina, Milano, Pallazzina Roma, Lido, Villa Nadina.

Teatry: Vitt. Emanuele, Politeama Riminese.

Poczta i Telegraf na pl. Ferrari.

Kościół S. Francesco (Tempio Malatestiano), wspaniałe dzieło Leona Alberti. **Kościół San Giuliano** posiada obrazy Veronesa. Palazzo del Comune, wewnątrz obrazy Ghirlandaio i G. Bellini. **Palazzo Ruffi** stoi na miejscu domu, w którym kiedyś mieszkała Dantego Francesca da Rimini.

W pobliżu Porta Romana **Arka Augusta** z 27 r. przed N. Chr. Na piazza Giulio Cesare oglądać można kamień pamiątkowy z racji przejścia Juljusza Cesara przez Rubikon.

RIVA (Włochy Północne) przeszło 8 tysięcy mieszkańców. Starożytne miasteczko, uroczo położone nad jeziorem Garda. Kolej żelazna do Arco Rovereto.

Hotele: Lido Palace, Monte d'Oro, Centrale i in.

Godne uwagi: **Baszta Aponale** z XIII w., **Pałac Pretorio** z XIV, **Kościół Inviolata** z początku XVII wieku (barok). Ożywione spacery i wycieczki do pociągających okolic.

ROVERETO (Włochy Północne) 16 tysięcy mieszkańców. Zamek na skale. Miasto prowadzi handel winem i jedwabiem.

Pałac **Cassa di Risparmio** (na piazza Rosmini). **Muzeum** archeologiczno — przyrodnicze. W okolicy resztki tak zwanego pałacu Dantego, gdzie poeta miał gościć. Nie tak daleko **RIVOLI,** gdzie Napoleon odniósł w 1797 zwycięstwo.

Hotele: Grand Hotel, Rovereto, Venezia, Rialto.

RZYM*).

Hotele: Alexandra — Via Vittorio Veneto 18; Bristol — Piazza Barberini 23; Britannia — Quattro Fontane 149; Continental — Via Cavour 5; Eden — Via Ludovisi 119; Excelsior — Via Vittorio Veneto 33; Grand — Via Terme Diocleziane 3; Imperial — Via Vittorio Veneto 24; International — Via Sistina 79; Italie — Quattro Fontane 12; Majestic — Via Vittorio Veneto 50; Milano — Piazza Monteccitorio 11; Minerva — Piazza Minerva 69; Palace — Via Vittorio Veneto 62; Princes — Piazza di Spagna 15; Quirinal — Via Nazionale 7; Regina — Carlton — Via Vittorio Veneto 72; Royal — Via XX Settembre 30; Savoy — Via Ludovisi 15, Victoria — Via Sardegna 34; Ville — Via Sistina 72.

Na mieszkanie wybierać okolice: Monte Pincio, Via Lombardio, Piazza del Popolo i Via Nazionale.

Restauracje: Excelsior, Quirinal (hotelowe, bardzo drogie); San Carlo — Corso Umberto I 120; De Angelis — piazza dell Oratorio 75; Roma — piazza Poli 38 — 41; Ranieri, via Mario de Fiori 26; Europeo, piazza Rusticucci 22 — 26; Cardinali, via Nazionale 246; Valiani (na dworcu); Castello dei Cesari, via di s. Prisca 7 (z widokiem na Palatyn).

---

*) Bilet kolejowy z Warszawy kosztuje w zł. pol.: kl. I — 195; kl. II — 127; kl. III — 72.

Kawiarnie: Faraglia, piazza di Venezia (koncerty); Aragno e Peroni, Corso Umberto I, 180 — 183; Greco, via Condotti, 85 — 86 (odwiedzana przez polaków).

Teatry: Nazionale, via Tre Novembre (dramat); Costanzi (w pobliżu Dworca Centralnego); Adriano, Argentina, Quirino, Valle.

Poselstwo Polskie i Attaché wojskowy: Piazza di Spagna 20.

Poseł przy Watykanie: Via Baullari 4.

Audjencja papieska.

Aby być na Mszy Świętej, odprawianej przez papieża, lub uzyskać audjencję (Pius XI, zwany „papieżem polskim" jest bardzo życzliwie usposobiony dla polaków, szczególnie warszawian), należy zwrócić się do osób, mających stosunki z Watykanem np. do Legacji Polskiej, lub do Hospitium Polskiego (Via Botteghe Oscure); strój audjencjonalny: panie na czarno, panowie we frakach, duchowni w strojach ceremonjalnych (w niektórych hotelach i sklepach można wypożyczyć potrzebne przedmioty); wszyscy bez rękawiczek. Na audjencjach pątniczych wystarcza strój zwykły, lecz — skromny. Kiedy papież wchodzi — trzeba uklęknąć.

Rok Święty (Anno Santo).

W Wigilję Bożego Narodzenia Głowa Kościoła Katolickiego, Ojciec Święty Pius XI uderzeniem złotego młotka otworzył „Święte Drzwi" w bazylice Św. Piotra i tem samem zainaugurował „Rok Święty". Równocześnie z podobnym ceremonjałem trzech kardynałów dokonało otwarcia „Św. Drzwi" w trzech innych bazylikach, a mianowicie u S. Giovanni Laterano, S. Paolo i S. Maria Maggiore. Jubileusz „Roku Świętego" ustanowił papież Bonifacy VIII w roku 1300; pierwotnie obyczaj ten miał się powtarzać co 100 lat — atoli papież Paweł II (1464 — 1471) zarządził by Jubileusz

obchodzono co ćwierć wieku. Poprzedni „Rok Święty“ wypadł w 1900 r. za papieża Leona XIII.

Przez cały czas trwania Jubileuszu wielkie rzesze pielgrzymów z całego świata ściągają do „Wiecznego Miasta“. Spowiadający się w tym okresie w Kościele Św. Piotra, lub w jednej z trzech wymienionych bazylik, dostępują zupełnego odpustu. Jednocześnie otworzona została w Watykanie Wystawa Misjonarska.

Rzym (Roma), Stolica Królestwa Włoskiego, położony u stóp Apenin; rozdziela go kręty Tyber, przez który przerzucono wiele ładnych mostów jak: San Angelo, Sisto, Quattro Capi, San Bartolomeo (starorzymski) i in. Rzym starożytny zbudowany był na 7 wzgórzach: Kapitol, Viminal, Kwirynał, Eskwilin, Palatyn, Coelius i Awentyn. Stare mury 22 kilometrowej długości, przecięte 12 bramami.

W czasach ostatnich Rzym znacznie się rozbudował: między innemi przybył wspaniały Pałac Sprawiedliwości na placu Cavoura. Najwięcej ruchliwą ulicą jest Corso Umberto I: miejsce spacerów rzymian i cudzoziemców. Nie mniej elegancką jest via Nazionale.

By Rzym poznać, choć ogólnie — trzeba poświęcić przynajmniej 8 dni (samych kościołów około 300). Przy pomocy planu (kosztuje 1 lirę) można wszędzie samemu trafić.

Brama (porta) del Popolo, według rysunków Mich. Anioła; fasada składa się z 4-ch kolumn doryckich, wewnątrz statuy S. Piotra i Pawła wykonane przez Machi. Plac del Popolo: na środku tego placu stoi 24 metrowej wysokości obelisk egipski z czerwonego granitu. Obelisk ten cesarz August po bitwie pod Actium przywiózł do Rzymu i ustawił w Cyrku Maxima: w 1587 papież Sykstus V przeniósł go na obecne miej-

sce. Kościół **Santa Maria del Popolo,** wzniesiony w 1099 r. u stóp Pincio, przebudowany w 1497 r. przez Syxt. IV; świątynia o trzech nawach posiada freski Pinturicchio i dwa grobowce, wykonane przez Sansovino; piękna kaplica Chigi. Wchodząc od północy na Corso, widzimy dwa symetrycznie względem bramy del Popolo stojące kościoły: **Santa Maria di Monte Santo** od ul. Babuino i **S. Maria dei Miracoli** od ul. di Ripetta. Budowę tych kościołów rozpoczął Karol Rainaldi — kończyli: Bernini i Fontana. Po drodze spotykamy kościoły: **Jezusa i Marji** z r. 1640 i — **Sw. Jakóba** (obadwa wyk. przez Maderna); przy kościele Ś. Jakóba b. stary szpital, wzniesiony staraniem kardynała Colonna. W pobliżu Kościół **S. Carlo al Corso,** wzniesiony przez Longhi; wewnątrz dużo rzeźb. **Mausoleum Augusta,** obecnie całkiem przebudowane, wzniesione zostało w r. 27 przed Nar. Chr. dla Augusta i jego rodziny. W 1354 roku spalono tu ciało Cola di Rienzi. W 1908 roku zarząd miasta urządził tutaj salę koncertową.

Pałac Ruspoli — przez Ammannati. W 1830 mieszkał w nim młody Ludwik Napoleon, jako student uniwersytetu rzymskiego. Kościół **San Lorenzo in Lucina** wzniesiony w r. 435 przez papieża Sykstusa III. Obejrzeć należy „Ukrzyżowanie" Guido Reni. W kierunku na most Cavoura znajduje się: **Pałac Borghese** z XVI wieku, zbudowany przez Marcina Longhi starszego. Piazza Colonna, pośrodku stoi **kolumna,** wzniesiona na cześć Marka Aureljusza z racji zwycięstwa jego nad Germanami; ma ona 26 metrów wysokości — i zbudowana jest z bloków marmurowych. Obok — fontanna, dzieło della Porta. Na placu od godziny 21-ej grywa orkiestra; naokoło kawiarnie. Po przeciwnej stronie Corsa potężny gmach bankowy z kolumnadą i pierwszorzędnemi kawiarniami. Na Piazza di Pietro widzimy resztki **Świątyni Neptuna,** z której pozostało 11 kolumn korynckich. Te kolumny wmurowane zostały w ścianę

Giełdy. **Gmach Parlamentu** (Monte Citorio), przed budynkiem obelisk.

Pałac degli Sciarra, zbudowany w 1603 roku, dziś siedziba pisma „Giornale d'Italia". **Kościół S. Marcello,** zbudowany według podania na miejscu, gdzie mieszkała św. Lucyna. **Kościół S. Maria in Via Lata;** na tem miejscu miał mieszkać św. Paweł. **Kościół San Marco** (1336 r.): obrazy Palmy i Perugina. Kościół **Gèsu** na placu tejże nazwy, to jeden z większych i bogatszych w Rzymie; — wzniesiony został przez kardynała Farnese, według planów Vignola; wewnątrz dużo rzeźb i obrazów. Stąd niedaleko jest via Polacchi, idąca od via Botteghe Oscure.

Pomnik Wiktora Emanuela II wzniesiony na pamiątkę zjednoczenia Włoch, według projektu Józefa Sacconiego z 1884 r. jest jednym z najwspanialszych pomników współczesnych. Na południowym wylocie Corsa wchodzimy na Piazza di Venezia. Plac ten od czasów Odrodzenia po dziś jest głównym ośrodkiem życia miasta; otaczają go pałace i bogate sklepy. Na rogu Corso, Nr. 5 znajduje się **Pałac Bonapartego,** gdzie zmarła matka Napoleona I, (zbudowany według planu Rossi). **Pałac Wenecki** zbudowany został w r. 1455 przez kardynała Barbo, późniejszego papieża Pawła II; Pius IV pałac ten przekazał Republice Weneckiej, jako siedzibę dla jej posła. Kiedy Austrja zajęła Wenecję — pałac przeszedł na jej własność. Dopiero w 1916 roku rząd Włoski odebrał go.

Kapitol (Campidoglio), centrum życia politycznego w Rzymie Starożytnym. Wstępujemy tam po szerokich schodach o 124 stopniach. Wchodząc po nich — po lewej stronie widzimy w zieleńcu klatki z wilczycą i orłami, żywe przypomnienie legendy o założeniu Rzymu. U wejścia na plac 2 sławne **Dioskury** i statua trybuna rzymskiego Cola di Rienzi. Na samym placu przepiękny **pomnik Marka Aureljusza** na koniu; cokół

tego pomnika wykonany według rysunku Michała Anioła. Plac z trzech stron otaczają: **Muzeum,** założone przez papieża Klemensa XIII, **Senat** starorzymski i **Pałac Konserwatorów.** Wspomniane Muzeum jest znane na całym świecie z bogatego zbioru rzeźb i obrazów. Między innemi jest tu słynny „Gladjator konający“ (kopja w warszawskich Łazienkach) i „Wenus kapitolińska“; ze względu na sztukę polską godnym uwagi jest „Mickiewicz“ dłuta Brodzkiego.

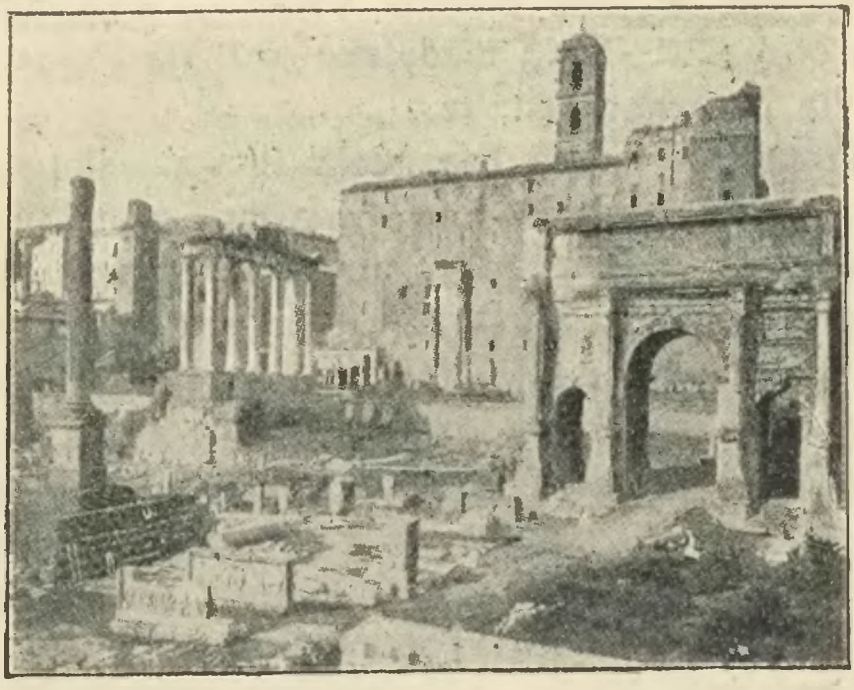

Forum Romanum.

Niedaleko stąd na via di Monte Tarpeo znajduje się Casa Tarpeia (w ogrodzie skała Tarpejska). W pobliżu sławne **więzienie Mamertyńskie;** Cyceron kazał w nim podusić stronników Katyliny; więzieni tam byli Święty Piotr i Paweł.

Forum Romanum. Wtyle za pałacem Senatu, między wzgórzami Kapitolu, Palatynu i Eskwilinu, w zagłębieniu, leży Forum rzymskie, gdzie gromadził się lud dla omawiania spraw publicznych. Pozostały tam resztki potężnych budowli. **Arka Septyma Sewera**

z greckiego marmuru, składa się z 3 arkad i 8 kolumn; pozostały jeszcze płaskorzeźby. **Kolumna Phocasa** stoi pośrodku rynku. **Świątynia Antonina i Faustyny. Świątynia Romulusa i Remusa,** zbudowana w epoce Konstantyna. Za kościołem Santa Francesca Romana pozostały ruiny świątyń **Wenery i Rzymu,** wystawione przez Adrjana. **Arka Tytusa** — piękne to dzieło znajduje się w wyjątkowo dobrym stanie. **Arka Konstantyna** z rzeźbami i płaskorzeźbami (wejście Trajana do Rzymu i via Appia).

Świątynia Castora i Polluxa. Z Świątyni Saturna pozostało 7 kolumn granitowych w stylu jońskim; zbudowana w r. 497 przed Nar. Chrystusa. **Świątynia Concordji:** pozostała tylko platforma.

Świątynia Wespazjana, z niej przetrwały trzy kolumny żłobione — w porządku korynckim.

Bazylika Julia wzniesiona w r. 46 przed N. Chr. przez Juljusza Cezara. **Bazylika Konstantyna,** zbudowana w r. 311; jedną z jej kolumn przeniósł papież Paweł I na plac S. M. Maggiore, gdzie do dziś się znajduje. **Świątynia i Atrium Vesty** (dom westalek); w świątyni tej dzień i noc palił się ogień święty.

Palatyn (wejście przez via S. Teodoro), sławna siedziba cezarów; pozostały resztki fundamentów budowli najstarszego Rzymu t. zw. **Roma Quadrata.** Tutaj znajdował się pałac Nerona, który według współczesnych miał być otoczony 3000 kolumn. Przetrwał **Dom Liwji;** w nim freski w rodzaju pompejańskich.

Colosseum jedna z cudownych budowli Rzymu. Amfiteatr ten rozpoczął budować Wespazjan; Tytus go otworzył, poświęcając na to tysiące jeńców i dzikich zwierząt. Gmach ten miał pomieścić 87.000 widzów; do VIII wieku był jeszcze nienaruszony. W średniowieczu (a nawet do XVII w.) Colosseum rozbierano na materjał budowlany. Nazwa Colosseum utrzymała się w wię-

kach średnich — być może, — z powodu wielkiej rzeźby wyobrażającej Nerona. Warto zobaczyć Colosseum w noc księżycową, lecz obecnie mury te wieczorami nie cieszą się dobrą opinją. Do Kościoła **Św. Grzegorza** idziemy przez arkę Konstantyna i Via S. Gregorio, gdzie zamieszkiwał Św. Grzegorz, wielki papież. Warto obejrzeć freski Domenichina i Guido Reni.

Kościół **S. Giovanni e Paolo** z piękną kampanillą z XII w. **Arka Dolabella** z pierwszych lat naszej ery. **Kościół Santa Maria in Domnica:** interesujące mozaiki z IX wieku nad tęczą i w absydzie; 18 kolumn z porfiru i granitu. Fryz wykonany przez Giulio Romano i Piotra del Vaga.

San Stefano Rotondo, w V w. ze świątyni starorzymskiej zamieniony na kościół: wewnątrz 54 kolumny z marmuru i granitu; freski z VII w.

Bazylika San Clemente — powstała na miejscu, gdzie przemieszkiwał Św. Klemens papież, relikwje jego leżą pod ołtarzem. Tutaj w podziemiach świątyni odnaleziono kilka sarkofagów i fresków. Mozaiki z XIII wieku. Wspaniała i bogata **Bazylika Giovanni Laterano** — to pierwszorzędnego znaczenia świątynia w świecie katolickim i miejsce koronacji papieży. Nosi nazwę Matki Kościołów Chrześciańskich: papież jest tego kościoła proboszczem i patrjarchą. Pierwiastkowa bazylika, założona przez Konstantyna Wielkiego trwała około tysiąca lat. Obecnie istniejąca w różnych czasach uległa przebudowom (Fontana, della Porta, Borromini). Fasada jest dziełem A. Galilei. Pięć bram prowadzi do bazyliki; — na prawo pod portykiem są „Święte Drzwi", otwierane raz na 25 lat (w roku bieżącym, jako „Roku Świętym" — są otwarte). Wnętrze pięcionawowe; bogata **kaplica Torlonia** (druga na prawo); pierwsza na lewo — to **kaplica Corsini;** Cyborjum gotyckie z wielu relikwiami wśród których są czaszki ŚŚ. Piotra i Pawła. W zakrystji karton Dziewicy Świętej przez Ra-

faela. Wewnątrz kościoła rzucają się w oczy wielkich rozmiarów figury świętych apostołów. Wysoko widać zatknięty sztandar turecki, przysłany papieżowi przez Jana Sobieskiego po zwycięstwie pod Wiedniem. Grobowiec pap. Leona XIII z 1907 r. Na prawo od wejścia, na filarze fresk Giotta (papież Bonifacy VIII z 2-ma kardynałami). Zwrócić uwagę na krużganek (Chiostro) romański z XII w.: jest to prawdziwy klejnot. Przy bazylice jest **pałac Laterański** z bogatemi zbiorami obrazów, rzeźb i chrześcijańskich starożytności. Na placu olbrzymi obelisk, sprowadzony z Heliopolis. **Święte Schody** (Scala Santa) na placu Ś-go Jana Laterańskiego, utworzone z 28 stopni — mają wrzekomo pochodzić z pałacu Piłata w Jerozolimie. **Baptysterjum** Św. Jana; wewnątrz kolumny z porfiru i białego marmuru; mozaiki z XII stulecia; malowidła przez Cacchi i Maratta. **Porta S. Giovanni,** zbudowana według rysunku G. della Porta. Stąd bierze początek Nuova Via Appia.

Bazylika S. Croce in Gerusaleme, wzniesiona przez Św. Helenę, matkę Konstantyna, która złożyła tam cząstkę Krzyża Świętego. Świątynia ta po restauracji w 1744 roku straciła swój charakter starożytny. Freski Pinturicchio. Obok znajdują się ruiny **Amfiteatru Castrensa:** pozostało tylko 6 ark. **Porta Maggiore** zbudowana przez Klaudjusza w 52 r. przed N. Chr. **Świątynia Minerva Medica:** pozostały tylko ruiny; tutaj odnaleziono piękną rzeźbę Eskulapa. Po drugiej stronie toru kolejowego, przechodząc Porta S. Lorenzo i via Tiburtina, leży **Campo Verano** (cmentarz rzymski) i **Bazylika S. Lorenzo:** mozaiki z VI w., mauzoleum papieża Piusa IX (bardzo piękne).

S. Maria Maggiore (wejście od via Cavoura i via Merculana); jest jedną z najstarszych bazylik i 80 kościołów poświęconych Św. Dziewicy. Tu znajdują się także „Drzwi Święte", raz na 25 lat otwierane. Bazylika założoną została przez papieża Liberjusza I w IV w.,

powiększona w 432 r. Zachowały się mozaiki z XIII w. Utrzymuje się legenda, że papież Liberjusz i jeden z patrycjuszy rzymskich śnili, iż Matka Boża poleciła im zbudować świątynię w miejscu, które nazajutrz ujrzą pokryte śniegiem. Istotnie, następnego dnia 5 sierpnia 352 roku wzgórze Eskwilinu zaśnieżone było obficie... Zaczęto budować kościół. Wnętrze świątyni pełne majestatu: 36 kolumn marmurowych, mozaiki, bronzy, jaspisy sycylijskie, lapis lazuli — czynią potężne wrażenie. Na prawo grobowiec papieża Klemensa IX, na lewo — papieża Mikołaja IV. Piękną jest i bogatą kaplica Borghesów: freski Guido Reniego. Przed bazyliką stoi kolumna koryncka, użyta z bazyliki Konstantyna — wtyle obelisk, pochodzący z Mauzoleum Augusta.

Z ulicy Cavoura, ulicą S. M. Maggiore dochodzimy do starożytnego kościoła **San Lorenzo in Damaso;** na tem miejscu był zamordowany Św. Wawrzyniec. **Kościół San Pietro in Vincoli** na wzgórzu polskiem: wzniesiony w 422 roku w celu przechowywania łańcuchów Św. Piotra. Wnętrze trzynawowe, 24 kolumny doryckie. Bliżej głównego ołtarza po prawej stronie widać sławną statuę **„Mojżesz“** Michała Anioła; ona to, wraz z innemi figurami („Niewolnicy“, Francja — Luwr i — Florencja), miała być na grobowcu Juljusza II. „Mojżesz“ źle jest ustawiony (nisko) i traci na tem dużo. Obraz S. Małgorzaty przez Guerchino. Łańcuchy Św. Piotra przechowują się pod głównym ołtarzem: oglądać je można tylko raz do roku t. j. 1 sierpnia.

Termy Tytusa (łaźnie) — pozostały tylko ruiny. Po drodze do Forum Traiano — widzimy szczątki **Świątyni Nerva,** z której papież Paweł V kolumny przeniósł do bazyliki S. M. Maggiore.

Foro Traiano (przy placu Weneckim). Pozostała tam kolumna Trajana wysokości 43 metrów; wewnątrz idą kręcone schody na szczyt, ale wchodzić tam nie wolno. Kolumna pokryta jest płaskorzeźbami, sławią-

cemi wojenne czyny Trajana przeciw Dakom. Ma być tam 2500 figur, wykutych w marmurze. Na wierzchołku kolumny papież Sykstus V umieścił statuę Ś. Piotra. **Pałac Colonna** z bogatą galerją obrazów. **Bazylika Św. Apostołów** (S. S. Apostoli) leży niedaleko placu Weneckiego; fasada przez Valadi; wewnątrz jest grobowiec kardynała Riario, wykonany przez Bregno; pomnik Volpato i pomnik papieża Klemensa XIV przez Canovę. Mijamy Via Nazionale i jesteśmy na placu Kwirynału. Na środku fontanna, wzięta z forum rzymskiego — obok obelisk, znaleziony przy mauzoleum Augusta. Duże piękne statuy Kastora i Polluxa, zabrane z Termów Konstantyna.

Statuy te mogą być z czasów Fidjasza.

Palazzo Quirinale, dawna letnia rezydencja papieży, od 1870 r. — pałac Królewski (zwiedzać można w czwartki i niedziele, od 12 do 14-tej). Budowę rozpoczął Flaminio Ponzio w 1574 r. — kończył D. Fontana; portal główny przez Bernini. Ogród, projektu Maderna. **Pałac Rospigliosi,** zbud. przez kard. Scipiona Borghese w 1615 r., według rys. Fl. Ponzio. W pawilonie, obok wielu innych cennych dzieł sztuki można oglądać „Aurorę“ Guido Reni, „Adama i Ewę“ — Domenichina, obrazy Rubensa, Palmy i Tiziana, oraz klasyczne rzeźby. W 1925 r. pożar zniszczył pałac: pawilon jednak ocalał.

Fontanna Felice, zbud. w r. 1581 przez pap. Sykstusa V, według rys. D. Fontana; w niej figura Mojżesza od wieków, przez wszystkich jest nielitościwie krytykowaną. W pobliżu Dworca Kolejowego — **Termy Dioclecjana** (łaźnie), zbud. w 302 r. — mieściły jednocześnie 3000 osób. Obecnie znajduje się tam **Muzeum Narodowe** (otwarte każdego dnia od 10 do 16 godziny; — wejście 2 liry); jest to jedno z najbogatszych muzeów włoskich. Z woli pap. Piusa IV Medyceusza — sala wielka („tepidarium“) przebudowaną została przez

Michała Anioła na kościół pod wezw. **Santa Maria degli Angeli;** wewnątrz świątyni wart obejrzenia grobowiec malarza Salvatora Rosa i — papieża Piusa IV.

Przez via Nazionale i via Firenze dochodzimy do teatru **Costanzi,** zbud. w XIX w. (budowa kosztowała 3 miljony lir).

Idąc przez ulicę Venti Settembre w kierunku na Via Nomentana, oglądamy **Porta Pia,** przez którą wkroczyły 20 września 1870 r. wojska włoskie, zajmujące Rzym. Dwa kilometry dalej znajduje się **Bazylika Św. Agnieszki** i katakumby jej imienia; bazylika zbudowana przez Konstancję, siostrę Konstantyna w IV wieku na grobie tej męczennicy.

Katakumby bardzo ciekawe otwarte są od 9-ej rano do wieczora. Na południe od Porta Pia znajduje się **Villa Albani** (Torlonia) z bardzo ciekawą galerją obrazów, którą warto obejrzeć. Plac Barberini z fontanną Berniniego i **pałac Barberini** z cenną galerją obrazów („Beatrix Cenci" Guido Reniego, „Fornarina" Rafaela); tamże biblioteka.

Kościół S. Maria Conzezione (ojców Kapucynów). W pierwszej kaplicy na prawo obraz Św. Michała przez Guido Reni; grobowiec Aleks. Sobieskiego. W podziemiach kaplice z ziemią z grobu Jerozolimskiego. Podziemie, właściwie cmentarz kapucynów, dziwnie wygląda; ściany i sufity wyłożone są kośćmi ludzi zmarłych. Od piazza Barberini ciągnie się Via Sistina, sięgająca do S. M. Maggiore; pod Nr. 59 przy tej ulicy stoi mały pałacyk Strogonowa; obok placu Trynitarzy znajduje się dom, zamieszkiwany niegdyś przez Marję Kazimierę Sobieską. **Fontanna Trevi.** Idąc z Corso Umberto przez Via delle Muratte znajdziemy najwspanialszą w Rzymie fontannę (obok pałac Poli).

Fontanna ta zbud. została w 1762 r. na miejscu starorzymskiego wodociągu z czasów Agryppy. Statua Neptuna i inne postacie alegoryczne harmonizują z ca-

łością; woda tu bardzo czysta. Rzymianie i turyści starym zwyczajem, wyjeżdżając z miasta, rzucają w basen pieniądze gwoli szczęśliwemu powrotowi.

Plac Hiszpański (Piazza di Spagna) nazwany od pałacu ambasadora Hiszpanji (dom Nr. 54). W tych stronach już od XVIII w. koncentrowali się cudzoziemcy i dzisiaj również tam ich wiele zamieszkuje. Pod Nr. 85 mieszkał Byron; pod Nr. 20 mieści się dzisiaj Poselstwo Polskie i Attaché Wojskowy. Na placu kolumna **„Immaculata“** wzniesiona na pamiątkę ogłoszenia dogmatu o Niepokalanem Poczęciu N. M. Panny. Blisko stąd słynne „Café Greco“ (dostać tam można czasopisma polskie). Po krytych i okazałych schodach dostajemy się do Kościoła **Trinita dei Monti,** (zbudowany w XVII w.). Wewnątrz obrazy: „Wniebowzięcie“ i „Zdjęcie z krzyża“ Dan. da Volterra. **Accademia Francia** (villa Medici), pałac zbudowany w r. 1540 przez A. Lippi, podobno, według rysunku Michała Anioła. Akademja ufundowana przez Ludwika XIV — została tu zainstalowana w r. 1803 przez Napoleona. Otwarta dla publiczności od października do maja, w środy i soboty od 8-ej do 12-ej. **Monte Pincio** i via Pinciana, to ulubione miejsce spaceru rzymian. Wzgórze wzięło nazwę od rodziny Pinciani tam zamieszkałej. Tam znajdowały się słynne niegdyś ogrody Lukullusa. Wspaniały widok na Rzym. Via Pinciana zasadzona jest dużemi oleandrami — w czasie ich kwitnienia oko od nich oderwać się nie może.

Villa Umberto I (niegdyś Borghese) i **Muzeum Borghese;** bardzo bogate w rzeźby i obrazy (Botticelli, Corregio, Rafael, Tizian, Veronese, Van Dyck).

Panteon, najbardziej charakterystyczna i — potężna budowla starożytnej Romy; wyjątkowo mało zniszczona. Wystawił ją Agryppa: napis oryginalny na portyku „M. Agrippa L. F. Cos. Tertium fecit“; drugi napis na fryzie architrawu obwieszcza, że restaurował

świątynię Sept. Sever i Caracalla. Portyk ozdobiony 16 kolumnami. Jako świątynia chrześcijańska, którą został Panteon w 608 roku, nosi nazwę S. Maria ad Martyres. Panteon czyni głębokie wrażenie swoją prostotą i harmonją. Sala okrągła 43 m. średnicy i tyleż wysokości (proporcja), niema okien; światło pada przez otwór w kopule (9 m. średn.). W Panteonie pochowani są: Rafael Santi, Król Wiktor Emanuel II i Umberto I, zamordowany w Monza 1900 roku. Każdy zwiedzający może się wpisać do księgi pamiątkowej. Strzeże jej karabinier. Panteon otwarty do południa, wstęp bezpłatny. **Kościół Santa Maria Minerva,** wzniesiony na ruinach świątyni starorzymskiej, poświęconej Minerwie. Jest on bardzo piękny, oryginalny i jedyny w Rzymie w gotyckim stylu; freski Fil. Lippi i „Chrystus" rzeźba Michała Anioła. Przez plac Eustachjusza dostajemy się do **Uniwersytetu (Sapienza)** zbudowanego przez Michała Anioła. **Pałac Madama** (od 1871 r. senat) na piazza Madama; przypuszczają, że w tem miejscu stały ongi termy Nerona. Warte obejrzenia freski Maccari, (treścią ich ważniejsze zdarzenia w senacie starożytnego Rzymu). Obok Kościół **S. Luigi dei Francesi** z freskami Domenichina. Jest to kościół franciszkański, dzieło L. B. Alberti i G. della Porta (1518—1589). Ponad drzwiami zakrystji pomnik kardynała Lagrange d'Arquien, ojca królowej Marji Kazimiery Sobieskiej. W kaplicy S. Sebastjana 31 grudnia 1700 roku książe de Monaco, ambasador Francji, wobec licznie zebranej arystokracji wręczył dwóm synom króla Jana Sobieskiego wstęgę orderu Ś-go Ducha. **Kościół S. Agostino** — stary i duży (1479—1483), z piękną renesansową fasadą, wykonaną z materjału, wziętego z Colosseum, wewnątrz fresk Rafaela. Przechowują się tutaj prochy Św. Moniki, matki Ś Augustyna. **Kościół S. Apollinare,** zbudowany około roku 780 — przerobiony w 1552. **Piazza Navone** (Circo Agonale) z trzema ładnemi fon-

tannami; dawniej stał tu cyrk Al. Severa. Naprzeciw fontanny środkowej kościół **S. Agnese al circo Agonale,** zbudowany w r. 1652 na miejscu męczeństwa Św. Agnieszki. W pobliżu — piazza i via Pasquino, ku pamięci awanturującego się satyryka. W kościele **S. Maria Anima** jest kopja „Piety" M. Anioła. Kościół **S. Maria della Pace,** zbud. przez Sykstusa IV — jednonawowy; obejrzeć „Sybille" malowane w r. 1519 według kartonów Rafaela. Na via Caravita (w pobliżu Corso) kościół **S. Ignazio,** zbudowany w latach 1626 — 1685 przez kardynała Ludovisi, wielki i bogaty; freski Pozzi'ego wyobrażają chwałę Ś Ignacego de Loyola.

Pałac Doria, fasada wychodzi na Corso (bliżej via Plebiscito): **galerja Doria** otwarta od godz. 10 do 12½; wejście od piazza del Collegio Romano. **Collegio Romano** na placu tegoż imienia założone przez Grzegorza XIII. **Arka Janusa Quadrifronte** (Arco di Giano) zbudowana za czasów Caracalli, w średniowieczu służyła jako forteczka; w pobliżu szczątki t. zw. **Cloaca Maxima,** kanał sklepiony, zbudowany przez Tarkwinjusza Starego. (Obserwować można najlepiej z mostu Palatino). Dla zwiedzenia starej (Antica) Via Appia trzeba wziąć dorożkę, lub też urządzając się taniej, jechać autobusem z przystanku na forum Trajana. Jazda tam i z powrotem kosztuje 7 lir 10 c. Przyjmujemy, że drogę tę odbywamy autobusem, który wyjeżdża co godzinę. Na aucie jest przewodnik, bezpłatnie objaśniający napotykane po drodze przedmioty; podczas tych wyjaśnień auto na chwilę przystaje. Jedziemy różnemi uliczkami obok Colosseum, koło Arki Konstantyna i przez via di Ś. Gregorio; z lewej strony tej ulicy mamy **Orto Botanico** — z prawej wzgórze Palatynu. Przy via dei Cerchi resztki **Cyrku Maximus,** największego w starożytnym Rzymie.

Jadąc przez via di Porta S. Sebastiano po prawej stronie widzimy **ruiny Termów Caracalli,** Łaźnie

te zbudowane na samym początku III wieku przetrwały, to znaczy były czynne, do VI. Ślady wskazują, że podłogi były w nich mozaikowe. Za wejście do wnętrza Termów płaci się 5 lir. Po lewej stronie ulicy **Grobowiec Scypjona,** odnaleziony w 1870 roku (wejście 50 groszy pol.), dalej nieco mamy **Łuk Druzusa** (Arco di Druso), a za nią **Porta San Sebastiano,** skąd zaczyna się **via Appia,** starożytna wojenna rzymska droga („Królowa dróg"), prowadząca do Kapui, Beneventu i Brindisi: ulubione miejsce spaceru eleganckiego świata rzymskiego (bogate rzymianki w lektykach). Wybitni rzymianie mieli na bokach drogi swoje grobowce rodzinne. Po lewej stronie stoi kapliczka **„Domine quo vadis",** zbudowana w IX wieku i odbudowana w XVII na miejscu spotkania Św. Piotra z Chrystusem (przypomina się scena z powieści „Quo vadis" Sienkiewicza). Staruszka za drobne grosze otwiera tę kapliczkę i pokazuje statuę Chrystusa ze stopą bronzową (bo marmur został zniszczony przez częste całowanie) i obraz na ścianie Św. Piotra, w miejscu gdzie miał stać Święty Apostoł. Nieco dalej, po prawej stronie drogi Appijskiej, znajduje się wejście do **katakumb Św. Kaliksta.** Schodzimy z autobusu, mając powrót zapłacony i zapewniony — innym. Wejście do katakumb kosztuje 2 liry (w końcu 1924 r.) zakonnicy — przewodnicy dzielą zwiedzających na grupy językowe (francuskie, włoskie, angielskie) dla zrozumienia dawanych objaśnień. Z świeczkami zapalonemi w ręku chodzi się po chłodnych korytarzach — cmentarzach. W ścianach wnęki z kośćmi zmarłych. Widać wnęki normalne i mniejsze dla dzieci. Nisze były zamurowane tablicami marmurowemi, z których dziś pozostały szczątki. Część tych tablic udało się poskładać i dziś można odczytać wiele ciekawych tekstów i symbolicznych znaków. Ciekawe są pierwotne kapliczki. W katakumbach jest grób Św. Cecylji, ciało jej jednak przeniesiono do kościoła pod

wezwaniem Imienia tej Świętej. O Katakumbach przeczytaj „Quo vadis“ H. Sienkiewicza. Zwiedziwszy Katakumby, postępujemy drogą Appijską w górę i wchodzimy do bazyliki **San Sebastiano.** W kaplicy drugiej od wejścia, na lewo — statua św. Sebastjana przez Giorgini. Tu się przechowują strzały, które przebiły świętego męczennika, patrona świątyni. Jest tu i kamień z odciśniętą stopą Chrystusa. Idąc dalej w górę po via Appia — na lewo widzimy wielkie ruiny **Cyrku Romulusa,** zbudowanego przez Maksencjusza w 311 roku. W odległości 600 metrów od S. Sebastiano znajduje się wielki okrągły **grobowiec Cecylji Metelli:** znaleziony w nim marmurowy sarkofag przeniesiono do pałacu Farnese. Można grobowiec obejrzeć wewnątrz: zaprasza stróż, który ma klucze od budynku(daje mu się kilka centesimów).

Warto jeszcze przejść nieco dalej by otworzył się nam cudowny widok (włosi mówią o nim „Una vista magnifica“) na kampanję rzymską z poszarpanemi linjami akwaduktów, czyli starożytnych wodociągów. Wracamy do grobowca Cec. Metelli i czekamy na autobus, by powrócić do miasta.

Z placu Weneckiego tramwajem Nr. 20 (idą zresztą i autobusy) dostajemy się na plac Św. Piotra. Pośrodku wznosi się obelisk egipski (przywieziony przez Kaligulę do Rzymu) między dwiema fontannami. Plac otacza piękna kolumnada dorycka (284 kolumny i 96 pilastrów) dzieło Berniniego; nad nią figury świętych w liczbie 166. Po schodach dostajemy się do **Bazyliki Świętego Piotra** (San Pietro al Vaticano) otwartej od rana do wieczora. Jest to największy kościół w świecie (wewnętrzna długość 186 metrów). Nie jest on wszakże Katedrą Rzymu: ten tytuł nosi bazylika Św. Jana Laterańskiego. Pierwotna bazylika Św. Piotra stała na miejscu Cyrku Nerona, gdzie był znaleziony grób Św. Piotra. Obecna Bazylika zaczęta była za pa-

pieża Juljusza II (na miejscu zburzonej pierwotnej bazyliki). Roboty rozpoczęto według planów Bramante, choć później plany te uległy dużym zmianom. Budowę prowadzili: Bramante, Rafael, Peruzzi, A. Sangallo, Michał Anioł, Vignola, G. di Porta, Maderna i Bernini. Dziełem Maderny jest fasada. Kopuła pomysłu Michała Anioła, a wykonana przez G. di Porta. Wejść do bazyliki jest 5; na prawo — „Drzwi Święte", które są otwierane tylko co 25 lat w roku Jubileuszowym.

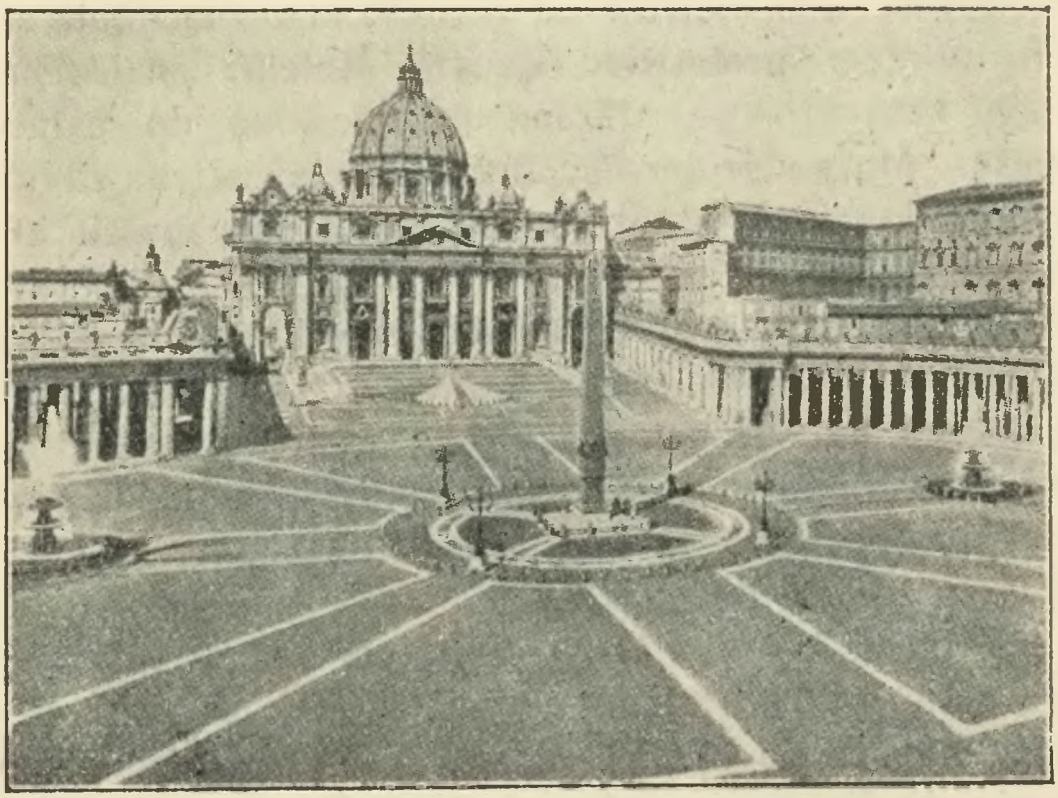

Rzym. Bazylika Św. Piotra.

W 1900 roku Drzwi Święte otwierał papież Leon XIII — w bieżącym „Roku Świętym" też są otwarte. Uroczystość otwarcia Drzwi przez papieża Piusa XI odbyła się w Wigilję Bożego Narodzenia 1924 roku. Nad głównem wejściem w fasadzie jest **loggia,** z której papieże dawali błogosławieństwa Urbi et Orbi.

Kościół w kształcie krzyża łacińskiego posiada trzy nawy.

W przecięciu z nawą poprzeczną, pod kopułą, znajduje się ołtarz ponad grobowcem, osłoniony baldachimem, dzieło Berniniego. Kolumny barokowe w kształcie śruby — są odlane z bronzu, wziętego z Panteonu. Pod ołtarzem w krypcie jest grób S. Piotra, który Paweł V kazał przyozdobić Madernie. Część zwłok znajduje się tutaj, część u Św. Pawła, a głowa w bazylice Św. Jana Laterańskiego. Przy grobie Św. Piotra pali się 95 wiecznych lamp. Niżej u podnóża schodów jest statua Piusa VI, dzieło Canovy. Na prawym końcu nawy głównej umieszczona jest bardzo stara figura bronzowa S. Piotra z jedną startą od całowania stopą. Mała, lecz doskonała kopja tej statuy znajduje się w kościele Św. Krzyża w Warszawie.

W absydzie (Bernini'ego) znajduje się ołtarz wielki z **katedrą Św. Piotra** (krzesło). Bazylika swemi potężnemi rozmiarami czyni niesłychane wrażenie. Człowiek wydaje się małą okruszynką. Wewnątrz świątyni wspaniałe grobowce papieży. Po prawej stronie przepyszny **grobowiec Klemensa XIII** wyk. przez Canovę i **Kaplica Najświętszego Sakramentu,** gdzie wystawiane bywają na widok publiczny zwłoki papieży zaraz po ich śmierci, tutaj pochowany pap. Juljusz II. Kaplica „La Pieta": na ołtarzu rzeźba Michała Anioła, wyobrażająca zmarłego Chrystusa na kolanach Matki Boskiej. Po lewej stronie od wejścia do bazyliki pomnik Stuartów przez Canovę — naprzeciw pomnik wnuczki króla Jana Sobieskiego — wdowy po Jakóbie III, Klementyny Stuart. Nieco dalej wspaniała mozaika „Przemienienie Pańskie" według kartonu Rafaela. W kaplicy Klementyna **grobowiec Piusa VII** — przez Thorwaldsena (autora warszawskich pomników: Kopernika i księcia Józefa). Wspomniany grobowiec wyobraża papieża, siedzącego między alegorycznemi postaciami Siły i Mądrości. Po kościele rozstawione są liczne konfesjonały dla katolików różnych narodów; jest konfesjonał i dla pola-

ków t. zn., że można tam wyspowiadać się w języku polskim. Pod bazyliką znajdują się krypty **(Sagre Grotte Vaticane),** również pod względem artystycznym bogate.

Watykan, jest to wielki kompleks pałaców, budowanych przez: Bramantego, Rafaela, Ligorio, Fontana, Maderna i Bernini. Watykan (trzypiętrowy) składa się z wielkiej ilości sal, galerji, korytarzy, kaplic, ogromnej biblioteki i muzeów. Posiada wielkie ogrody, 20 dziedzińców i 208 różnych klatek schodowych. Całość zajmuje 55.000 metr. kwadr. Pod względem bogactwa zbiorów, jak galerji obrazów i rzeźb — Watykan bodajże zajmuje pierwsze miejsce w świecie. Papieże po powrocie z Awinjonu obrali Watykan jako stałą rezydencję. Sykstus IV założył bibliotekę i wybudował kaplicę Sykstyńską. Aleksandrowi VI zawdzięcza Watykan apartamenta Borgiów, a Juljuszowi II — stanze Rafaela. Po przyłączeniu Rzymu do Włoch pozostawiono papieżom Watykan i zamek Ś. Anioła; na terytorjum jednak Watykańskie władza rządu włoskiego nie sięga. Od tego czasu papieże na znak protestu przeciwko zajęciu przez rząd włoski Państwa Kościelnego — nie opuszczają wcale Watykanu, tak, że każdy papież jest jakby dobrowolnym więźniem. Wejście do Watykanu z lewej strony bazyliki. Zwiedzać można muzea, galerje obrazów, bibliotekę, kaplicę Sykstyńską, stanze i loggie Rafaela, oraz apartamenta Borgiów; — wstęp kosztuje obecnie (1925 r.) około jednego złotego polskiego. Za zwiedzanie Pinakoteki płaci się oddzielnie.

Loże (Loggie) Rafaela. Tą nazwą oznaczają piętro środkowe galerji, znajd. się w dziedzińcu Św. Damazego. Loggie obejmują 52 malowidła, przedstawiające sceny ze Starego i Nowego Testamentu.

Stanze Rafaela (pokoje), wychodzą na dziedziniec zwany Belwederem.

I. Stanza „Pożaru Borgo".

II. Stanza „della Signatura“ zawiera cztery wielkie kompozycje: a) „Dysputa o Najśw. Sakramencie“ (między innemi widzimy tam postacie Dantego i Savonaroli); b) „Szkoła Ateńska“ (Platon, Arystoteles, Sokrates i in.); c) „Parnas“ Apollin otoczony muzami, — rozpoznać łatwo: Homera, Pindara, Horacego, Wirgiljusza, Owidjusza, Safonę, Dantego, Petrarkę i Bokacjusza; d) „Jurysprudencja“ (z Justynjanem i Grzegorzem IX).

III. Stanza Heljodora: a) „Heljodor wypędzony ze świątyni jerozolimskiej“ (aluzja do niepowodzeń wojennych pap. Juljusza II); b) „Św. Leon, papież zatrzymuje Atyllę u bram Rzymu“. (aluzja do Leona X, który z pomocą Szwajcarów szedł wypędzić Ludwika XII z Włoch); c) „Msza w Bolsenie“ (Juljusz II modli się); d) „Uwolnienie z więzienia Św. Piotra“ (aluzja do oswobodzenia Leona X, wziętego do niewoli pod Ravenną).

IV. Stanza Konstantyna: a) „Bitwa Konstantyna“; b) „Ukazanie się Krzyża Konstantynowi“; c) „Chrzest Konstantyna“; d) „Akt darowizny Rzymu papieżowi przez Konstantyna“.

W jednej z sal, idąc ze stanz ku kaplicy Sykstyńskiej — wisi olbrzymi obraz Jana Matejki **„Sobieski pod Wiedniem“**; na tabliczce napis głosi, że jest to prezent od Narodu Polskiego dla papieża.

Kaplica Sykstyńska, w niej odprawiają się najważniejsze nabożeństwa papieskie. Plafon jest dziełem Michała Anioła: sceny ze Star. i Now. Testamentu, prorocy, sybille; malowidła na ścianach wykonane przez: Sandro Botticelli, Perugino, Ghirlandaio. Całą ścianę w głębi kaplicy wypełnia fresk M. Anioła „Sąd Ostateczny“ (b. zniszczony). Dla obserwacji plafonu mieć lornetkę.

Muzea: a) **Pio Clementino** (słynny tors belwederski, Herkules, Apollo Belwederski, Grupa Laokona,

Discobol), b) — **Chiaramonti**, — c) — **Egipskie i Etruskie. Biblioteka Watykańska:** Rękopisy Dantego (Boska Komedja), — Tassa, Wirgiljusza, Św. Augustyna, Michała Anioła, Lutra.

Galerja Kobierców posiada ogromną ilość wspaniałych kobierców t. zw. **Arazzi**, zamów. przez papieża Leona X i wykonanych w Brukseli; rysunki do nich wykonał Rafael.

Pinacoteca założona w 1815 r. przez papieża Piusa VII; dzieła artystów: Leonardo da Vinci, Rafaela, P. Veronese, Fra Angelico, F. Lippi, A. del Sarto, Tycja-

Rzym. Kaplica Sykstyńska: fragment plafonu Michała Anioła.

na, Cranacha, Murillo, Poussin'a i wielu innych. **Apartamenty Borgiów**, składające się z sześciu sal — posiadają piękne kobierce; freski Pinturicchio.

Gwardja Szwajcarska papieska ubrana jest według pomysłu Rafaela.

Zamek Św. Anioła (Castel Sant'Angelo). Mostem Angelo na Tybrze dostajemy się do zamku tego

imienia. Zamek zbudowany jako mauzoleum Adrjana. W średniowieczu służył przedewszystkiem za forteczkę, w której znajdowało się więzienie polityczne. Przetrwały do dziś lochy, gdzie więzieni byli: Benvenuto Cellini, rzeźbiarz-medaljer z Florencji i Beatrix Cenci. Godne obejrzenia piękne komnaty renesansowe, które służyły papieżom za mieszkanie. Zamek zwiedzać można od 10 do 16-ej.

Borgo (stary gród), to dzielnica Rzymu między Bazyliką Św. Piotra, a zamkiem Św. Anioła (Borgo — miasto — niemieckie Burg). Za czasów Rzymu cesarskiego były tu ogrody i wille. Później już znacznie, bo w wieku IX była ta dzielnica ośrodkiem kolonji cudzoziemskich, które tu zakładały kaplice, szpitale i przytułki. Od jednej z takich kaplic, wzniesionej przez Saksonów, pod nazwą „S. Maria de Burgo Saxonum" otrzymała nazwę dzielnica.

Pałac Sprawiedliwości (między mostem Umberto a placem Cauvora). Wspaniały ten gmach projektował Calderini. Zbudowany w 1910 r. **Plac Cavoura** z pomnikiem tegoż imienia, wystawionym na cześć wielkiego męża stanu i twórcy Zjednoczonych Włoch. Przy ulicy Pompeo Magno znajduje się nowy kościół **„San Gioacchino"** (Św. Joachima), w którym jest **kaplica polska** (w nawie prawej—czwarta).

Przez most Margherita, wybrzeżem Tybru t. zw. Lungo Tevere, dostajemy się w okolice Kwirynału. Przy ulicy Quirinale stoi Klasztor **S. Andrea al Quirinale,** zbudowany przez Berniniego. W jednej z kaplic znajduje się **grobowiec Św. Stanisława Kostki,** którego szczątki złożone są w pięknym sarkofagu z lapis—lazuli. W klasztorze pozostało po nim wiele pamiątek. Zwiedzić pokój Ś-go Stanisława na pierwszem piętrze. Jest także w klasztorze statua tego Świętego — przez Legros (głowa, ręce i stopy statuy z marmuru białego, ubranie

z — czarnego, łoże w marmurze żółtym), oraz autentyczny portret tego Świętego.

W pobliżu klasztoru mały zieleniec, a w nim — od via Quirinale — **pomnik konny Alberta;** niżej idzie tunel, zbudowany w 1902 r., który łączy via Due Maceli z via Nazionale. Tuż przy wyjściu z tunelu na via Nazionale — palazzo **Esposiz. di Belle Arti** (pałac sztuki), zbudowany w r. 1882 przez Piacentini.

Przez via Nazionale idziemy koło potężnego gmachu **Banca d'Italia** (budowany przez Kocha). Niedaleko stąd znajduje się **Torre delle Milizie,** fałszywie zwana wieżą Nerona, z której niby Neron miał oglądać pożar Rzymu. Podążamy przez Via 3 Novembre, via Cesare Battisti (bok placu Weneckiego), przez via Plebiscito i piazza del Gèsu na via delle Botteghe oscure — gdzie (obok cyrku Flamina) odnajdujemy **Polski Kościołek Św. Stanisława** t. zw. **„dei Polacchi"**; jest tu polskie schronisko, ufundowane przez Arcybiskupa Hozjusza. Rząd rosyjski z tytułu zagrabienia ziem polskich — przywłaszczył sobie i ten kościołek — teraz jednak nastąpiła rewindykacja jego na rzecz Odrodzonej Polski. (Podobnie Włochy odebrały austrjakom zagrabiony przez tych ostatnich pałac na Piazza di Venezia).

Bliżej Tybru (mostu Quattro Capi) i starożytnej wyspy „Isola Tiberina" znajduje się **pałac Cencich** — nieco dalej synagoga zbud. 1904 r. Stąd idziemy do **teatru Marcellusa,** pozostałe arkady którego ze względu na piękne wzory architektoniczne, dotąd wzbudzają podziw. Pójdźmy na ulicę Bocca della Verita.

Kościół **San Nicola in Carcere,** zbudowany na terenach więzienia z epoki starego Rzymu. Świątynia **Fortune Virile** (albo Mater Matuta) z jońskiemi kolumnami (w XVI wieku poświęcona S. Marji Egipcjance); stosunkowo dobrze się utrzymała.

Nieco dalej mała okrągła świątynia **Portunusa** (fałszywie nazywana świątynią **Vesty**) jest otoczona 19

kolumnami korynckiemi żłobionemi; przykryta od góry prowizorycznym dachem. Kościół **Santa Maria in Cosmedin,** wzniesiony w VI wieku, w miejscu świątyni Ceres lub Herkulesa; portyk z XII wieku, wnętrze o trzech nawach z freskami z wieku XI. Kościół **Santa Cecilia in Trastevere,** zbudowany w IX wieku na miejscu, gdzie św. Cecylja została umęczoną. Jest tu piękna rzeźba, dłuta Maderny, wyobrażająca śpiącą św. Cecylję. Pokazują kamień, na którym ścięto głowę Świętej.

Bazylika **S. Maria in Trastevere** — mozaiki z XII i XIII wieku. **Pałac Corsini,** w którym mieszkała i zmarła 1689 r. Krystyna Szwedzka; bogata galerja; rzeźba „Tancerka" Canovy. **Villa Farnesina;** jest tam: „Galatea" Rafaela, „Amor i Psyche" Giulio Romano; „Galatea" del Piombo, a na piętrze (nikomu nie pokazywane) freski J. Sodomy. Kościół **San Onofrio,** zbudowany w 1439 r. wewnątrz: pierwsza kaplica na lewo — pomnik Tassa; w absydzie freski Pinturicchio. Obok jest Muzeum Tassa; pokazują celę, w której zmarł poeta. W pobliżu rośnie dąb Tassa.

Przechodzimy przez most di Ferro i dostajemy się do **Pałacu Farnese,** zbudowanego częściowo z materjału wziętego z Colosseum. Obecnie jest on własnością Francji. Fasada tego pałacu jest jedna z najpiękniejszych w Rzymie, dzieło M. Anioła i San Gallo. Na dziedzińcu tablice pamiątkowe francuzów, zamieszkałych w Rzymie, a poległych w wojnie 1914 — 1918. Jest tu sarkofag Cecylji Metelli.

Tramwajem przez Porta S. Paolo dostajemy się do bardzo ciekawej **bazyliki Św. Pawła.** Jest to jedna z najpiękniejszych świątyń Rzymu; założona przez Konstantyna — zniszczoną została przez pożar w 1823 r. W 1847 otworzono nowy kościół. Wnętrze podzielone na 5 naw 80-ma granitowemi kolumnami korynckiemi. Posadzka marmurowa: bardzo ładna. Portrety wszystkich papieży, poczynając od S. Piotra. Pod ołtarzem

głównym przechowują się relikwje SS. Pawła i Tymoteusza. W roku bieżącym i w tej bazylice odbyła się ceremonja otwarcia „Drzwi Świętych“ w wigilję Bożego Narodzenia. Trzy kilometry na południe znajduje się Opactwo **„Tre Fontane“**, gdzie miał być ścięty Św. Paweł.

SALERNO — 27 tys. mieszkańców — miasto nad zatoką Salerno w pobliżu Neapolu; śliczne położenie, ale miejscowość niezdrowa. Salerno znane kiedyś ze swej szkoły medycznej.

Zwiedzić **Katedrę S. Matteo** z XI w. (drzwi z bronzu pochodzą z 1099 r.; grobowiec papieża Grzegorza VII Hildebranda). Główną ulicą jest corso Garibaldi.

Hotele: Angleterre, Roma, Diana.

SALO, patrz „Jeziora Włoskie“.

SAN MARGHERITA, patrz „Riviera“.

SAN REMO, patrz „Riviera“.

SEGESTA, patrz „Sycylja“.

SAVONA, patrz „Riviera“.

SESTRI LEVANTE, patrz „Riviera“.

SELIMONTE, patrz „Sycylja“.

SIENA — 44 tys. mieszk. — wielce malownicze, starożytne miasto Toskanji; położone na trzech wzgórzach, ma doskonałe powietrze. Siena w sztuce włoskiej — obok Rzymu, Wenecji i Florencji — odegrała wielką rolę. Miasto posiada dużo pięknych budowli (samych kościołów około 60).

Hotele: Continental, Royal, La Toscana, La Scala, La Patria, Tre mori.

Restauracje: Bonifazi, Cannon d'Oro i Eden.

Kawiarnie: Greco i Meucci.

Poczta i Telegraf na piazza Umberto I.

Teatry: Rinnovati i Rozzi.

Do Sieny prowadzi 7 bram (Porta Romana z 1327 r.). Na p. dell Duomo: **Katedra (Duomo),** piękna świątynia z XIII w.; fasada przez J. Pisano; wewnątrz: posadzka marmurowa różnokolorowa jest unikatem we Włoszech (piękna kompozycja Beccafumi'ego); wielki ołtarz wykon. B. Peruzzi; tabernaculum z bronzu jest dziełem P. del Vecchietta (1465 — 72); renesansowa kaplica Św. Jana Chrzciciela z dziełami Pinturicchia i Donatella; słynna ambona ośmioboczna przez Mik. Pisano; **Bibljoteka Piccolomini** z freskami Pinturicchia i statuami Michała Anioła. **Baptysterjum** S. Giovanni (pod Katedrą) z kopułą przez Ghiberti; wewnątrz snycer. dzieła Donatella i J. della Quercia. Na via di Citta **Loggia della Mercanzia** (dziś Casino degli Uniti), budowla zacz. w r. 1417 (statuy Vecchietta). Plac del Campo (obecnie — Vitt. Emanuele), to jeden z najciekawszych we Włoszech. **Palazzo Publico** z XIV w. posiada cenne freski.

Palazzo Piccolomini z XV w., piękny budynek renesansowy. **Kościół S. Franciszka,** zbud. w XIV w. — styl gotycki.

Kościół S. Marcina z fasadą przez Fontana, (wewnątrz obraz Guida Reni).

Kościół S. Augustyna z pięknemi malowidłami.

Dom Świętej Katarzyny, na via della Galluzza. **Kościół S. Domenico,** poważna budowla gotycka z XIV w. (freski Sodomy). **Pinacoteca** (Accad. di Belli Arti), bogata w dzieła dawnych mistrzów Sieny. Warte są obejrzenia fontanny: Brada, di Follonica i Gaia.

SOLUNTE, patrz w „Sycylji".

SORRENTO — 7000 ludności, miasteczko pełne poezji nad zatoką neapolitańską; zachwycające okolice; ogrody cytrynowe i pomarańczowe; piękne widoki, klimat łagodny. Kąpiele morskie. W zimie, wiosną i w jesieni przebywa dużo cudzoziemców. Prześliczne spacery (droga Massa, klasztor Deserto), wycieczki na

Capri (można jechać łódką), do Amalfi, Neapolu. Zwiedzić domy: Tassa i jego siostry Kornelji.

Hotele: Vittoria, Royal, Sirena i wiele in.

Restauracje — kawiarnie: Ercolano, De Martino.

Poczta na strada Luigi di Maio.

SPEZIA, patrz „Riviera".

STRESA, patrz „Jeziora Włoskie".

SYRACUSA, patrz „Sycylja".

TAORMINA, patrz „Sycylja".

TERMINI, patrz „Sycylja".

TIVOLI — miasto śliczne położone, 40 kilometrów od Rzymu, z 15 tysiącami ludności.

Hotele: Regina i in.

Tivoli — w starożytności Tibur, letnisko starorzymskiej arystokracji. **Świątynia Sybilli.** Kościół **S. Maria Maggiore.** Wspaniała **willa d'Este** i **willa Gregoriana.** Ogrody, piękne kaskady; groty Neptuna i Syreny. Niedaleko znajduje się **willa Hadrjana** (koniecznie zwiedzić).

Z Rzymem połączenie kolejowe i tramwajowe.

TOSCOLANO, patrz „Jeziora Włoskie".

TRAPANI, patrz „Sycylja".

Trento ✓ **TRENTE** we Włoszech Północnych, 32 tysiące mieszk. Ośrodek t. zw. Wenecji Trydenckiej. Miasto wyniesione na 223 metry ponad poziom Adygi. Widok malowniczy.

Hotele: Grand Hotel Trento, piazza Dante; Bristol, via Torre Verde 3; Speranza, via Tre Novembre.

Restauracje: Alla Stazione, Italia.

Kawiarnie: Europa, Grande Italia.

Poczta i Telegraf p. A. Vittoria.

Teatry: Sociale, Eden.

Kościół **S. Maria Maggiore** (styl Odrodzenia), odbył się w nim sławny Sobór w latach 1545 — 1563. **Pomnik Dantego** — przez Zocchi. **Pałac Municypalny**

z ciekawemi freskami i bogatemi zbiorami bibliograficznemi.

Katedra wzniesiona w roku 1515 przez Arogno.

Zamek del Buon Consiglio, na którego terenie austrjacy tracili skazańców, włoskich patrjotów.

TREMOSINE, patrz „Jeziora Włoskie".

TRIEST (Trièste), miasto z 240 tysiącami ludności. Wielki port handlowy na Adrjatyku.

Konsulat polski na via della Borsa 2.

Dworce: Centralny, piazza Liberta; S. Andrea, via Ottaviano Augusto.

Hotele: Savoia Palace Hotel, Milano, Metropol, Adria.

Restauracje: Antica, Bonavia, Panada.

Teatry: Verdi, Politeama, Rossetti, La Fenice.

Kąpiele morskie: Excelsior, Barcola, Muggia, Punta Grossa.

Telegraf i poczta p. Vittorio Veneto.

Położenie Triestu nie zdrowe. Miasto ze względu na swe położenie jest bardzo ruchliwe. Słyszeć tu można nieomal wszystkie języki europejskie. Najwięcej ożywiony jest port. Nowy Triest koncentruje się wokoło dworców kolejowych.

Canale Grande wcina się w nową dzielnicę miasta. Bogate dwa muzea na piazza degli Studi. Pomnik arcyksięcia Ferdynanda przez Schyllinga, Muzeum Revoltera (sztuka nowoczesna). **Katedra S. Giusto** zbudowana na ruinach starorzymskich w V wieku, — przechowały się mozaiki z XII wieku. **Kościół S. Maria del Smarso** bardzo stary. **Pomnik Karola VI. Molo Santa Teresa** z latarnią morską. Ogród ładny. Piękne promenady nadbrzeżne.

TREVISO, 50 tys. mieszk. — leży nad rz. Silo, w pobliżu Wenecji, miasto otoczone wałami.

Hotele: Baglioni, Stella d'Oro, Centrale.

Teatry: Sociale, Garibaldi i Eden.

Poczta na via Carlo Alberto, — telegraf na p. San Leonardo.

Zwiedzić: Starożytną **Katedrę (Duomo)** z XII w. (wewnątrz obrazy Tiziana, Bordona i Veronesa.). **Kościół Św. Mikołaja** w stylu rom.-gotyck., z obrazami Bellini'ego. **Pinacoteca** posiada obrazy Tintoretta, Bellini'ego, Bordone, Lotto i in.

TURYN (Torino) — 502 tys. mieszkańców — główne miasto Piemontu i jedno z — najważniejszych we Włoszech; leży w urodzajnej równinie nad rz. Po; na zachód i północ od miasta — Alpy. Ulice w większości przecinają się pod kątem prostym, wiele dużych i pięknych ogrodów, placów, pomników (tych ostatnich przeszło — 70). Z placu Castello (środek miasta) wychodzą trzy ważne ulice: Roma, Garibaldi i Po (domy z arkadami); **Plac S. Karola** uchodzi za najpiękniejszy.

Hotele: Palace Turin, Europe, Suisse, Venezia, du Nord, Nazionale, Rebecchino, Genova i in.

Restauracje: del Cambio, Molinari, Fiorina, Dreher.

Kawiarnie: Alfieri, San Carlo, Ligure, Romano (w galerji Subalpina).

Poczta i Telegraf na via Alfieri.

Teatry: Regio, Carignano, Vittorio Emanuele, Alfieri, Chiarella, Balbo, Rossini.

Konsulat polski — via Milano 20.

Przed dworcem Porta Nuova stoi **pomnik Wiktora Emanuela** (na corso tej nazwy).

Z kościołów (110-ciu) zwiedzić: **Katedrę S. Giovanni Battista** z XV w., w stylu Odrodzenia, z piękną fasadą marmurową; wewnątrz: obraz A. Dürera, rzeźby przez Legros; za wielkim ołtarzem b. oryginalna (w tonie żałobnym) **Kaplica S. Suaire,** gdzie w urnie przechowany jest całun, w którym zawinięty był Chrystus po zdjęciu Go z krzyża. **Kościół Gran Madre di Dio** (na wyniosłości, na wprost mostu Wiktora Emanuela),

wzniesiony w XIX w.: imitacja Panteonu rzymskiego. **Kościół Św. Filipa,** zbud. przez Juvara (XVIII w.) jest największym w Turynie.

Na pl. Castello **Palazzo Madonna** z XIV w., nazwę swą dostał od księżnej de Nemours (żony Karola Emanuela II), która w nim mieszkała; pałac był rezydencją książąt Sabaudzkich. Obecnie mieści się w nim obserwatorjum. **Pałac Królewski** na piazza Reale, zbud. w XVII w.: statua Kastora i Polluksa; muzeum uzbrojeń (bardzo ciekawe); biblioteka bogata (rysunki Leonarda da Vinci). **Pałac Carignan** na pl. tejże nazwy (Muzea: Zoologiczne, Geologiczne i Mineralogiczne). Na via Accademia delle Scienze znajduje się **Akademja Nauk** (muzeum starożytności i Pinacoteca): a) w muzeum starożytności zbiory egipskie: obok — berlińskiego i londyńskiego, najbogatsza kollekcja w świecie; b) w Pinacotece, wśród wielu innych, znajdują się dzieła Van Dyck'a („Dzieci Karola I"), Van Eyck'a, Memlinga („7 grzechów"), Breughel'a Starszego, Rubensa, Rembrandta, Ruysdaêla, Pottera, Van Loo, Heema, Holbeina, Kauffmana, H. Vernet'a, Poussin'a, V. Lebrun; z sztuki włoskiej — Angelico, Botticelli, L. di Credi, Bronzino, G. Bellini, Tizian, Caravaggio, Dolci, Guerchino, Veronese; Tintoretto, G. Bassano, Tiepolo i inni.

Galleria Civica d'Arte Moderna (na corso Galileo Ferraris) posiada obrazy Vivarini'ego, Gh. delle Notti, Sassoferrata, Veronesa i in.: jest tam i „Sapho" Canovy. **Uniwersytet** posiada cenną bibliotekę; w r. 1904 częściowo zniszczył ją pożar: spaliło się 24.000 książek i 2600 rękopisów. Z pomników godne obejrzenia: Wiktora Emanuela I i — II, Cavoura, Garibaldi'ego, Mazzini'ego i filozofa Gioberti.

Pojechać „funiculairem" na Monte dei Cappucini (za most żelazny), skąd wspaniały widok na śnieżne szczyty Alp i — na Monte Rosa.

Ogrody: Królewski (piękne drzewa i pomniki), — della Cittadella i — dell Valentino.

Jeżeli czas pozwoli, można pojechać tramwajem (z piazza Castello) do **„La Superga“**: do zwiedzenia pałac i **Bazylika** (w tej ostatniej groby monarchów piemonckich); śliczna panorama na dolinę Po i Alpy. Wycieczki do Rivoli i Aosty.

UDINE (Słowiańsk. „Jedyne“) — 56 tys. mieszk. (Półn.-Wschod. Włochy); stacja węzłowa. Resztki ludności słowiańskiej: — słoweńców.

Hotele: Italia, Nazionale, Manin.

Teatry: Sociale, Minerva (ten został spalony w czasie inwazji, w r. 1917—1918).

Poczta i Telegraf na via della Posta.

Zwiedzić: starożytny **Pałac patrjarchów,** na wzgórzu, wśród miasta (dziś — koszary). **Palazzo Civico,** wewnątrz **Museo Civico i Pinacoteca** (dzieła Jana z Udine, Tiepolo i in.).

Katedra w stylu rom.-got. z XIII w., wewnątrz piękne stalle i freski Tiepolo.

Pałac Arcybiskupi (1610) z malowidłami Jana z Udine i Tiepolo.

URBINO — 20 tys. mieszk. (Włochy Środkowe), miasteczko górskie, miejsce urodzenia Rafaela (1483 r.).

Hotel d'Italia na Corso Garibaldi. **Pałac książęcy** z XV w. (w Pinacotece: „Zmartwychwstanie“ Tiziana, obrazy Jana Santi).

Pomnik Rafaela z XIX w. przez L. Belli.

Katedra (Duomo) z „Ostatnią Wieczerzą“ przez Baroccio.

Dom Rafaela (Casa di Rafaello), w którym urodził się Rafael Santi: dziś jest tam **Akademja rafaelowska** (w Akademji tej niema ani jednej pracy Rafaela).

WENECJA*).

WENECJA*) (Venezia) — 172.000 mieszkańców. Dworzec kolejowy przy Canale Grande (by dostać się na plac Ś. Marka należy z pierwszego na lewo przystanka wsiąść na „vaporetto", tramwaj wodny; bilet kosztuje koło 10 groszy).

Hotele droższe: Royal Danieli (Riva degli Schiavoni); Grand Hotel, Britannia — oba przy Canale Grande; Grünwald — Bauer (przy Canale Grande — Campo San Moise); Regina (przy Canale Grande); Luna (w pobliżu placu San Marco); Savoia e Jolanda, Beau Rivage i Gabrielli (wszystkie trzy na Riva degli Schiavoni).

Hotele skromniejsze: Cavaletto (w pobliżu Św. Marka); Vapore (ponte Baratteri); Bella Venezia (Calle dei Fabri); International (via XXII Marzo); Terminus i Nazionale (przy Lista di Spagna, koło Dworca'; Hotel de la Gare (dawny „Germania") naprzeciw dworca, po drugiej stronie Canale Grande.

Restauracje: Italia (dawniej Bauer) via XXII Marzo, w hotelu Cavaletto, w hotelu Luna.

---

*) Bilet kolejowy z Warszawy do Wenecji kosztuje: I kl. — 149 zł., II kl. — 98, III kl. — 60.

Kawiarnie: Florjan, znana oddawna i modna zawsze (Plac S. Marco); Quadri, Ortes i Lavena — wszystkie na placu S. Marco; Orientale.

Poczta: obok mostu Rialto. Telegraf: Bocca di Piazza (tuż przy placu Św. Marka).

Gondole: Korzystać tylko dla spaceru, umawiając się przedtem o cenę. Np. za spacer jednogodzinny po dużym kanale i kanałach małych — w towarzystwie 2 — 3 osób — płaci się 13 — 15 lir. Gondole są koloru czarnego i przepisanej formy (na mocy dekretu dawnej Republiki). Rzekomo zapowiedziane wycofanie gondoli i zastąpienie jej motorową łodzią — prawdopodobnie nie nastąpi: wartko rwąca fale motorówka nie wyprze poetycznej — acz powolnej gondoli.

Tramwaje wodne, t. zw. „Vaporetti" kursują od S. Chiara przez całą długość Canale Grande — do Lido; zatrzymują się co kilka minut przy przystankach. Cena zależy od kursu, najdłuższy zaś kurs kosztuje 1 lirę 5 centesimów; prócz powyższych chodzą statki większe z Riva degli Schiavoni (t. zw. „Linea diretta") na Lido (75 centesimów), oraz na Chioggia, cmentarz (cimitere) i Murano; do ostatnich 2-ch punktów statki odchodzą z przeciwnej strony Wenecji — z Fondamenta Nuove.

Teatry: Fenice, Goldoni, Rossini, Malibran.

Kąpiele morskie (plaża): na Lido.

Pismo codzienne: „Gazeta di Venezia", numer 20 centesimów.

Wenecja t. zw. Perła Adrjatyku i majestatyczna królowa mórz, jest jedynem pod względem położenia, miastem na świecie. Leży ona na lagunach, wśród których wiją się kanały, jako główne arterje komunikacyjne. Wenecja składa się z grupy wysp większych (Giudecca, San Giorgio) i mniejszych. Setki mostów przerzucono w różnych miejscach. Kanał wielki (Canale Grande) dzieli miasto na dwie części. Wąska

i długa wyspa Lido chroni Wenecję od fal Adrjatyku. Potężne wrażenie ogarnia każdego, kto pierwszy raz wjeżdża przez długą groblę do tej zaczarowanej bajki — Wenecji. Słupiaste dzwonnice, omszałe, niby zatopione mury, koronkowe iście domy: z balkonami, pergolami i schodami ginącemi w morzu... Malownicze to miasto powstało w czasie napadu barbarzyńców na Włochy. Mieszkańcy Akwilei, po zburzeniu jej przez Atyllę w r. 452, osiedli na lagunach, tworząc mizerne na razie domostwa. Miejsce jednak na założenie tego osiedla było tak trafne i inne warunki tak sprzyjające, że mała osada z biegiem czasu staje się miastem potężnem: wyrastają kościoły, wieże, pałace... Na jakie takie poznanie miasta potrzeba najmniej 5 dni. Oczywiście, że w ciągu tak krótkiego czasu nie da się wiele zobaczyć, jednakże umiejętne wyzyskanie kilkudniowego pobytu na lagunach pozwoli poznać to, co przedstawia największy dla nas interes. Całe życie miasta i rendezvous cudzoziemców — to Piazza San Marco. Plac ten podobny jest raczej do olbrzymiej rozświetlonej sali koncertowej; otacza go: Dzwonnica (Campanile), Wieża zegarowa (Torre dell'Orologio), Prokuracje (Procuratie vecchie, Procuratie nuove) z biblioteką Św. Marka, Bazylika S. Marka. Od strony Canale Grande przylega mały placyk (piazzetta). Na placu przed wejściem do bazyliki na trzech masztach rozwieszane bywają sztandary Włoch i dawnej Rzeczypospolitej Weneckiej. Na piazza S. Marco o każdej porze widzieć można tłumy; pod arkadami wiele sklepów bogatych*) — plac i podarkadzie pełne stolików kawiarnianych — grają kwartety świetne, a o 21-ej godzinie koncertuje orkiestra policyjna. Każdy włoch, czy

---

*) Kupić tam można oryginalne rzeczy miejscowego wyrobu: mozaiki, kryształy, korale, bursztyny, drobiazgi ażurowe srebrne i złote, przedmioty z wypalanej skóry, szale, koronki i t. p.

cudzoziemiec, przebywający w Wenecji, nieodzownie na tym pięknym placu karmi gołębie, które w wielkich masach gnieżdzą się na okalających budowlach; gołąb w Wenecji jest pod troskliwą opieką ludności i władz. W 1915 i 1916 r. lotnicy austrjaccy często nawiedzali Wenecję i obrzucali ją bombami; przed samem wejściem do Bazyliki (piazza S. Marco) i koło „Biblioteki" (piazzetta) wpuszczone zostały w posadzkę płyty, uwieczniające to barbarzyństwo: „Bomba Austriaca" (data).

Piazzetta podłużny placyk, wciśnięty między Pałacem Dożów, a biblioteką łączy duży plac Św. Marka z t. zw. Molo; od strony południowej wznoszą się dwie wielkie kolumny (monolity bizantyjskie): na jednej z nich Św. Teodor, pierwszy patron Wenecji, na drugiej lew skrzydlaty Św. Marka. Lew ten przez pewien czas znajdował się w Paryżu na placu Inwalidów. **Procuratie vecchie,** budowane przez Lombardo i Sansovino, zamieszkiwane były przez prokuratorów Św. Marka (budowę rozpoczęto w 1495).

Procuratie nuove: przez V. Scamozzi (1584). **Biblioteka Św. Marka** (Biblioteca Marciana) według planu J. Sansovino. **Dzwonnica** (Campanile di S. Marco), zbudowana w X w. — runęła 14 lipca 1902 r. Obecnie stojąca została zbudowana na wzór poprzedniej (w 1912 r.). Wysokość dzwonnicy 99 metrów. Warto wejść na wieżę, z której przepyszny widok na miasto, laguny i Alpy. Na szczycie kampanilli znajduje się skrzynka pocztowa, a kartki do niej rzucone stemplowane bywają znakiem pobytu na wieży. Na wieżę dostać się można pieszo (choć wysoko, ale wygodne wejście) i zapomocą windy elektrycznej; pod dzwonnicą **Loggetta,** mała budowla kwadratowa, przez Sansovino (1540): waląca się dzwonnica zgruchotała loggettę, zaś istniejąca dziś — jest świeżo odbudowana z resztek zwalonej. Obok Bazyliki Św. Marka, ponad wejściem do Merceria — wznosi

się **„Wieża Zegarowa“** (Torre Dell'Orologio); godziny i kwadranse wybijają na dzwonie dwie figury automatyczne z bronzu.

Bazylika S. Marka. Ten świetny twór architektury bizantyjskiej (z przymieszką stylu romańskiego i gotyku) wzniesiony został dla złożenia w nim ciała Św. Marka Ewangielisty, które w r. 829 dwaj żeglarze przywieźli do Wenecji. Wspaniałe mozaiki nazewnątrz i wewnątrz kościoła. Fasadę zdobią cztery konie, dzieło sztuki greckiej z czasów Aleksandra, które odbyły dziwną wędrówkę: z Rzymu do Konstantynopola, później do Wenecji (w 1205), skąd zabrał je Napoleon I do Paryża (zdobiły przez kilka lat łuk tryumfalny na pl. Karuzelu) i ostatecznie powróciły na fasadę bazyliki Św. Marka.

Bazylika w formie krzyża greckiego dzieli się na trzy nawy; ma pięć potężnych kopuł; w perystylu mozaiki Zuccati'ego; posadzka stara o ślicznych rysunkach, ale miejscami powyginana i poszczerbiona zębem czasu i obsuwaniem się ziemi (turyści niemcy — alpejczycy swemi butami, podkutemi żelazem systematycznie kaleczą tę piękną mozaikową posadzkę). Wnętrze kościoła niezmiernie bogate: wschodnie marmury, bronzy, złocenia. Ma tu być pół tysiąca kolumn, przywiezionych ze wschodu. W skarbcu t. zw. „Pala d'oro“, ciekawe dzieło sztuki bizantyjskiej ze złota i srebra, zdobne w kameje i drogocenne kamienie. Drzwi zakrystji to dzieło Sansovina. Obok bazyliki stoi wspaniały i oryginalny

Pałac Dożów (Palazzo Ducale). Rozpoczęty w 814 r. — później, po pożarze, kilka razy był przebudowywany. Styl gotycki; fasada — od kanału della Paglia — w stylu Odrodzenia; narożniki pałacu upiększone cennemi rzeźbami (postacie wybitnie w stylu gotyckim). Przez **porta della Carta** i korytarz wchodzimy na podwórze (renesansowe). W podwórzu — schody olbrzymów **(scala dei Giganti)** wykonane przez Rizzo; posągi

Neptuna i Marsa przez Sansovino. Nad schodami tablica z napisem pamiątkowym o przejeździe Henryka III (Walezjusza), Króla Polskiego, który przez Wenecję w r. 1574 uciekał z Polski do Francji. Obejrzeć dwie studnie z bronzu: dzieła Alberghetti i Conti. Należy bezwzględnie zwiedzić wnętrze pałacu:

Zaczynamy od: 1. **Le salotto quadrato:** plafon w drzewie: pośrodku „Wenecja, Sprawiedliwość, Cnota i doża Priuli", przez Jac. Tintoretto. 2. na prawo **Sala delle quattro porte** (czterech drzwi): „Doża Grimani

Wenecja. Pałac Dożów.

i Wiara" przez Tycjana; „Neptun" przez Tiepolo i freski przez Tintoretto. 3. **Anticollegio** (naprzeciw wejścia): „Porwanie Europy" przez Veronese, „Kuźnia Wulkana", „Merkurjusz i Gracje", „Bachus i Arjadna", „Minerwa oddalająca Marsa": wszystko przez Tintoretto. 4. **Sala del Collegio.** Dzieła Tintoretto i Veronese; kominek przez Campagna. 5. **Sala del Senato.** Obrazy Tintoretto i Palmy Młodszego; obok kaplica Dożów z „Madonną" Sansovina. 6. **Sala del Consiglio dei Dieci** (Ra-

dy Dziesięciu); na plafonie kilka rzeczy Veronese, niektóre z nich tylko kopje: oryginały Napoleon I zabrał do Paryża. 7. **Sala della Bussola** z charakterystyczną paszczą lwa, w którą opuszczano denuncjacje i prośby. 8. **Sala dei Tre Capi del Consiglio dei Dieci** (Sala trzech głównych członków Rady Dziesięciu). Plafon z płótnami Veronese i Zelotti. 9. **Sala del Guariento,** gdzie są resztki wielkiego fresku „Paradiso" przez Guariento (XIV w.). 10. **Sala del Maggior Consiglio** (Wielkiej Rady). — Olbrzymi obraz — największy w świecie — „Paradiso" (Raj) przez J. i D. Tintorettich. Portrety dożów przez J. i D. Tintorettich. Na plafonie rzeczy Palmy Młodszego i Veronese. Z sali tej można wyjść na balkon, skąd wspaniały widok na Riva d. Schiavoni i laguny. 11. **Sala dello Scrutino** (miejsce wybierania dożów): rzeczy J. Tintoretto, Bassano i innych; balkonik z widokiem na piazzettę. **W Muzeum Archeologicznem:** płaskorzeźba „Doża Loredan klęczy przed Matką Boską", mapy gieograficzne, „Lwy" przez Fiore i Carpaccio, „Św. Krzysztof" przez Tycjana; statua „Leda i Łabędź".

Zwiedzić pozostałości po więzieniach: **„Piombi"** pod ołowianym dachem, zniszczone w 1797 roku. Przeznaczone dla ważnych więźniów politycznych; słynne z opowiadań Casanovy i Silvio Pelicco. **„Pozzi"** — mieści się w podziemiach; — pozostało 30 lochów, pozbawionych światła; w razie „potrzeby" loch skazańca zalewano wodą.

Ponte dei Sospiri (Most westchnień), budowany przez architekta da Ponte, łączy Pałac Dożów z więzieniami, które dzisiaj jeszcze służą na ten użytek. Most ten oglądać można z Ponte della Paglia. **Riva degli Schiavoni** („wybrzeże niewolników", nazwa pochodząca z XI wieku); wspaniałe miejsce spacerów; wiele tu pierwszorzędnych hoteli i kawiarni. **Pomnik Wiktora Emanuela II,** wzniesiony w 1887 r. (Ferrari). Stąd przez

„sotto portico“ dostajemy się na „Campo S. Zaccharia“ i do **Kościoła S. Zaccharia** — (1458 — 1515) w stylu gotyckim i Odrodzenia; wewnątrz kościoła: statua S. Zacharjasza przez A. Vittorio, „Matka Boska i Święci“ G. Bellini. **Kościół S. Giorgio degli Schiavoni** (malowidła Carpaccio). Kościół **S. Giovanni in Bragora** jeden z najstarszych kościołów w Wenecji: obrazy Vivarini'ego, Cimy i relikwje Św. Jana. **Arsenał** (rozpoczęty w 1304 r.); przed bramą dwa lwy marmurowe (prócz kilku innych), przewiezione z Aten w 1687 r., (z starożytnemi tajemniczemi napisami). Wewnątrz arsenału: starożytne zbroje, narzędzia tortur, pomnik admirała Angelo przez Canovę. Przed kościołem S. Biagio stoi nieduży **pomnik ku chwale żołnierzy weneckich,** którzy w roku 1882 — podczas powodzi — nieśli pomoc ludności. Przez via Garibaldi zmierzamy do **Giardini Publici** (ogród publiczny) założ. w r. 1807 z rozkazu Napoleona I. W ślicznym tym ogrodzie znajdują się pomniki: Garibaldi'ego (u wejścia), Wagnera, Verdiego, Carducci, Modeny. Kościół **S. Pietro di Castello** (wiek XVI, przez Palladio); do 1807 był katedrą patrjarchy; wewnątrz główny ołtarz przez B. Longhena. Kościół **S. Francesco della Vigna,** zbudowany według rysunku Sansovino (1534) — fasada przez Palladio (1568 — 72). Wewnątrz dzieła: Vivarini, Bellini, Veronese i Tiepolo; **Kaplica Giustiniani** z rzeźbami Lombardo. Kościół **S. Maria Formosa** (uszkodzony przez bombę austrjacką w roku 1916), wewnątrz: „S. Barbara“ przez Palmę Starszego.

Kanał Wielki (Canale Grande), to główna arterja miasta; rozpoczyna się od kościoła „S. Maria della Salute“, kończy się na S. Chiara (za dworcem kolejowym). Kanał jest długi na 3.800 metrów, szeroki od 40 — 70 m. Ponieważ po obu stronach kanału znajduje się wiele pałaców i kościołów pięknych, a starożytnych — musimy się zapoznać z temi budowlami sławnemi. Sia-

damy na Molo do gondoli (lub jedziemy wodnym tramwajem) i kierując się na prawo, obok ogrodu Królewskiego, widzimy:

---

po stronie lewej:

Kościół S. Giorgio (na wyspie tej samej nazwy), zbudowany w 978 r., zaś obecnie istniejący przez Palladio w XVI stuleciu; wewnątrz dzieła: Bassano, Tintoretto, Bizzi.

Dogana di mare (komora celna) z „Fortuną" na globie złoconym; przez Fontana. Seminarjum patrjarchalne, przez Longhena. Zbiory rzeźb i obrazów — między innemi Giorgione, Fil. Lippi, L. da Vinci („Święta Rodzina"), „Ś. Jan" przez Dürera.

Kościół **S. Maria della Salute** z XVII w., przez B. Longhena. Wnętrze jako ośmiokąt; wspaniałe kolumny; „Zesłanie Ducha Św." obraz Tycjana, tegoż malarza dzieła w zakrystji.

S. Gregorio (gotyk z 14 — 15 wieku).

po stronie prawej:

Palazzo Giustiniani (Hotel Europejski).

Palazzo Treves de Bonfili (wewnątrz statua „Hektor i Ajax" przez Canowę).

Palazzo Tiepolo (Zuchelli) z XVII wieku, dziś Hotel Britannia.

Palazzo Contarini — Fasan z XIV w., t. zw. „dom Desdemony".

Palazzo Ferro z XV w., dziś Grand Hotel.

Palazzo Fini z 1688 r.

Palazzo Genovese, budynek nowy.

Palazzo Minio lub Semitecolo.

Palazzo Barbaro.

Palazzo Dario (1480) bogaty styl lombardzki.

Palazzo Venier (dei Leoni) z ogrodem.

Palazzo da Mula (obecnie Morosini Rombo) z wieku XIV.

Palazzo Barbarigo, wyłożony mozaikami nowoczesnemi; obecnie tam mieści się „Towarzystwo Mozaik Murano".

Palazzo Loredan, niegdyś rezydencja Don Carlosa Burbońskiego.

Palazzo Balbi - Valier z XV wieku.

Palazzo Manzoni w stylu lombardzkim, wiek XV.

Palazzo Corner della Ca'Grande w stylu Odrodzenia.

Dwa pałace Barbaro

Palazzo Cavalli (Franchetti) z XV wieku, restaurowany w 1878 roku; tu zmarł arcyksiąże Fryderyk.

Most Akademji (żelazny).

Akademja Sztuk Pięknych (Accademia). Muzeum otwarte w r. 1807. Świetny zbiór dzieł szkoły weneckiej. Między innemi znajdują się: Tycjana: „Wniebowzięcie"; Tintoretto: „Cud S. Mar-

ka"; „Grzech pierwszych rodziców"; P. Veronese: „Uczta u Lewi"; „N. M. Panna i W. W. Święci"; Giorgione: „S. Marek podczas burzy"; Palma Starszy: „Jezus i wdowa z Naim"; Cima da Conegliano: „Zdjęcie z krzyża"; Carpaccio: „S. Urszula". Prócz tych; L. da Vinci, Rafael i Bellini.

Dwa **Pałace Contarini:** jeden przez Scamozzi (z 1609 r.); drugi pochodzi z wieku XV.

Palazzo Loredan (degli Ambasciatori) z XV w.; piękne ornamentacje w marmurze; w 18 wieku rezydencja ambasadora niemieckiego — (dziś Browning).

Palazzo Rezzonico przez Longhena (1680); style: joński, dorycki, koryncki.

Dwa **Pałace Giustiniani** z XV w. (trzeci i czwarty za pałacem Rezzonico) — dziś mieści się tu fabryka mozaik.

Pałac Foscari w stylu wenecko - gotyckim. W 1574 r. mieszkał w nim

Palazzo Giustinian — Lolin, przez Longhena z XVIII w.

Palazzo Grassi (Spina) z 18 wieku.

Henryk III (król polski); dziś wyższa szkoła handlowa.

Palazzo Balbi, dzisiaj **Guggenheim,** z końca XVI wieku.

Palazzo Civran, dziś. **Grimani** z XVII w.

Palazzo Persico XVI w.

Palazzo Tiepolo.

Palazzo Pisani.

Palazzo Barbarigo, della Terazza XVI w.

Palazzo Capello Layard (z dużą gal. obrazów).

Palazzo Grimani XVI w.

Palazzo Bernardo, jeden z najpiękniejszych pałaców przy kanale, dziś fabryka.

Palazzo Dona z pysznem oknem.

Palazzo Papadopoli (Tiepolo).

Palazzo Businello z XI w. (romańsko-bizantyjski styl).

Dwa pałace.

Da Lezze.

Palazzo Contarini, delle Figure z XVI w., styl lombardzki.

Trzy **pałace Mocenigo** z XVII w.; w pierwszym mieszkał Giordano Bruno — w trzecim Lord Byron.

Palazzo Garzoni, gotyk z XIV wieku.

Palazzo Corner Spinelli.

Palazzo Grimani z XVI w., przez Sammicheli.

Palazzo Dandolo, gotyk, mieszkał w nim Doża Henryk Dandolo od 1192 do 1205 r.

Palazzo Manin przez Sansovino, dziś siedziba „Banca d'Italia".

Most de Rialto (marmurowy o jednej arkadzie. Zbudowany w XVI w. przez da Ponte; na moście tym dwa szeregi sklepów).

Palazzo Camerlenghi z bogatemi dekoracjami (XVI w.).

Fandaco del Tedeschi, dziś Poczta Główna.

„Pescheria“, budynek nowy (1907); targ rybny.

Palazzo Corner XVIII w. W tem miejscu stał dom, w którem urodziła się Katarzyna Cornaro, królowa Cypru.

Palazzo Pesaro, barokowy przez Longhena, dziś wystawa międzynarodowej sztuki nowoczesnej.

Kościół S. Stae (Eustacchio), fasada barokowa przez D. Rossi.

Palazzo Battaglia przez Longhena (1608 r.).

Fondaco dei Turcchi, XIII w., typowy styl romańsko-bizantyjski, dom kupców tureckich, dziś **Muzeum miejskie.**

Palazzo da Mosto z z XIV w.

Palazzo Michiel dal Brusa, odbudowany po pożarze w 1774 r.

Palazzo cà d'Oro, przez B. i G. Bon i in., — XV w. Szczyt piękności; jedna z najwspanialszych budowli Wenecji. Całość — jak najdelikatniejsza koronka. Pałac ten zwraca uwagę całego świata: ktokolwiek znajdzie się na Canale Grande, poszukuje oczami tej perły architektonicznej. Wewnątrz „S. Sebastjan“ przez Montagna; jest tam i portret, malowany przez Van Dycka.

Palazzo Grimani (renesans).

Palazzo Vendremin-Calergi — 1481 r. przez P. i M. Lambardo. W roku 1883, 13 lutego zmarł w nim Ryszard Wagner. Tekst tablicy pamiątkowej G. D'Annuzio.

Kościół S. Marcuola z XVIII w., (obrazy Tycjana).

Cannareggio.

Palazzo Labia, z freskami Tiepolo.

grobowce

Kościół S. Geremia (XVIII w.), ciekawe wnętrze w formie krzyża greckiego i obrazy Palmy Młodszego

Kościół S. M. degli Scalzi (XVII w.), wnętrze: plafon przez Tiepolo; grobowce ost. doży L. Manina. W 1915 bomba austrjacka zniszczyła plafon.

Ponte della Stazione.

Kościół S. Simeone Piccolo, z wysoką zieloną kopułą (naśladownictwo Panteonu rzrymskiego).

Ogród Papadopoli — bogaty w roślinność egzotyczną.

Dworzec kolejowy.

Kościół S. S. Giovanni e Paolo (na placu tej samej nazwy) w stylu włosko-gotyckim (1240 — 1430). Jest to Panteon wenecki z grobowcami dożów i patrycjuszy. Poza Św. Markiem to największy i najważniejszy kościół w Wenecji. Wnętrze: pomnik doży Mocenigo w stylu wczesnego renesansu przez Lombardo, — doży Vendramina w stylu tym samym, przez A. Leopardi. Kopja obrazu „Św. Piotr" Tycjana (sam obraz spłonął w czasie pożaru kościoła). W zakrystji obrazy: Vivarini, Da Ponte, Palma starszy. Interesującą jest kaplica z bareljefami z bronzu (sceny z życia

S. Dominika, przez Mazzá Gius.) i plafon przez Tiepolo. W 1867 r. powstał pożar w kościele i strawił jedną z kaplic: między innemi spłonęły obrazy „Św. Piotr“ Tycjana i „Madonna“ Belliniego. Przed fasadą kościoła

Wenecja. Pomnik Colleoni.

wspaniały **pomnik konny Bartolomeo Colleoni,** dzieło Leopardi, według rysunku A. Verocchio. Colleoni był sławnym kondotjerem.

Obok Kościoła S. Jana i Pawła znajduje się t. zw. **Scuola di San Marco,** budynek z XV wieku, w stylu

wczesnego renesansu. Obecnie mieści się w tym gmachu Szpital miejski. Na Campo Tiziano stoi do dziś dom, w którym mieszkał wielki artysta Tycjan. Kościół **S. Maria Gloriosa dei Frari** (wzniesiony w XIII wieku — później przebudowany) w stylu romańsko-gotyckim; obok wspaniała dzwonnica romańska z XIV wieku. Wnętrze kościoła: mauzoleum Tycjana, przez P. Zandomeneghi (w. XIX); Madonna i 4 święci: tryptyk Bellini; statua Św. Jana przez Donatello; „Wniebowzięcie N. M. P.", słynny obraz Tycjana; mauzoleum Canovy.

Kościół S. S. Apostołów (S. S. Apostoli) bardzo ciekawy. Wnętrze: kaplica Corner w stylu lombardzkim; obrazy: Veronese, Tiepolo; w zakrystji odkryto fresk Giotta.

Kościół S. Stefano w stylu rom.-gotyckim (początek XIV-ego wieku) posiada piękną fasadę i wspaniały portal. Wnętrze bazylikowe o 3 nawach; plafon w drzewie, stalle gotyckie. **Kościół S. Maria del Carmine,** w stylu rom.-gotyckim. Wnętrze: forma bazylikowa; obrazy Cima, Tintoretto, Palma Młodszy.

W Wenecji (jak zresztą i w całych Włoszech) w wielu punktach miasta nazewnątrz domów wmurowane są tablice marmurowe z listami zabitych parafian w wojnie ostatniej.

GIUDECCA — to łańcuch ośmiu wysepek, powiązanych z sobą (obok wysepki S. Giorgio). Zwiedzić Kościół z XVI w. **Redentore** przez Palladio: (obraz „Wniebowstąpienie" Tintoretta).

MURANO. Wyjazd statkiem z „Fondamenta Nuove", wiele tu fabryk szklanych wyrobów weneckich. Zwiedzić kościoły: **Św. Piotra** (obrazy Veronese i Bellini) i **S. Maria e Donato** (wspaniała absyda — cenne mozaiki).

S .MICHELE (cimitero), wyjazd z Fondamenta Nuove, statkiem. Zwiedzić cmentarz (zresztą bardzo

skromny i jednostajny) — i Kościół (bardzo ładny, renesansowy) **S. Michele**, z XV w. (ładna kaplica Emiliani).

BURANO i TORCELLO: dojazd statkiem z Fondamenta Nuove. Burano nie ma nic ciekawego; w Torcello jest cenny kościół w stylu włosko-bizantyjskim (Duomo) z 641 r. — przebudowany w 864 i 1008 roku.

LIDO. Wąski pas ziemi na południowo wschód od Wenecji; broni tę ostatnią od zalewu fal Adrjatyku. Od r. 1872 świetne stacje kąpielowe Włoch; przepyszna plaża. Hotele i pensjonaty urządzone z najwyższym komfortem. Jest tramwaj elektryczny.

Kąpiele morskie: Stabilimento Bagni Lido, Bagno popolare i wiele innych.

Połączenie z Wenecją tramwajem wodnym, statkiem „Linea diretta", motorówkami i gondolami.

Hotele: „Excelsior Palace", „Grand Hotel des Bains", Wagner, „Grand Hotel Lido"; z tańszych: „Belvedere", „Alla Favorita" (Riviera 5. Nicolo 4A) Albergo Pensione Corno D'Oro (via Malamocco 23), Albergo Grande Italia.

Restauracje: „Terazza", „Picco", „Belvedere" (Piazzale 25) i in.

VENTIMIGLIA, patrz „Riviera".

WERONA (Verona) miasto u stóp Alp nad rzeką Adygą z 93 tysiącami ludności, miejsce urodzenia kilku pisarzy rzymskich (Korneljusza Neposa i Katulla).

Hotele: de Londres, Riva S. Lorenzo, Cavour, Europa, Accademia, Ferrata.

Kawiarnie i restauracje: Europa, Dante, Caffé alla Borsa.

Poczta i Telegraf p. Indipendenza.

Werona posiada długie i szerokie ulice, a także wiele starych murów, mostów, wież. Pod względem

architektury jest jednem z piękniejszych miast włoskich. Wiele domów i pałaców posiada na swych fasadach freski wartościowe.

Plac delle Erbe (dawne Forum), leżący pośrodku miasta, to jedno z najwięcej malowniczych miejsc Włoch; na tym placu ciekawa jest **kolumna wenecka** ze lwem S. Marka i **pałac del Comune.** Na **piazza dei Signori** pomnik Dantego (Dante wypędzony w r. 1303 z Florencji schronił się tutaj u Bartłomieja della Scala).

Loggia, albo **Palazzo del Consiglio,** budowla bardzo ładna i bogata, w stylu Odrodzenia. **Kościół S. Maria Antica** (interesujące t. zw. „Arche degli Scaligeri").

Kościół S. Anastasia na Corso Cavour, w stylu gotyckim, pochodzący z XIV wieku. Przed kościołem statua wybitnego artysty P. Veronese.

Katedra Santa Maria Matricolara (Duomo), kościół gotycki z romańską fasadą i kruchtą z XII w.; nad wspaniałym portalem statuy: Karola Wielkiego, Rolanda i Oliviera przez Nicolo; wewnątrz „Wniebowzięcie" Tycjana. Na placu Vittorio Emanuele — **Arena,** amfiteatr owalny, jak Colosseum rzymskie (na 25 tysięcy widzów). **Kościół S. Zeno Maggiore** z wielce interesującą fasadą marmurową; świątynia ta w stylu romańskim jest jak najwięcej typową we Włoszech północnych; wewnątrz: freski z czasów Giotto i statua „Chrystus i Apostołowie" z XIII w.; tryptyk przez Mantegna. **Pałac Pompei** z XVI w. przez Sammicheli, dziś **Muzeum miejskie:** zbiory przyrodniczo-historyczne; bronzy, marmury i galerja obrazów; między innemi Tycjan i Veronese.

Pałac i ogród Giusti: tu są caprysy pięćsetletnie; widok wspaniały na Veronę i okolice. Niedaleko od mostu Aleardi — w pobliżu Campo di Fiera — **grobowiec Julji Capuletti** z XIV w. (przypomnij sobie Szekspira, „Romeo i Julja"), grobowiec ten ma wielu czcicieli. Dom ongiś należący do ojca Julji (via Capello) spłonął nie tak dawno.

WEZUWJUSZ, patrz „Neapol".

VIAREGGIO (w Emilji).

Hotele: Grand Hotel Regina, Excelsior Hotel d'Italie, Imperial, Bristol, Riviera, Firenze, Majestic, Vittoria.

Pensjonaty: Pini — Barsottelli, Margherita, Contesso.

Poczta i Telegraf na piazza Vittorio Emmanuele.

Kąpiele morskie: „Nettuno", „Balena", „Felice" i wiele innych.

Tramwaj elektryczny łączy dworzec z plażą. Viareggio, miasteczko nadmorskie, około 30 tysięcy mieszkańców; kąpiele morskie, ze względu na świetne plaże, cieszą się wielkiem powodzeniem.

Ulubione spacery: na plac Azeglio, do „Pineta" (wspaniały las sosnowy).

VICENZA (Włochy Północne), miasto u stóp Monte Berici — przeszło 60 tysięcy mieszkańców.

Hotele: Roma, Gran Parigi, Al Cavalletto.

Restauracje: Rosa d'Oro i Agostini.

Poczta i Telegraf: piazzetta S. Stefano.

Teatry: Eretenio, Verdi, Olimpico. Vicenza jest bardzo bogata w zabytki architektoniczne; wiele gmachów zbudowanych przez sławnego Palladio (XVI wiek).

Bazylika przez Palladio, potężna budowla z arkadami. **Katedra** (Duomo) gotycka z XII w. **Gmach Muzeum miejskiego** z galerją obrazów, wśród których znajdują się dzieła Tintoretto, Veronese, Giorgione, Tiepolo, Cima; — z obcych artystów: Van Dyck i Memling. **Teatr Olimpico,** w stylu starogreckim, zbudowany według planu Palladio w wieku XVI.

VIPITENO (Sterzing) obok Brennero z 2 tysiącami mieszkańców. Czyste, piękne miasteczko, wzbogacone przemysłem górniczym, z ładnemi starożytnemi budowlami i krytemi chodnikami. Z **Kościoła Kapucy-**

nów wspaniały widok na **Stubaythal** i góry Jaufen. Vipiteno w okresie letnim ma mniejszą wartość, natomiast zimą jest tu wielki ruch. Żywo uprawiany sport zimowy. **Pałac Comunale** w stylu gotyckim.

Hotele: Stötter i Alte Post.

VITERBO (w Lacjum) 18000 mieszk. miasto położone malowniczo na wschodnim stoku Monte Cimino. Połączenie z Rzymem (87 km.) koleją żelazną i tramwajem elektrycznym.

Hotele: delle Terme, Viterbo.

Kawiarnie: dei Cacciatori, Schenardi.

Poczta i Telegraf na piazza del Plebiscito.

Kościoły: **Katedra** z XII stulecia; przed tym kościołem Fryderyk Barbarossa, podaniem strzemienia — upokorzył się przed papieżem Adrjanem IV.

San Francesco (XIII w.), wewnątrz: „Zdjęcie z krzyża" przez S. del Piombo; karton, zdaniem historyka sztuki — Vasari'ego, jest dziełem Michała Anioła. Grobowce papieży: Klemensa IV i Adrjana V.

Osservanti del Paradiso, wewnątrz fresk „N. M. Panna i Święci", przypisywany Leonardowi da Vinci i „Biczowanie", wielkie dzieło S. del Piombo.

Zwrócić uwagę należy na piękne fontanny, z których najwytworniejsza jest obok bramy florenckiej.

W pobliżu Viterbo zwiedzić resztki miast etruskich w Castel d'Asso, Toscanella i Norchia.

RIVIERA WŁOSKA.

Riviera włoska dzieli się na **Wschodnią** (Riviera di Levante) i — **Zachodnią** (Riviera di Ponente).

Całe to pobrzeże, stromo spadające w morze — góry wysokie osłaniają od północno-wschodnich wiatrów. Śliczne morze, bogata roślinność, łagodny klimat i świetnie urządzone hotele i wille — wszystko to wpływa na wielką frekwencję riviery: z całego świata chorzy i zdrowi zjeżdżają tu na sezon (od listopada do kwietnia).

I. RIVIERA WSCHODNIA.

GENUA, punkt środkowy pobrzeża: patrz na stronie 37 tej książki.

NERVI, miasteczko położone wśród gajów oliwkowych, pomarańczowych i cytrynowych. Od dworca prowadzi urocza **aleja Wiktora Emanuela** (wysadzona palmami). Dużo pięknych willi: między innemi **Villa Gropallo.** Promenada nad brzegiem morza.

Hotele (w większości nieczynne latem): Eden, Grand, Savoia, Nervi.

Poczta i Telegraf na via Corvetto.

SAN MARGHERITA — 9000 ludności. Stacja klimatyczna zimowa, a latem kąpiele morskie.

Hotele: Imperial, Palace, G. H. Continental, Eden, Miramare, Bellevue.

Kąpiele: w Kursaal Hotel, Iolanda, Flora i Bagni Popolare.

Poczta i Telegraf na via Sella.

RAPALLO — 14 tys. mieszkańców — miasteczko portowe, znane z wyrobu oliwy i fabrykacji koronek. Stacja klimatyczna zimowa. Najważniejszy punkt miasta to plac Cavoura.

Hotele: New-Kursaal Hotel, Imperial, Palace, Grand Hot. Verdi, Savoia, Splendide, Mignon, Rosa Bianca, Regina, Elisabetta, Suisse i Giardini.

Poczta i Telegraf na Corso Regina Elena.

CHIAVARI — 15 tys. mieszkańców — miasteczko znane z fabrykacji koronek. **Kościół S. Maria del Orto** (zwiedzić).

Hotele: Giardini, Negrino, Priario.

SESTRI LEVANTE — 15 tys. mieszkańców — miasteczko znane jako stacja klimatyczna zimowa i letnia. Miejscowość ta jest wskazana dla neurasteników; przebywają tu rzesze turystów.

Piękna promenada nad morzem. Obejrzeć: **Campo Santo, Villę Piuma i Zamek** na wzgórzu (z XII w.).

Hotele: Grand, Miramare, Roma.

LEVANTO — 5000 mieszkańców — nieduży port i kąpiele morskie z doskonałą plażą.

Hotele: Grand, National, Savoia, Stella d'Italia.

SPEZIA — 88 tysięcy mieszkańców — miasto położone nad zatoką i główny port wojenny (b. wygodny) Włoch. Na wzgórzach, otaczających miasto — forty. Stacja zimowa, a latem kąpiele morskie. Klimat łagodny. Najważniejszy punkt miasta to **piazza Vittorio Emanuele.** Piękny ogród. Na Corso Garibaldi **Muzeum miejskie. Katedra** z XVI w. (dzieła Andr. della Robbia).

Hotele: Royal Croce di Malta, d'Italia, Genova.

Restauracje: w hotelach i — Rebecchio, La Spezia.

Wycieczki:

a) do **PORTO VENERE**, zwiedzić: **Kościół S. Pietro** (świetny widok), **Grotę Byrona i Torre della Scuola** z 1606 r.

b) do **LERICI** (pojechać statkiem, lub tramwajem): miejscowość znana z kąpieli morskich. **Kościół S. Rocco** z dzwonnicą z XV w.

II. RIVIERA ZACHODNIA.

Z Genui jedziemy do **PEGLI:** miasteczko mile, stacja klimatyczna zimowa i kąpiele morskie. Piękna **promenada dei Villini;** godna uwagi **Villa Pallavicini:** wspaniałe ogrody z bogatą roślinnością i — atrakcjami (fontanny, groty, jeziora, labirynt i t. p.).

Hotele: Grand, Puppo a mare, Italia, Colombo.

SAVONA — 59 tys. mieszkańców — miasto uroczo położone: pełno gajów pomarańczowych i cytrynowych. W 1809 r. przebywał tu papież Pius VII więzień Napelona I. Zwiedzić: **Teatro Chiabrera, Kościół S. Jana** (obraz Dürera), **Muzeum i Katedrę (Duomo)** z XVII w.

Hotele: Svizzero, Moderno, Savona, Continental.

NOLI, malownicze miasteczko rybackie. Resztki świątyni romańskiej. Prześliczne widoki.

Hotele: Italia i Roma.

FINALE MARINA, miasteczko z 4000 mieszkańców, ślicznie położone wśród gajów pomarańczowych. Kąpiele morskie. Zwiedzić: **Kościół Św. Jana** w stylu barokowym (b. ładny), **Zamek** z 1365 r. Spacer przyjemny do Varigotti.

Hotele: de la Gare, Garibaldi, Italia.

ALBENGA — 8000 mieszk. — najstarsze miasteczko na Rivierze (rzymskie — A l b i u m). **Kościół S. Maria n Fontibus** z X wieku. Most starorzymski, długości 147 m.

H o t e l e: Albenga, Commercio, Umberto I.

PORTO MAURIZIO — 9000 mieszk., miasteczko b. spokojne, malowniczo położone. Dużo gajów oliwkowych, handel oliwą. Stacja klimatyczna zimowa, a latem kąpiele morskie. Ogród godny obejrzenia.

H o t e l e: de France, Commercio.

SAN REMO — 24 tys. mieszk. — miasto amfiteatralnie położone nad zatoką; port nieduży. Największa i najwięcej komfortowa stacja klimatyczna w Ligurji. Roślinność zwrotnikowa; wiele pięknych ogrodów i willi

Zwiedzić: **Corso dell Imperatrice** (położ. nad morzem) z pięknemi palmami; **pomnik Garibaldi'ego;** ogrody: Imperatrice i Maria Vittoria. Dzielnica stara w San Remo t. zw. **La Pigna,** posiada charakterystyczne ulice (wązkie).

H o t e l e: Royal, West-End, Imperial, Miramare, de Paris, Bellevue, Roma.

R e s t a u r a c j e-kawiarnie: Casino Municipale, Riviera Palace, Ronchi.

T e a t r y: Casino Municip., Prince Amédée.

P o c z t a i T e l e g r a f na via Roma.

OSPEDALETTI — stacja klimatyczna o bardzo łagodnym klimacie i miłem położeniu. Miejscowość pozatem znana z handlu kwiatami.

H o t e l e: Royal, Suisse, Riviera.

P o c z t a i T e l e g r a f na via Vittorio Emanuele.

T r a m w a j e l e k t r y c z n y do San Remo.

BORDIGHERA — 6000 mieszk. — miasteczko pięknie położone; stacja klimatyczna zimowa. Znane także z hodowli kwiatów (róże!) i — plantacyj palm (na

eksport). Zwiedzić: **via Vittorio Emanuele,** nad brzegiem morza; piękną **Strade Romana,** a także **dolinę Sasso.**

Hotele: Royal, Savoie, Bordighera, d'Angleterre, de la Reine i Cosmopolitain.

Teatry: Victoria Hall.

VENTIMIGLIA, — 14 tys. mieszk. — starożytne miasteczko (Albium Intemelium) rzymskie. Stacja graniczna z Francją. Główna ulica — Garibaldi.

Katedra romańska. Ciekawa brama, **Porta Canarda.**

Hotele: Terminus, Europe, Ternaghi.

JEZIORA WŁOSKIE.

Te piękne zbiorniki wody leżą w Północnych Włoszech: Como, Lugano, Maggiore i Garda. Jeziora wspomniane należą do najpiękniejszych w Europie; przyroda nie poskąpiła im krasy: barwna toń wody, malownicze góry, bogata roślinność brzegów. W okolicach jezior rozsiadły się miasteczka, wille i pałace. Wycieczki do jezior (Como, Lugano i — Maggiore) najpraktyczniej odbywać z Medjolanu (kupując bilet okrężny zniżkowy). Do jeziora Garda wygodniej jechać z Werony, lub z Trento (st. Riva): zależnie, z której strony przybywamy.

Z Medjolanu wyjeżdżamy koleją z dworca Północnego (Stazione Ferrovie Nord); w godzinę jesteśmy w **COMO,** mieście znanem z urodzenia dwóch Plinjuszy (pisarzy rzymskich) i — fizyka Wolty.

Hotele: Metropole, Volta, Stazione.

Restauracje: Barchetta, S. Gottardo.

Teatry: Sociale, Politeama.

Poczta i Telegraf na via Unione. Zwiedzić: **Katedrę** (Duomo), która uważaną jest za jedną z najpiękniejszych świątyń Włoch Północnych.

Wycieczka parostatkiem po jeziorze

LAGO DI COMO

(u rzymian — Larius Lacus): jeden z piękniejszych tworów przyrody Włoch. Jezioro Como (kształtu litery Y) zawsze o kolorycie niebieskim; położone wśród

gór, posiada urocze brzegi, pokryte winnicami i ogrodami. Góry panujące nad jeziorem uroczo zalesione. Liczne wille i pensjonaty znajdujące się tutaj, zamieszkałe są (latem) w większości przez arystokrację medjolańską i finansjerę.

Jadąc statkiem, mijamy piękne **CERNOBBIO, CADENABBIA** (obok willa Carlotta), **BELLAGIO** (najpiękniejszy punkt na jeziorze), **MENAGGIO,** skąd koleją żelazną jedziemy do **PORLEZZA** (50 minut drogi), by zwiedzić:

LAGO LUGANO.

Jezioro to, choć nie wytrzymuje porównania z Lago di Como (krajobraz stosunkowo monotonny), jednakże jest warte obejrzenia; bliżej miasta Lugano (Szwajcarja) jest ono nawet dosyć malownicze.

Statkiem z Porlezza, koło Lugano, przez **MELIDĘ,** płyniemy do **PONTE-TRESA,** skąd znów koleją żelazną podążamy do **LUINO,** miejscsowości położonej nad brzegiem Lago di Maggiore. Z Luino statkiem odbyć wycieczkę po

LAGO DI MAGGIORE.

Jezioro to w północnej swej części należy do Szwajcarji, jednakże najpiękniejsze jest w okolicach wysepek Borromee (po stronie włoskiej). Tutaj Lago di Maggiore przedstawia się iście czarodziejsko: oprawa jeziora (brzegi) wyśmienita; od północy wody wydają się zielonemi, — od strony południowej — ciemno-niebieskiemi. Z Luino płyniemy do **LAVENO** i **INTRA** (miasteczko handlowe), skąd — okrążając przylądek, — dojeżdżamy do **PALLANZA** (stacja klimatyczna zimowa). Z Pallanza łodzią można się dostać na wysepki **BOROMEE,** które zdają się być wyczarowanemi z bajki **(Isola Madre, Isola Bella):** ogrody tam wzniesione wysoko ponad poziom jeziora, — robią wrażenie bukietów ślicznego kwiecia.

Z wysepek jedziemy do **BAVENO**, skąd, przez **Stresa** — do **ARONY**. W Arona siadamy do pociągu i wracamy do Medjolanu.

Chcąc dostać się do Jeziora Garda z Werony — dojeżdżamy do **Peschiera**; jadąc od Medjolanu — zatrzymujemy się na **St. Desenzano**; — przybywając od północy — wysiąść na stacji **Riva**.

LAGO DI GARDA,

u rzymian Benacus, jezioro największe we Włoszech, opiewane od wieków przez poetów i otoczone tajemniczemi legendami; — wody jego są przezroczyste o kolorycie niebieskim, a brzegi toną w tarasowatych gajach cytrynowych, pomarańczowych, — wawrzynów, cyprysów i pinji. Na początku lata poziom jeziora, wskutek roztopów, — podnosi się o półtora metra.

Północna część jeziora (m. Riva) przed wielką wojną należała do Austrji: od 1918 r. całe jezioro z okolicami wchodzi w skład Królestwa Włoskiego.

Jadąc statkiem — zwiedzić: **Salo** i **Toscolano** (Riwierę), **Gargnano, Tremosine, Limore, Riva, Malcesine, m. Garda, Lazise** i **Peschiera.**

SYCYLJA.

Wyspa na morzu Śródziemnem, — zajmuje 25738 km. kwadr. — ludności z górą 4.200.000.

Ta „perła wysp“ jest tak piękną i oryginalną, że słusznie zalicza się do najwspanialszych punktów świata. Głównem miastem — **Palermo.** Najlepsza pora dla pobytu na Sycylji to: kwiecień, maj, październik i listopad; bywa nieraz i styczeń pomyślny. Wyjazd na Sycylję — z Neapolu (najlepiej). Silne wrażenie ogarnia turystów w czasie zbliżania się do wyspy, szczególnie do zatoki Palermskiej.

Wycieczki po Sycylji:

1. Z Palermo do Monreale, Solunte, Segesta, Selinunte, Trapani i z powrotem do Palermo.

2. Z Palermo do Termini, Cefalu i z powrotem.

3. Z Palermo do Girgenti, Caltanissetta, Castrogiovanni, Catania, Etna (wulkan), Siracusa, Taormina i Messina.

PALERMO, zwane „La Felice“ (szczęśliwe) — 318 tys. mieszkańców — główne miasto Sycylji; malowniczo położone nad zatoką, w sławnej dolinie **Conca d'Oro.** Ważny port włoski. W okolicach — liczne gaje pomarańczowe i cytrynowe.

Konsulat polski na Piazza Marina 18.

Hotele: Grand H. Villa Igea, de Palmes, de France, Centrale, Vittoria, Patria, Cavour.

Pensjonaty: Tersenghi, Lombarda.

Restauracje: Gran Caffé Nuovo, Cavour, Oreto.

Kawiarnie: Italia, Trinacria, Saladino.

Teatry: Vittorio Emanuele, Biondo, Politeama Garibaldi, Bellini.

Poczta i Telegraf na via Maqueda 222.

Najważniejsze arterje miasta to: Corso Emanuele, via Maqueda (przecinające się na piazza Pretoria), via Roma, via Cavour i Foro Umberto (wybrzeże morskie, ulubione miejsce spacerów eleganckiej publiczności). Miasto posiada 15 bram.

Palazzo Reale, zlepek kilku budynków o różnych stylach; tamże **kaplica Palatina** z XII w. w stylu arabsko-normandzkim (wewnątrz świetne mozaiki). Z licznych kościołów zwiedzimy kilka najważniejszych, choć w Palermo wszystkie świątynie mają dużą wartość.

Kościół S. Giovanni degli Eremiti, wzniesiony w r. 1132 przez Rogera II, bardzo ładna i oryginalna świątynia: wewnątrz resztki fresków z XII w.

Katedra (na piazza della Cattedrale) pod wezwaniem Św. Rozalji. Olbrzymi ten kościół jest mieszaniną różnorakich stylów (nazewnątrz motywy normandzkie i — maurytańskie); wewnątrz grobowce monarchów: Rogera II, Fryderyka II i innych; malowidła Pietro Novelli, wybitnego artysty szkoły sycylijskiej. W kaplicy Św. Rozalji przechowują się relikwje tej świętej.

Muzeum Narodowe (Museo Nazionale) — otw. od 10 do 15 g. — jedno z najbardziej interesujących we Włoszech. Zebrane są w niem cenne rzeźby, mozaiki, bronzy i monety z czasów starożytnych i — średniowiecznych. W **Pinakotece** dzieła Andrea del Sarto, Lorenza di Credi, Corregio, Salvat. Rosa — H. Holbeina, Van Dyck'a i in.

Kościół S. Domenico, przebud. przez A. Cirincione w r. 1640, wart obejrzenia (w r. 1848 w tej świątyni obradował parlament sycylijski). Obok w kaplicy, przy via Bambinai, obraz Van Dyck'a „Matka Boska Różańcowa".

Kościół S. Francesco d'Assisi z XIII w., z charakterystyczną fasadą i pięknym portalem z 1302 r., wewnątrz interesująca arkada marmurowa z XV w.

Obok piazza Marina—**Ogród Garibaldi'ego** z pięknemi okazami drzew i kwiatów. Przy Foro Umberto znajduje się **Villa Giulia** (Flora), jeden z najpiękniejszych publicznych ogrodów we Włoszech. Obok **Ogród botaniczny.**

Pomniki: Wiktora Emanuela (na placu, przed Dworcem Kol. Żel.) przez Civiletti; — „Wolności" i — Franc. Crispi (viale della Liberta) przez Rutelli.

Wycieczki z Palermo.

Zisa, piękny zamek królów normandzkich. **Klasztor kapucynów** z katakumbami (w podziemnych korytarzach pochowano 8000 ludzi; dziwne pozycje wysuszonych zwłok w ubraniu). Pałac **Mimnermo. Cuba,** budowla z XII w., podobna do Zisa. **Cubula. Villa Tasca** (ogród z potężnemi palmami i małą, ale śliczną świątynią). **Santa Maria di Gesu,** dawny klasztor Franciszkanów. **Ogród angielski** z pomnikiem braci Canari. **Park Favorita** z XVIII w. Acquasanta (tutejsze kąpiele morskie cieszą się powodzeniem).

MONREALE — 17 tys. mieszkańców — miasteczko posiada słynną **Katedrę** z XII w.; najpiękniejszy kościół normandzki na Sycylji (uchodzi za ładniejszy od Świętego Marka w Wenecji); drzwi z bronzu przez Bonanno da Pisa; wewnątrz piękne maurytańskie arkady, mozaiki z XII w., sarkofagi. Z terasy wspaniały widok na Conca d'Oro. Obok katedry znajduje się **Klasztor benedyktyński,** jedna z najpiękniejszych budowli

XII w. Arki podtrzymuje 216 kolumn z urozmaiconemi głowicami; wewnątrz duży fresk Morrealesa (Novelli).

Niedaleko od Monreale—b. benedyktyński **Klasztor Św. Marcina** (San Martino delle Scale) z freskiem Novelli („Daniel").

MONTE PELLEGRINO (z grotą Św. Rozalji, patronki Palermo).

BAGHERIA — 20 tys. mieszk., miasteczko położone wśród gajów pomarańczowych i cytrynowych. Znane ze swych willi z XVIII wieku. Prześliczne panoramy.

SOLUNTO (resztki budowli rzymskich): bajeczna panorama na Palermo i Conca d'Oro.

SEGESTA, z miasta starożytnego pozostały tylko ruiny. Stosunkowo dobrze się przechowała **Świątynia dorycka i Teatr.**

SELINUNTE, ruiny starożytnego miasta, zburzonego przez Kartaginczyków. Ocalały resztki wspaniałych świątyń. **Akropol.**

TRAPANI — 56 tys. mieszkańców, miasto w Sycylji. Hotele: Grand, Centrale, Moderno.

Poczta i Telegraf na via S. Rocco.

Pomnik Wiktora Emanuela, na placu tej nazwy. Naprzeciw Corso Vittorio Emanuele (główna ulica miasta) — **Kościół Narodowy** z XVII w.: wnętrze b. bogate.

Katedra (Duomo) z XVII w. z pięknym portykiem barokowym.

W okolicy **wzgórze San Giuliano,** na którem stała świątynia Wenery, obsługiwana przez 1000 kapłanek. Kobiety z San Giuliano uważane są za najprzystojniejsze na wyspie.

TERMINI — 22 tys. mieszk., miasto w Sycylji i stacja hydroterapiczna (wody chlor.-sod.).

Hotele: Grand H. delle Termini, Sole.

Utrzymały się mury starożytne; kościoły posiadają cenne mozaiki.

CEFALU — 15 tys. mieszkańców — miasteczko rybackie; posiada piękne kościoły normandzkie.

Hotel: Centrale.

Zwiedzić **Katedrę** (Duomo) z XII w.: wewnątrz mozaiki z XII stulecia.

GIRGENTI — 24 tys. mieszk. (rzymskie — Agrigentum), miasto zbudowane na prześlicznem wzgórzu, posiada w murach dużo wspomnień ze swej dawnej świetności.

Hotele: Grand Hotel des Temples, Bella Napoli, Belvedere, Centrale.

Restauracja „Palermo".

Poczta i Telegraf na via Atenea.

Katedra (Duomo) z XIV w., wewnątrz bardzo interesujący sarkofag grecki. Mała **Bazylika S. Maria dei Greci,** zbudowana na ruinach świątyni **Minerwy.** Świątynie: **Zgody, Junony, Herkulesa, Kastora i Polluksa, Jowisza:** ta ostatnia zwała się **Pałacem Olbrzymów** z racji swych olbrzymich karjatyd i potężnej kolumnady. Wedle Diodora sycylijskiego była to największa świątynia w Sycylji. W dzielnicy nowej miasta — godny uwagi ogród publiczny t. zw. **Villa Garibaldi.**

CALTANISSETTA — 46 tys. mieszk., miasto położone na wzgórzu, znane z handlu siarką. Utrzymały się mury saraceńskie.

Hotele: Concordia, Centrale.

Restauracje: Roma, Elena.

Przez viale Cavour i Corso Vittorio Emanuele przybywamy na plac Garibaldiego, gdzie **Katedra** (Duomo) z XVI w.: posiada freski Borremansa.

Municipio, budynek barokowy. Zwiedzić i **Kościołek S. Maria degli Angeli** z XIV wieku.

CASTROGIOVANNI — 26 tys. mieszkańców — miasteczko znane z pięknych widoków („Belweder Sycylji"). Nazwę swoją (Casr—Janna) zawdzięcza Saracenom.

Hotele: Belvedere i Trieste.

Kościół Św. Franciszka z piękną wieżą. **Dzwonnica S. Giovanni,** gotycka. **Katedra** (Duomo) z XIV w.: fasada późniejsza (barokowa); stalle rzeźbione przez Paladino.

Torre Pisana, z niej ów przepyszny (sławny) widok na Sycylję, szczególnie o zachodzie słońca.

KATANJA (Catania) — 235 tys. mieszk. — leży nad zatoką, u podnóża Etny. Po Palermo najważniejsze miasto na Sycylji. Wielokrotnie było niszczone przez lawę i trzęsienie ziemi. Ostatnie trzęsienie ziemi w 1908 r. wyrządziło miastu wielkie szkody. Catania jest jedną z najlepszych stacyj klimatycznych zimowych. Stąd wyruszają liczne wycieczki na Etnę.

Hotele: Grande Bretagne, G. H. Bristol, Centrale, Roma, Corona, Oriental.

Restauracje: Gennarino, Verona, Palestro.

Teatry: T. Massimo Bellini, Pacini, Principe Umberto, Sangiorgi, Arena d'Italia, Eden Bellini i Arena Verdi.

Poczta i Telegraf na piazza di Posta.

Kąpiele morskie: Castorina, Longobardo, Lido di Plaia.

Tramwaje elektryczne, auta z taksą i autobusy. Kolejka „Circumetnea" (dokoła Etny).

Teatro Bellini, piękny gmach z XIX w. przez Scala i Sada. Na piazza del Duomo: **fontanna ze słoniem** (z lawy), dźwigającym obelisk egipski. **Katedra (Duomo)** z XI w., odbud. w — XVII, poświęcona S. Agacie; wewnątrz grobowce: Fryderyka II i Fryd. III. **Teatro Greco,** przy ulicy tejże nazwy: pozostały ślady sceny i arkad zewnętrznych. Na piazza Dante — **Kościół S. Nicolo,** największy z sycylijskich: obejrzeć Stalle i organy z 2916 piszczałkami. W pobliżu **Muzeum miejskie** (obrazy, mozaiki, wazy, bronzy, marmury i t. d.); przy muzeum **Biblioteka Rapisardi.**

Na piazza Stesicoro **pomnik Bellini'ego** przez Monteverde. Tamże ruiny **Amfiteatru:** zbudowała go kolonja, przysłana do Catanji przez Augusta. Na piazza Roma **pomnik Umberta** przez Rutelli. Obok **Villa Bellini:** prześliczny, elegancki ogród miejski (z ogrodu wspaniały widok na Etnę).

ETNA — to najwyższy wulkan w Europie: wysokość wierzchołka zmienia się po każdym wybuchu; krater miewa też różne formy: jeden, lub dwa otwory. Silniejsze wybuchy lawy miały miejsce w 475 i 396 r. przed Nar. Chryst. i w średnich wiekach (1169, 1329, 1381); później, od 1669 r., aż do naszych czasów wulkan wybucha co kilka, kilkanaście lat. Ostatnie wybuchy wypadły w 1918 r. i — 1923. Gdy słowa te piszemy (luty 1925 r.) — sygnalizują z Catanji o wzmożonej działalności krateru, który powstał w maju 1923 r. (otworzył się ponownie): działalność krateru obserwują lotnicy.

W sprawie wycieczki na Etnę zasięgnąć informacji i rady w klubie alpinistów — C. A. S. — (Catania, via Stesicoro Etnea Nr. 268). Najlepszą porą dla wycieczek jest lato i jesień. Wziąć z sobą przewodnika i zaopatrzyć się w mocne obuwie, cieplejszą odzież, pled i szkła na oczy, jak do jazdy samochodem. Z Catanji wyjechać rankiem, autobusem do **Nicolosi** i tam zjeść śniadanie; po południu wybrać się w dalszą drogę na mule, do **Casa del Bosco** i obserwatorjum, gdzie zatrzymać się na noc (jest tam wygodne schronisko). Koło 3 rano przebyć ostatni kawałek drogi (już tylko pieszo) i oczekiwać przy kraterze wschodu słońca: potężny widok przed nami się roztacza (szybka zmiana cienia rzucanego przez Etnę). Ze szczytu widać brytyjską wyspę Maltę (na południe od Sycylji).

ACIREALE — 23 tys. mieszkańców — miasteczko u stóp Etny, w pobliżu Katanji. Brzeg morski

tutaj jest stromy i b. wysoki (100 metrów): uformował się z kilku warstw lawy. Świetny klimat; źródła siarkowe (na reumatyzm).

Zwiedzić: **Katedrę** (z ładną fasadą), **Zamek, Belweder i pałac Pennisi;** w tym ostat. kolekcje starożytnych monet.

Wycieczki: na Etnę, do Scogli d'Ciclopi i — Groty Galatei.

SYRAKUZY (Siracusa) — 40 tys. mieszkańców — miasto starożytne, niegdyś potężne, współzawodniczące z Atenami, Kartaginą i Rzymem. Pozostały resztki starych murów. W Syrakuzach zmarł Archimedes. Miasto nowoczesne od — starożytnego oddzielone kanałem. Komunikacja okrętowa z Maltą.

Hotele: Grand H. Villa Politi, Gr. H. Villa Maria, Roma, Bristol, Orientale.

Poczta i Telegraf na via Roma.

Katedra (Duomo), dawna świątynia Minerwy, której przepych opisywał Cycero; wewnątrz katedry — dzieła Ant. da Messina. **Muzeum Narodowe,** bogate zbiory prehellenistyczne i — greckie.

Fontanna Aretusa, znajd. się w zach. części wyspy Ortygji: bierze nazwę od nimfy, którą Djana — w celu ocalenia od miłości Alfa (rzeki w Pelopenezie) — zamieniła w źródło.

Latomia dei Cappuccini (latomje, to zagłębienia terenowe na Sycylji, powstałe z dawnych kamieniołomów): w nich, po klęsce Niciasza, Ateńczycy w liczbie 7000 — zostali uwięzieni i — męczeni głodem i pragnieniem.

Koło Kościoła S. Giovanni — **katakumby** (wewnątrz „rotonda Antiocha"). **Amfiteatr,** częściowo w skale wykuty: z czasów Augusta. **Latomia Paradiso;** w jednym z rogów znajduje się wejście do jaskini zw. **Uchem Djonizjusza:** b. akustyczna. Teatr grecki z 478 — 467 r. przed N. Chr.: częściowo wykuty w skale; wedle

Djodora był to najpiękniejszy teatr Sycylji (wspomina o nim Cycero). **Castello Eurialo**, potężna twierdza grecka, wzniesiona przez Djonizjusza (koniecznie zwiedzić). **Strumień Ciane** (obecnie zwie się „Pisma") z brzegami porośniętemi papirusami: pod tym względem jedyny w Europie.

W pobliżu — ruiny wspaniałej **Świątyni Jowisza Olimpijskiego.**

TAORMINA — 4000 mieszk. — śliczne miasteczko o charakterze maurytańskim. Klimat łagodny ściąga tu rzesze turystów. Nad miastem, od północy, panuje starożytna forteca saraceńska. Dwie najważniejsze ulice — Corso Umberto i Via Teatro Greco.

Hotele: Timeo, S. Domenico, Excelsior, Bristol, Vittoria.

Pensjonaty: Villa S. Pietro, Fichera, Castello Taormina.

Restauracje: Galeano, Savoia.

Kawiarnie: Nuovo, Gatto Nero, La Torre.

Poczta i Telegraf na piazza del Duomo.

Teatro Greco, w części wykuty w skale, mieścił w sobie 30000 widzów. Scena dobrze się zachowała. Prześliczny widok. **Pałac Corvaia** z XIV w., na placu Wiktora Emanuela (piękne okna). Z Viale Toselli interesujący widok na mury średniowieczne.

Wycieczki blizkie na wzgórze **Mola i Veneretta.**

MESSINA — 115 tys. mieszkańców — (przed katastrofą, w 1908 r. — 175 tysięcy), miasto (i port) w Sycylji, położone przy cieśninie Messyńskiej, rozdzielającej wyspę z półwyspem Apenińskim (do Reggio — 1 godzina jazdy). Messyna w 1908 r.*) w czasie trzęsienia ziemi (trwało — 32 sekundy) została zupełnie zburzona: zginęło 80.000 osób. Nawet słynne skały **Scylla i Charybda** znajd. się w cieśnienie Messyńskiej, uległy znisz-

---

*) W r. 1783, od trzęsienia ziemi w Messynie i bliższej okolicy zginęło z górą 40.000 osób.

czeniu. Znaczna część mieszkańców do dziś mieszka w prowizorycznych barakach drewnianych.

Hotele: Grand (dawniej — Pagliari), Select, Venezia, Belvedere.

Restauracje: Riccardi, Gambrinus.

Kawiarnie: Italia, Irrera, Archimede.

Poczta i Telegraf na piazza Cavour.

W obecnie istniejącej Messynie zwiedzić: Viale S. Martino (główną ulicę), ruiny **Katedry** (Duomo) z mozaikami z XIII — XIV w., **Kościół Annunziata dei Cataloni,** w stylu normandzkim z XII w. i **Muzeum Narodowe. Cmentarz** (Campo Santo), uchodzi za — jeden z najwięcej malowniczych we Włoszech (pochowane są tam ofiary trzęsienia ziemi z r. 1908 80.000 zwłok).

Udać się spacerem na **Castellaccio** i fort Gonzaga.

Wycieczki do **Punta del Faro** (tramwajem elektr.) i na **wyspy Liparyjskie** (pochodzenia wulkanicznego); ważniejsze z nich: **Lipari, Vulcano i Stromboli.**

SARDYNJA.

SARDYNJA (Sardegna) pod względem wielkości druga wyspa po Sycylji. Wysokie góry, bogate skarby mineralne; na równinach panuje malarja, dlatego też turyści nie powinni zatrzymywać się dłużej na tej wyspie. Najlepszą porą dla wycieczki na Sardynję, to kwiecień, maj, czerwiec.

Przyjazd na wyspę z Neapolu, Livorno, Genui, Palermo i Civitavecchia; z tego ostatniego portu komunikacja najzręczniejsza.

Główne miasta Sardynji, to: Cagliari i Sassari.

CAGLIARI — 57 tys. mieszkańców — główne miasto Sardynji.

Hotele: Scala di Ferro, Quattro Mori, Il Popolo.

Restauracje: przy hotelach i — „Moderno", „Firenze".

Kawiarnie: Torino, Genovese.

Kąpiele morskie na Scaffa.

Poczta i Telegraf na via Baylle.

Teatry: Civico, Cerruti.

Najważniejsze ulice: via Roma (spacery), Corso Vittorio Emanuele (z resztkami budowli rzymskich) i Largo Carlo Felice (z pomnikiem Carlo Felice). Piazza Yenne leży w nowszej dzielnicy.

Zwiedzić: przy via Manno **taras Umberto I**, skąd widok wspaniały. **Uniwersytet** (na ulicy tej nazwy) z XVII w.; jest tam muzeum mineralogiczne i cenna biblioteka.

Mijamy **Torre dell'Elefante** i kierujemy się do **Katedry** (XIV — XVII): ciekawe ambony; grobowiec Kr. Marcina d'Aragon. Na piazza Indipendenza Wieża S. Pankracego i **Muzeum archeologiczne.** Koło Viale Buon Cammino, **Amfiteatr,** budowla starorzymska; najciekawsza na wyspie.

SASSARI — 36 tys. mieszk., drugie miasto Sardynji; leży w pobliżu zatoki Asinara.

Hotele: d'Italia, Europe.

Restauracja „Castello".

Poczta na via G. Spano; Telegraf na via Cavour.

Zwiedzić: **Pinakotekę:** obraz Vivarini'ego; dwa obrazy, przypuszczalnie, Van Dyck'a; obraz rzekomo malowany przez Veronesa i wiele in. **Uniwersytet** z 1617 r. — posiada dużą bibliotekę. Na piazza d'Italia pomnik Wiktora Emanuela przez Sartorio.

PORTO TORRES — 5000 mieszk. — miasteczko w Sardynji, nad zatoką Asinara; starożytny port punicki: obecnie korzysta zeń miasto Sassari.

Zwiedzić: Starożytną **Katedrę S. Gavino** (bez fasady), największą z kościołów średniowiecznych w Sardynji. **Pałac Barbaro,** na ruinach świątyni Fortuny. **Akwadukty i most rzymski** z pięknemi arkadami.

KAPRI (CAPRI).

KAPRI (CAPRI) starożytna Caprea, słynna z przebywania Augusta, a głównie — Tyberjusza (ten ostatni uprawiał tam rozpustę i okrucieństwa). Kapri jest wyspą podłużną, górzystą; najwyższy szczyt na niej to **Monte Solaro.** Klimat wyśmienity (najprzyjemniej tu wiosną i zimą); woda do picia zła. Na wyspie dwa miasteczka: Capri i Anacapri. Objechanie wyspy wymaga 3 — 4-ch godzin. Na Capri stale mieszka i posiada tam pracownię wybitny polski artysta-malarz Styka. Można zwiedzić panoramę „Quo vadis".

CAPRI, miasteczko z 4000 ludności.

Hotele: Vesuvio, Bellevue, Bristol, Quisisana, International i wiele in.

Kawiarnia — Morgano.

Restauracje: Gaudeamus, Constantina, Busetti.

Capri położone jest między dwoma wzgórzami; ruiny starożytnych budowli (i zamku); **kościół S. Stefano** z XVII w.

Wycieczki do **Punta Tragara** (śliczny widok na wyspę), do **Willi Tyberjusza** (Timberio), która dziś przedstawia tylko ruiny. Na wzgórzu kaplica **S. Maria del Soccorso,**

ANACAPRI miasteczko z 3000 mieszkańców na wyspie Capri (z miasteczka Capri idzie piękna droga; po drodze — Zamek Barbarossy).

Hotele: Eden Paradiso.

Pensjonat Bellavista.

Anacapri zajmuje stosunkowo dużą przestrzeń. Kościół Św. Michała (posadzka z mozaiki — z XVII w.).

Wycieczki: na górę **Monte Solaro,** do **groty błękitnej** (Grotta Azzurra); zwiedzenie tej groty daje dużo silnych wrażeń (wjeżdża się na łódce leżąc: wszystko wewnątrz wydaje się błękitnem; najlepiej grotę zwiedzać między godz. 11 a 13). Prócz gr. błękitnej są tutaj jeszcze: Gr. Zielona (Gr. Verde), Gr. Stalaktytowa (Gr. Bianca) i Gr. del Bove Marino.

ISKJA (ISCHIA) wyspa największa w okolicach Neapolu. Źródła gorące chlorowe, sodowe, jodobromowe i żelaziste. Klimat łagodny. Z Neapolu statkiem 3 godziny.

ISCHIA miasto — 3000 ludności.

Zamek z XV w.; w pół godziny drogi — **Port Ischia** z źródłami mineralnemi.

Hotele: Quisisana, Baldini.

Drugie miasteczko na wyspie Ischia to

CASAMICCIOLA z 4000 ludności.

Hotele: Royal, Pithaecusa, Eden.

W sezonie kąpielowym (maj — sierpień) cieszy się Casamicciola wielką frekwencją, chociaż i wiosną, a nawet w jesieni, dużo tu osób przyjeżdża.

Spacer ładny na **Campo Santo** u stóp góry Rotaro. Wejście na górę **Epomeo** jest b. trudne.

TREŚĆ KSIĄŻKI.

	strona
Przedmowa	III.
Adresy	IV.
Najpotrzebniejsze wiadomości językowe	V — XI.
Skorowidz	XII — XVI.
Praktyczne wskazówki	1 — 7.
Ogólne wiadomości o Król. Włoskiem	8 — 9.
Sztuki piękne	10 — 13.
Opis Włoch (prócz Riviery, jezior, wysp)	14 — 120.
Riviera włoska	121 — 125.
Jeziora włoskie	126 — 128.
Sycylja	129 — 138.
Sardynja	139 — 140.
Kapri (Capri)	141 — 142.

605

Omyłki dostrzeżone w druku.

str.		jest	powinno być
3,	wiersz 7 od dołu	nadawć	nadawać
4,	„ 4 „	bółka	bułka
26,	„ 11 „	po „Wewnątrz" opuszczono „pałacu Uffizi"	
35,	„ 19 „	grobem	ogrodem
67,	„ 6 i 7 „	Arco Roveretto	Arco-Rovereto
94,	„ 13 „	Selimonte	Selinunte
96,	„ 13 „	Trente	Trento
112,	„ 2 „	Fandaco	Fondaco
114,	„ 9 od góry	grobowce	grobowiec
118,	„ 7 od dołu	caprysy	cyprysy

POLSKIE BIURO PODRÓŻY

Spółka z ogr. odp. **„O R B I S"** we Lwowie

Centrala: LWÓW, Jagiellońska Nr. 20 22. Tel. 936 i 812.

Adres telegraficzny: ORBIS — LWÓW.

Rach. bież. Ziemski Bank Kred. Lwów. — Konto P. K. O. Nr. 151,829.

ODDZIAŁY: Lwów, pl. Marjacki, telef. 1146, Jagiellońska 20, pl. Bernardyński (Hotel Krakowski), ul. Szpitalna, ul. Gródecka 96; **Warszawa,** ul. Widok 8, tel. 199-49 i 159-30, adres telegr. Orpol — Warszawa, Nowy Świat 23 — 25, Oddz. Ziemskiego Banku Kredytowego (telef. 19-945, Wierzbowa 11), Izba Polsko-Włoska, tel. 199-64, Nalewki 8, telef. 264-50; **Kraków,** Gł. Rynek 33; **Poznań,** pl. Wolności 9, telef. 52-18; **Gdańsk,** Stadtgraben (Hotel Continental); **Łódź,** Piotrkowska 11, telef. 101, ul. Św. Andrzeja; **Wilno,** Al. Mickiewicza 11; **Lublin,** Hotel Europejski; **Zakopane,** Krupówki2; **Bielsko,** ul. 3-go Maja 13; **Bydgoszcz, Brody, Kalisz, Katowice, Bielsko, Cieszyn, Nowy Sącz, Tarnów, Rzeszów, Przemyśl, Jarosław, Drohobycz, Borysław, Stryj, Stanisławów, Równe, Białystok, Sokal, Częstochowa, Sopoty, Kołomyja, Tarnopol, Złoczów.**

——oOo——

SPRZEDAŻ BILETÓW kolejowych na **7 dni naprzód.**

Bilety krajowe powrotne i okrężne oraz zagraniczne z ważnością **90 dni.**

Wagony sypialne. **Wszelkiego rodzaju informacje** w sprawie podróży, zdrojowisk, uzdrowisk, organizowanie wycieczek krajoznawczych, turystycznych i zagranicznych, a **w szczególności wycieczek do Włoch.** Wszelkiego rodzaju reklamy. Wyłączność reklamy na objektach pocztowych. Ubezpieczenia bagażu w kraju i zagranicą (z ważnością 60-cio dniową). Komunikacja Lotnicza (Aerolloyd) Lwów — Kraków — Gdańsk. **Przedstawicielstwa** zagranicznych biur podróży wszystkich krajów. **Załatwianie wiz paszportowych.** Wydawnictwo księgi informacyjnej i informatora taryfowego.

Biuro otwarte codziennie od 9 do 19, w niedziele i święta od 10 do 12.

NIEZBĘDNE W PODRÓŻY

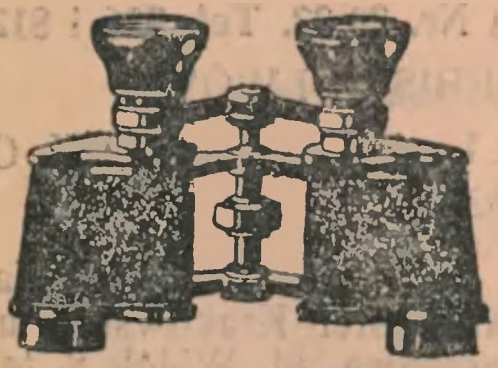

APARAT FOTOGRAFICZNY,
Pióro wieczne
WATERMAN'A
Dobra lornetka,
Mała maszyna do Pisania
„UNDERWOOD PORTABLE"

Warszawa, **Cz. GERLACH** Ossolińskich 4.

Egzystujące od 1860 roku.

Fabryka i Magazyn
Wyrobów Skórzanych

JÓZEF KUCZMIEROWSKI

Warszawa, Marszałkowska № 108. (róg Chmielnej)
UWAGA! Filji nie posiadam

Telefon magazynu № 130-11
„ fabryki „ „ dodat.

POLECA:

Kufry, Nesesery, Manicury, Walizy, Torby, Portmony, Przybory, podróżne i sportowe, Torebki damskie, Portfele, Albumy, Paski.

WYROBY TYLKO SOLIDNE CENY — NIZKIE.

Przedsiębiorstwo Przemysłowo Budowlane

Feliks Skrzędziewski

w WARSZAWIE

ZARZĄD ul. Flory Nr. 5, tel. 55-97.

Biuro i Zakłady Mechaniczne ciesielsko-stolarskie

Belweder, Tatrzańska 5 (dom własny)

Telefon 155-96.

ERNEST NEUMANN

Sp. z o. o. Warszawa,

MAZOWIECKA 6. Telef. 54-96.

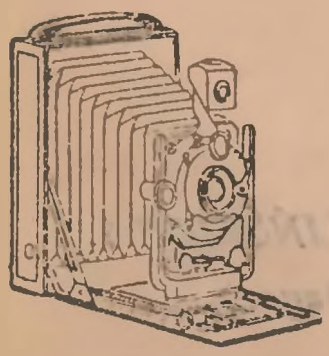

Aparaty Fotograficzne

proste i niedrogie dla początkujących i precyzyjne, cenniejsze dla doświadczonych amatorów fotografji.

LORNETKI teatralne i pryzmatyczne. Wywoływanie i kopjowanie negatywów szybko i tanio.

Przy powołaniu się na niniejsze ogłoszenie wysyłamy **własne cenniki z objaśnieniami bezpłatnie.**

Solidność i fachowość, które stworzyły dobre imię naszej firmy, egzystującej już od ćwierć wieku, dają rękojmię **dobrego kupna.**

300-
2914/71083

Fabryka Cukrów i Czekolady

„FRANBOLT"

Sp. z o. o.

Warszawa - Praga, ul. Śnieżna 3.

Telefon fabryki 402-52

Tel. sklepu fabr. 402-50.

SKLEP FABRYCZNY ul. OSSOLIŃSKICH 1.
gmach Hotelu Europejskiego.

MARSZAŁKOWSKA Nr. 113 (RÓG ZŁOTEJ).

KJOSK W WESTIBULU HOTELU „BRISTOL".

MAPA
KOLEJOWA WŁOCH
OBJAŚNIENIA:
kolej dwutorowa
" " jednotorowa
komunik. okrętowa
1925 r.
SZWAJCARJA
AUSTRJA
JUGOSŁAWJA
MORZE ADRYATYCKIE
MORZE TYRRENSKIE
MORZE JONSKIE
KORSYKA
SARDYNJA
W. ELBA
W. ISCHIA
W. CAPRI
W. ECADI
W. LIPARYJSKIE
W. CHERSO
TORINO
MILANO
GENOVA
VENEZIA
TRIESTE
FIUME
BOLOGNA
FIRENZE
ANCONA
ROMA
NAPOLI
BARI
PALERMO
CAGLIARI
REGGIO C.C.
ZARA
TRENTO
Brennero
Sand
Brunico
Fortezza
Chiusa
Bolzano
Ora
Predazzo
Mezzolombardo
Merano
Malo
Dermulo
Mals
Lana Burg
Oberlana
Mendola
Plan
Dobbiaco
Cortina d'Ampezzo
Calalzo-Pieve di Cadore
Belluno
Feltro
Casarsa
Gemona
Udine
Tarvisio
Pontebba
Piedicolle
Cormons
Gorizia
Prevacina
Aidussina
Longatico
Postumia
S.Pietro del Carso
Erpelle Cosina
Abazzia
Cantanero
Rovigno
Pola
Parenzo
Chioggia
Monselice
Mestre
Padova
Treviso
S.Vito
Castelfr.-di L.
Motta
Susegana
Montebelluna
Bassano
Schio
Vicenza
Cittadella
Verona
Peri
Ala
Mori
Riva
Rovereto
Paratico
Brescia
Dezenzano
Desenzano
Bergamo
Monza
Treviglio
Lecco
Calolzio
Como
Ob.Cam
Chiavenna
Colico
Sondrio
Chiasso
Luino
Cerro
Gallarate
Varese
Arona
Borgoman.
Aosta
Varallo
Romagnano
Ivrea
Santhia
Vercelli
Novara
Vignale
Oleggio
Seregno
Usmate
Rho
Rogoredo
S.Zano
Olmenetta
Dossobuono
Mortara
Pavia
Casalpust.
Piadena
Nogara
Cerea
Legnano
Rovigo
Mantova
Ostiglia
Cremona
Bresseno
Broni
Piazenza
Borgo-S.Donnino
Torreberet
Cava
Chieri
Asti
Alessandria
Tortona
Novi
Arquata-Scrivia
Ronco
Bussalla
Genova Brigh
Sampierd.
Porto
Savona
S.Gius.
Ceva
Bastia
Cuneo
Mondovi
Ormea
Airasca
Piberolo
Torre-Pellice
Saluzzo
Savigliano
Dronero
Carmagnola
Bra
Nizza
Castagnola
Acqui
Ovada
Voghera
Fornovo
Regio Em.
Modena
Ferrara
Lavezzola
Lugo
Ravenna
Granarolo
Faenza
Forlì
Rimini
Pesaro
Urbino
Falconara
Borgotaro
Aulla
Monzone
S.Stefano
Sarzana
Carrara
Massa
Lucca
Viareggio
Pisa
Empoli
Pontassieva
Bagni d.Porretta
Castelbologn.
Pistoia
S.S.Lorenzo
Spezia
Porto
Avenza
Porto Maurizio
S.Remo
Ventimiglia
Nizza
Airole
Livorno
Colle Salvetti
Volterra
Vada
Cecina
Arezzo
Asciano
Siena
Terontola
Fabriano
Albacina
Macerata
P.Civitanova
Perugia
Chiusi
Foligno
Spoleto
Ascoli Piceno
Teramo
S.Benedetto del Tronto
Porto d.Ascoli
Giulianova
Campiglia Marit.
Piombino
Montepescali
Grosseto
Orbetello
Attigliano
Orte
Terni
Aquila
Castellammare Adr.
Pescara
Chieti
Civitavecchia
Ladispoli
Palo
P.Galliera
Ciampino
Fiumicino
Frascati
Segni
Velletri
Roccasecca
Avezzano
Sulmona
Isernia
Cassino
Carpinone
Campobasso
Termoli
Lucera
Foggia
Manfredonia
Margherita di Savoia
Cerignola
Citta
Trani
Barletta
Carroceto
Nettuno
Terracina
Gaeta
Calanello
Bagni
Telese
Benevento
Cervaro
Sparanise
Caserta
Cancello
Avellino
Rocchetta
Spinazzolla
Gioia del Colle
Brindisi
Sodola
Mercato S.Sev.
Nocere
Salerno
Torre Annunz.
Castellamm.
Gragnano
Battipaglia
Sicignano
Potenza
Taranto
Porto
Metaponto
Lecce
Zollino
Otranto
Gallipoli
Lagonegro
Sibari
Castiglione Cos.
Cosenza
Paola
Cotrone
Catanzaro
S.Eufemia
Catanzaro Marina
Palmi
Roccella Jonica
Villa S.Giovanni
Porto
Messina
Patti
Cefalu
Trapani
Marsala
Castelvetrano
Gibellina
Roccapalumba
Lercara Bassa
Assora
Palazzo Adr.
Ribera
S.Catarina
Dittaino
Catania
Porto
Bicocca
Sciacca
Porto Empedocle
Girgenti
Canicatti
Caltagirone
Grottacalda
Valsavola
Camasira
Licata
Porto
Terranova
Siracusa
Noto
Modica
Madalena
Golfo Aranci
Porto Torres
Sassari
Terranova
Chilivani
Macomer
Oristano
Decimomannu
Montepont.
CAGLIARI

EC 112.

BIBLIOTEKA
Uniwersytetu Śląskiego
209383

Księ

T-wa „RUCH" Sp. A

NA DWORCU GŁÓWNY

ODJAZDOWYM W WARSZAWIE

POLECA:

ROZKŁADY JAZDY KOLEI ZAGRANICZNY

PLANY MIAST POLSKICH i ZAGRANI

NYCH (PARYŻ, LONDYN, BERLIN, WIED

RZYM) etc. etc.

MAPY TURYSTYCZNE, PRZEWODNIKI

KRAJU I ZAGRANICY W JĘZYKU POLS

I OBCYCH, SŁOWNIKI POLIGLOTY, PO

TÓWKI KRAJOZNAWCZE, ALBUMY.

PRZEWODNIK PO UZDROWISKACH

I ZDROJOWISKACH W POLSCE.

PRZEWODNIK PO WŁOSZECH

I RZYMIE W JĘZYKU POLSKIM

WAŻNE DLA JADĄCYCH ZAGRANIC